

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИЧКИ ИШЛАР ВАЗИРЛИГИ
МАЛАКА ОШИРИШ ИНСТИТУТИ

Т. Ҳ. ҒОЗИБЕКОВ

МАИШИЙ ТУРМУШ ЖАРАЁНИДАГИ
ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШ
ВА ҲИМОЯ ОРДЕРИ БЕРИШ ФАОЛИЯТИ

Ўқув қўлланма

Тошкент – 2022

*Ўзбекистон Республикаси ИИВ Малака ошириш институти
Илмий кенгашида маъқулланган.*

Масъул муҳаррир:

Юридик фанлари доктори, профессор И.Исмоилов

Тақризчилар:

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Малака ошириш институти Махсус касбий фанлар
цикли бошлиғи подполковник Ж.С.Мухторов

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги Тошкент Давлат Юридик
Университети Юридик фалсафа фанлари доктори, доцент в.б. А.А.Хакбердиев.

Малака ошириш институти бошлиғининг биринчи ўринбосари полковник У.Э.Расулев

Маҳалла ва нурунийларни қўллаб-қувватлаш вазирлиги матбуот котиби раҳбари, фалсафа
фанлари номзоди, доцент С.Т. Боймирзаева

F 59 Маиший турмуш жараёнидаги ҳуқуқбузарликларни олдини олиш ва ҳимоя
ордери бериш фаолияти. Ўқув қўлланма. Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ
Малака ошириш институти, 2022. 117 б.

Ўқув қўлланмада маҳалла ҳуқуқ-тартибот маскани ва таянч пункти профилактика инспекторлари томонидан нотинч оилалар, илгари судланганлар, спиртли ичимлик ҳамда гиёҳвандликка ружу қўйган, иш билан банд бўлмаган, маиший турмуш тарзини мунтазам бузувчи ва зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар содир этувчи шахслар билан маҳалла, кенг жамоатчилик, соғлиқни сақлаш, бандликка кўмаклашиш бўлимлари фаолияти, Республика Оила марказининг бошқа идоралар билан ҳамкорликда ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқиш сабаблари, уларга имконият бераётган омилларни барвақт аниқлашнинг илмий таҳлили ва ҳар бир муаммони маҳалла ҳамда шахс кесимида ҳал этиш билан боғлиқ профилактик чора-тадбирлар, шунингдек зўравонлик билан боғлиқ хорижий тажрибалар ва уларни миллий қонунчиликда қўллаш масалалари ёритилган.

ИИВ таълим муассасаларининг тингловчилари, маҳалла ҳуқуқ-тартибот маскани раҳбарлари ва профилактика инспекторлари ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш фаолияти йўналишидаги барча ички ишлар органлари ходимларига мўлжалланган.

УДК 343.9 (575.1) (075)

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Малака ошириш институти, 2022

К И Р И Ш

Жамиятда тинчлик ва осойишталикни таъминлаш, инсон ҳуқук ва эркинликларига сўзсиз риоя этилишини, мамлакатни ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан янада ривожлантириш, аҳоли фаровонлигини юксалтириш, аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини ошириш, халқ фаровонлиги учун хизмат қилиш, Янги Ўзбекистон давлатини куриш бўйича амалга оширилаётган кенг қамровли ислоҳотлардан кўзланган мақсадларга эришиш бугунги кундаги энг муҳим талаблардан бири ҳисобланади.

Хусусан, жамоат хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва жиноятчиликка қарши курашишнинг яхлит тизимини шакллантириш, ички ишлар органларининг энг қуйи бўғинидан Республика даражасигача самарали фаолиятини йўлга қўйиш ва замонавий иш услубларини жорий этиш орқали мамлакатимизда ҳуқуқ-тартибот ҳамда қонунийликни мустаҳкамлаш, аҳолининг тинчлиги ва осойишталигини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 мартдаги “Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6196-сон Фармони қабул қилинганлиги жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ҳамда жиноятчиликка қарши курашиш тизимини янада самарали ташкил этиш имконини кенгайтирди.

Мазкур меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар талаблари асосида профилактик тадбирларни амалга оширишда аҳоли, фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари билан яқин ҳамкорликда ташкил этиш, жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш, фуқароларга қонунга ҳурмат муносабатини сингдириш, ҳуқуқбузарликларни аниқлаш ва уларнинг содир этиш сабаблари ҳамда уларга имкон берувчи шарт-шароитларни маҳаллаларда бартараф этиш, хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонликнинг турли кўринишларини барвақт олдини олиш бўйича махсус профилактик чора-тадбирларни амалга ошириш механизми яратилган.

Ушбу ўқув қўлланмада маҳалла ҳуқуқ-тартибот маскани ва таянч пункти ходимлари томонидан нотинч оилалар, илгари судланганлар, спиртли ичимлик ва гиёҳвандликка ружу қўйган, иш билан банд бўлмаган, маиший турмуш тарзини мунтазам бузувчи ва зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарлик содир этувчи шахслар билан маҳалла, кенг жамоатчилик, соғлиқни сақлаш, бандликка кўмаклашиш бўлимлари, Республика Оила маркази билан ҳамкорликда ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқиш сабаблари, уларга имконият бераётган омилларни аниқлашнинг илмий таҳлили ва ҳар бир муаммони маҳалла ҳамда

шахс кесимида ҳал этиш билан боғлиқ профилактик чора-тадбирларни амалга ошириш тартиблари баён этилган.

Шунингдек, маиший турмуш доирасидаги ҳуқуқбузарликларни ҳужжатлаштириш ва суд идораларига юбориш амалиёти билан боғлиқ тартиби, маҳалла тизимида турли оилавий муносабатларни “**фуқаробай**” ўрганишни янада такомиллаштириш ва миллий урф-одатлар негизидан келиб чиқиб, кенг жамоатчилик, имом-хатиблар, отинойилар ва психологлар ҳамда бошқа соҳа мутахассислари билан ҳамкорликда сектор ва маҳалла кесимида амалга оширилиши лозим бўлган профилактик тадбирлар келтирилган.

Бундан ташқари, қўлланмада профилактика инспекторининг хотин-қизларга нисбатан содир этилган ҳуқуқбузарликларни расмийлаштириш ва суд идораларига маъмурий тартибда юбориш тартиби, тазйиқ ҳамда зўравонликдан жабрланганларга ҳимоя ордерини расмийлаштириб бериш билан боғлиқ процессуал ҳужжатлар ўрин олган.

Ўқув қўлланманинг мақсади маиший турмуш шароитида содир этилаётган турли зўравонликларга ўз вақтида барҳам бериш билан боғлиқ тажрибалардан келиб чиққан ҳолда таклиф ва хорижий тавсиялар бевосита уларнинг барвақт профилактикасини самарали ташкил этишга, шахсда зўравонлик ва виктимлик хусусиятларининг шаклланишини тақозо этувчи турли низоларнинг пайдо бўлиш сабаблари ва уларни ўз вақтида олдини олиш ҳамда жамиятда соғлом турмуш муҳитининг яратилишига хизмат қилишдан иборат.

Ушбу қўлланмани тайёрлашда амалиётда кўп йиллар профилактика хизмати соҳасида ишлаган ходимлар тажрибаси ва миллий қонунчилик нормалари, ривожланган давлатлар тажрибаси, қонунни қўллаш амалиёти ҳамда Малака ошириш институтига ўқишга жалб этилган 226 нафардан ортиқ раҳбар ходимлар ҳамда Тошкент шаҳар, Бухоро ва Навоий ҳамда бошқа вилоят ИИОФМБ профилактика хизмати ходимлари ва маҳалла фаоллари билан ўтказилган оғзаки сўров натижаларидан фойдаланилди.

Ўқув қўлланмадан ИИВ таълим муассасаларининг тингловчилари, профессор-ўқитувчилари, маҳалла ҳуқуқ-тартибот маскани раҳбарлари ва профилактика инспекторлари, қолаверса амалиёт ходимлари хизмат фаолияти давомида фойдаланишлари мумкин.

I БОБ. МАИШИЙ ТУРМУШ СОҲАСИДА ЗЎРАВОНЛИК БИЛАН БОҒЛИҚ ҲОЛДА СОДИР ЭТИЛАДИГАН ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИНИНГ НАЗАРИЙ ВА ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

1.1. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар тушунчаси ва таснифи

Ўзбек халқи азалдан баркамол инсонни тарбиялаб, вояга етказишга доимо катта эътибор бериб келган. Инсон борлиқдаги барча нарсалар ичида энг улуғи ҳисобланади. Шундай экан, инсонни улуғлаш, унинг қадрига етиш, айниқса, ёш авлодни камолотга етказишда уларни турли ёт ғоялар таъсиридан асраш миллий маънавий маданиятимизнинг янада ривожланишида муҳим ўрин тутиши қонунчилиқда белгиланган.

Шахсга нисбатан, шу жумладан, маиший турмуш соҳасидаги турли зўравонликларга барҳам берувчи ва уларнинг профилактикаси бўйича чоратадбирларни амалга оширишни талаб қилувчи халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар мавжуд бўлиб, улар қуйидаги **уч гуруҳга** бўлиб ўрганилади:

- инсон ҳуқуқи, эркинлиги ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга оид халқаро ҳужжатлар;
- аёллар ҳуқуқи, эркинлиги ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга оид халқаро ҳужжатлар;
- болалар ҳуқуқи, эркинлиги ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга оид халқаро ҳужжатлар.

Ушбу халқаро ҳужжатларда инсоннинг барча ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиши, шунингдек камситиш, қийноққа солиш ёки шафқатсиз, ғайриинсоний, қадр-қимматни хўрловчи муомала ва жазога дучор этмаслик каби қоидалар киритилган.

Мамлакатимиз қонунчилигида ҳам дунёдаги ривожланган давлатлар сингари инсоннинг барча ҳуқуқ ва эркинликлари, шу жумладан маиший турмуш соҳасида содир этиладиган зўравонликни тақиқловчи, ғайриинсоний ёки қадр-қимматини хўрловчи муомала ва жазога дучор этмаслик каби қоидалар акс этган.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида «Яшаш ҳуқуқи ҳар бир инсоннинг узвий ҳуқуқидир. Инсон ҳаётига суиқасд қилиш энг оғир жиноятдир» (24-модда), «Ҳар ким ўз шаъни ва обрўсига қилинган тажовузлардан, шахсий ҳаётига аралаштиришдан ҳимояланиш ва турар жойи дахлсизлиги ҳуқуқига эга» (27-модда) каби қоидаларнинг белгиланганлиги мамлакатимизда инсоннинг ҳаёти, соғлиғи, шаъни ва қадр-қимматини ҳимоя қилиш давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири эканлигини кўрсатади.

Маиший турмуш соҳасидаги зўравонликни мазмун-моҳиятига кўра, қуйидагича таърифлаш мумкин:

✓ бирор-бир кишига жисмоний таъсир ўтказиш, қасддан баданга жисмоний куч ишлатиш, инсонга нисбатан турли даражада шикаст етказиш;

✓ шахсга мажбурий таъсир кўрсатиш, яъни шахсинг устидан зўравонлик қилиш, унинг ихтиёрига зид бўлган хатти-харакатларни қилишга мажбурлаш;

✓ шахсга руҳий таъсир этиш орқали уни ўзига қарам қилиш ёки бўйсундириш каби ҳолатларни ўз ичига олади.

Айрим олимларнинг фикрига кўра, **маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик оқибатида шахсга нисбатан жисмоний куч ишлатиш, калтаклаш, зўрлаш, руҳий (психологик) таъсир кўрсатиш, мажбурлаш, қийнаш, жабр-зулм қилиш¹ ва жинсий зўравонлик** билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар батафсил ўрганилган бўлиб, асосан бундай ҳолатларнинг қуйидаги турлари амалиётга тадбиқ этилган:

- жисмоний зўравонлик;
- руҳий зўравонлик;
- жинсий зўравонлик;
- иқтисодий зўравонлик.

Маиший турмуш соҳасидаги зўравонликнинг турлари юзасидан олимларнинг фикрлари ўрганилганда, улар қуйидаги гуруҳларга ажратилган.

Биринчи гуруҳ олимлари маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик асосан жисмоний куч ишлатиш орқали содир этилишини ва уларга хос хусусиятларни тадқиқ қилишга ҳаракат қилишган ҳамда маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик, бошқа шахсга нисбатан қасддан жисмоний зўрлик ишлатиб, шахсинг соғлиғи ёки ҳаётига зарар етказишга қаратилган жисмоний дахлсизлигини бузишда намоён бўлишини келтирган. Лекин бундай ҳолатда жабрланувчига руҳий таъсир кўрсатишни ҳам инкор қилмайди². Жисмоний зўравонликни уриш, тепиш, тан-жароҳати етказиш, қамаб қўйиш орқали таъсир кўрсатишдир³.

Бизнингча, жисмоний зўравонликда жабрланувчига жисмоний зарар етказиш орқали унга нисбатан турли даражада шикаст етказиш ва моддий, маънавий, экологик зарар етказишни ҳам инобатга олишимиз лозим.

Зўравонлик - деганда шахсинг соғлиғи, ҳаёти, қадр-қиммати ва бошқа конституциявий ҳуқуқ ҳамда эркинликларига зарар етказиш ёки зарар етказиш

¹ Гребёнкин Ф.Б. Уголовно-правовое значение психологического насилия в преступлениях против собственности: автореф. дис. кан.юрид. наук. – М., 2004. – С. 6.

² Базаров Р.А. Уголовно-парвовая характеристика насилля / Проблемы обеспечения личной безопасности граждан. – М., 1995 – С. Константинов Н. Уголовная ответственность за истязание / Законность – 2000. №4 – С.9.

³ Уголовное право России. Общая часть. Учебник для вузов / Отв. ред. проф. Л.Л. Кругликов. – М., – 1999 – С.84.

билан боғлиқ жараёнларда уларни кўрқитиб, ижтимоий хавфли, ғайриқонуний таъсир кўрсатишдир¹.

Жисмоний зарар етказиш билан таҳдид қилиш бу жабрланувчи (ёки жабрланувчиларни) жисмоний зўравонлик ишлатиш билан кўрқитишдир².

Маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик кўпинча жисмоний куч ишлатиш орқали ҳаёт ёки соғлиқ учун хавфли бўлган ҳолда содир этилади.

Зўравонликда куч ишлатиш, калтаклаш, баданга турли даражада тан-жароҳати етказиш ҳолатларида намоён бўлади.

Маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик – деганда куч ишлатиш шакли орқали жабрланувчига қасддан оила-аъзолари, яқин дўстлари ва бошқа шахслар томонидан уриш, калтаклаш, унинг озодлигини чеклаш, яшаш жойида соғлом турмуш тарзи ва овқатланишидан маҳрум қилиш ҳамда руҳий саломатлигининг бузилиши ва қадр-қимматига зарар етказилиш тушунилади.

Табиийки, жисмоний зўравонлик баъзи ҳолларда жабрланувчини кўрқитиш ёки таҳдид қилиш билан биргаликда турли даражадаги тан-жароҳати етказиш, ҳаттоки қасддан одам ўлдиришгача бўлган жараёнларни ўз ичига олиши мумкин.

Шунингдек, 2014 йил 14 майда Ўзбекистон Республикасининг "Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида"ги қонуни қабул қилинган. Қонун таркиби 7 боб, 51 моддадан иборат. Мазкур қонунда умумий қоидалар ва асосий тушунчалар берилган бўлиб, унда ижтимоий реабилитация қилиш ва ижтимоий мослаштириш – ҳуқуқбузарликдан жабрланганларга, ғайриижтимоий хулқ-атворли, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган, ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларга ҳуқуқий, ижтимоий, психологик, тиббий, педагогик ва бошқа турдаги ёрдам кўрсатишга, шунингдек уларга жамиятда қабул қилинган хулқ-атвор нормалари ва қоидаларини сингдиришга қаратилган чора-тадбирлар мажмуи келтирилган.

Шунингдек, қонуннинг 4-моддасида ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг асосий вазифалари этиб **қуйидагилар белгиланган:**

➤ шахснинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилинишини таъминлаш;

➤ жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятини юксалтириш, қонунийликни мустаҳкамлаш;

➤ ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиш сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, ўрганиш, бартараф этиш чора-тадбирларини кўриш;

¹ Костюк М. Насилие в местах лишения свободы(социально-правовой аспект)/ Законность – 1998. – № 2. – С.43.

² Уголовной право.Часть общая. Часть особенная: Учебник / Под. общ ред. проф. Л.Д. Гаухмана. проф. Л.М Колодина и проф С.В. Максимова. – М.: Юриспруденция, 1999. – С. 352.

➤ ҳуқуқбузарликдан жабрланганларни, ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган, ҳуқуқбузарлик содир этган, шу жумладан илгари судланган ва озодликдан маҳрум этиш жойларидан озод қилинган шахсларни ижтимоий реабилитация қилиш ҳамда ижтимоий мослаштириш;

➤ жисмоний шахсларнинг ҳуқуқбузарликдан жабрланувчига айланиши хавфини камайтириш ҳолатлари аниқ белгиланган.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг асосий принциплари этиб қуйидагилар белгиланган:

- ✓ қонунийлик;
- ✓ инсонпарварлик;
- ✓ тизимлилик;
- ✓ ишонтириш усулининг устуворлиги;
- ✓ таъсир кўрсатиш чора-тадбирларини табақалаштириш ва якка тартибдаги ёндашиш.

Қонуннинг 6-моддасида ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг турлари кўрсатилган;

- ❖ ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси;
- ❖ ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси;
- ❖ ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси;
- ❖ ҳуқуқбузарликларнинг виқтимологик профилактикаси ва унда амалга ошириладиган вазифалар белгиланган¹.

Республикамиз миқёсида содир этилган маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик билан боғлиқ бўлган жиноятларнинг 37 фоизи қотиллик, 14,5 фоизи оғир тан-жароҳати етказиш ва 37,3и фоиз ўртача оғир ва енгил тан-жароҳати билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни ташкил этган².

Шунингдек, жабрланувчига турли даражада тан-жароҳатлари етказиш, уриш, жисмоний куч ишлатиш, уларнинг қариндошларини, яқинларини ўлдириш, номусига тегиш ва бошқа кўринишларда содир этилади³.

Масалан, тепиш, турткилаш, сочини тортиш, итариб юбориш, бўғиш, турли ўтқир тиғли буюм ва қаттиқ жисмлар отиш, қурол билан хавф солиш ёки шикастлаш, уйдан кетишга, тунда дам олиш ва ухлашга имкон бермаслик ҳамда бошқа салбий ҳолатларни мисол тариқасида келтириш мумкин.

Юридик адабиётларда келтирилганидек, зўрлик ишлатиш тушунчасига таъриф бериш нафақат мушкул иш, балки бунинг иложи ҳам йўқ, чунки биз кундалик турмушда тўқнаш келадиган ҳолатларнинг кўпчилиги зўрлик ишлатиш

¹ Ўзбекистон Республикаси “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги 2014 йил 14-майдаги № 371-сонли қонун.

² Ўзбекистон Республикаси ИИВ ЖХД Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси хизматининг 2021 йил 10 ойлик таҳлилий маълумотномаси.

³ Рустамбаев М.Х. Жиноят ҳуқуқи: Махсус қисм. – Т., 2006. – Б. 42.

билан боғлиқ ҳолатлар тушунилади. Лекин биз уларни нормал ҳодиса сифатида кўрамиз (масалан, болаларни жисмоний жазога тортиш).

Болаларни жисмоний жазолаш, таълим ва тарбия бериш билан боғлиқ қонунчиликда кўрсатилган мажбуриятларни бажармаслик ҳам зўравонликнинг бир кўриниши ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси ИИВ ЖХДдан олинган маълумотда ва Малака ошириш институтида ички ишлар органлари ходимларини ўқитиш жараёнида “Маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик оқибатида кўпроқ қайси турдаги ҳуқуқбузарликлар содир этилмоқда?” деб сўралганида, улардан 37,7 фоиз қасддан одам ўлдириш, 22 фоиз қасддан баданга енгил шикаст етказиш, 14,5 фоиз қасддан баданга оғир шикаст етказиш, 13,5 фоиз қасддан баданга ўртача оғир шикаст етказиш, 14,4 фоиз ҳақорат қилиш, 5,9 фоиз ўзини-ўзи ўлдириш даражасига етказиш, 4,0 фоиз безорилик, 3,9 фоиз номусга тегиш, 3,2 фоиз қийнаш, 1,5 фоиз ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан кўрқитиш, 2,3 фоиз бошқа турдаги зўравонликлар кўрсатилишини маълум қилишган.

Маиший турмуш доирасидаги келиб чиқаётган турли низолар туфайли фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғига қарши оғир ҳамда ўта оғир турдаги жиноятларнинг содир этилиши жуда ҳам ташвишли ва ижтимоий хавфи юқори бўлган қилмишдир.

Мисол тариқасида, Қашқадарё вилояти Нишон тумани “Оқ олтин” МФЙда яшовчи 1982 й.т. Х.У нинг уйида рашк оқибатида бирга яшаган турмуш ўртоғи, 1987 й.т. Д. Х билан жанжаллашиб, уни маҳалласида жойлашган “Қодирхон ота” қабристонига олиб бориб, қасам ичтириб, у билан яна жанжаллашиб, уни танасининг турли жойларига пичоқ билан уриб жароҳат етказётганини кўрган қизи 15-сонли ўрта мактабнинг 8-синф ўқувчиси, 2007 й.т. М. Р ажратишга уринганида унинг танасининг турли жойларига шафқатсизларча уриши оқибатида турмуш ўртоғи ва вояга етмаган қизининг ўлимига сабаб бўлган. Афсуски, бундай оғир жиноятларнинг аксарият қисми айнан маиший турмуш соҳасидаги (уй-жой, нарса-буюм, кийим-кечак, рашк, турли тақинчоқлар ва бошқа ҳолатлар юзасидан содир этилмоқда.

Маиший турмуш доирасида содир этилган қасддан одам ўлдириш жиноятларининг ҳар тўрттадан биттаси, қасддан баданга шикаст етказишдан, ҳар бештадан биттаси эса маиший турмуш муносабатлари доирасидаги турли ҳолатлардаги низолар оқибатида содир этилаётганлиги аниқланган.

Малака ошириш институтига ўқишга келган ва онлайн ўтказилган дарслар жараёнида ходимлардан «Оиладаги зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар деганда қандай қилмишларни тушунасиз?» деган саволларга:

➤ уларнинг 37,3 фоизи маиший турмуш жараёнида бир шахснинг иккинчи бир шахсга нисбатан қасддан жисмоний куч ишлатиш орқали ҳаёт ёки соғлиғига қаратилган хатти-ҳаракатларни;

- 21,8 фоизи шахсга зўрлик билан руҳий (психологик) таъсир кўрсатишни;
- 17,6 фоизи маиший турмуш жараёнида шахс ўз ҳукмронлигини ўтказишга қаратилган хатти-ҳаракатларни;
- 4,7 фоизи жинсий зўравонлик қилишни, 6,3 фоизи қийнаш орқали руҳий азоб беришни;
- 40,1 фоизи кўрқитиш ва зулм қилиш деб жавоб беришган. Таҳлиллардан кўриниб турибдики, маиший турмушдаги зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг энг кўп қисми 56,8 фоизни жисмоний зўравонликлар оқибатида содир этилаётганлигини баён этишдилар.

Олимлар жисмоний зўравонлик тушунчасини қуйидаги **уч йўналишда** талқин қилишган:

биринчи йўналишда зўравонлик – жисмоний калтаклаш, баданга шикаст етказиш, зарба бериш, номусга тегиш, озодликдан маҳрум этиш.

иккинчи йўналишда зўравонлик – бу фақат соғлиққа зарар етказиш ёки жисмоний азоб бериш:

учинчи йўналишда зўравонлик – бу шахснинг руҳиятига таъсир этган ҳолда унинг ихтиёрига зид равишда мажбурлаш эканлиги келтирган.

Иккинчи гуруҳ олимлари маиший турмуш соҳасидаги зўравонликни руҳий ҳукмронлик таъсири остида содир этилишини ва уларга хос бўлган хусусиятларни ўз тадқиқотлари орқали тушунтиришга ҳаракат қилишган.

Зўравонлик шахснинг руҳиятига турли усуллар билан таъсир кўрсатиш, руҳий зўриқишни келтириб чиқариб, шахснинг шаъни, қадр-қиммати ва эркинлигини чеклашга қаратилган хатти-ҳаракатлар содир этиш билан боғлиқ ҳолатлар эканлигини таъкидлашган.

Лекин, зўравонликнинг яна бир тури шуки, шахсга моддий, маънавий, ижтимоий, экологик ва биологик ҳамда бошқа таъсир қилиш мумкин.

Масалан, ҳозирги ривожланган жамиятда ўсиш бўлганлиги сабабли, илм-фан ва жинойтчиликнинг янги қирралари очилмоқда. Жумладан, кибер-жинойтчилик орқали инсонни қийноққа солиш ҳамда унга моддий, маънавий ва руҳий таъсир қилиши мумкинлигини амалиётда кўриш мумкин.

Бухоро вилоятида содир этилган ўғрилик жинойтларининг 2020 йил мисолида ўрганиш жараёнида ҳам айнан шу муаммога дуч келганмиз¹.

Маиший турмуш жараёнида болаларга нисбатан руҳий зўравонлик содир қилинганида, катталар уларнинг руҳиятига қаттиқ таъсир этишнинг салбий **оқибатларини англаб етишмайди**. Ваҳоланки, оилада ва маҳаллада арзимаган турли баҳоналар билан катталарнинг болалар олдида низоли ҳолатларни келтириб

¹ Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академиясининг ўғрилик жинойтларини барвақт олдини олишда “Бухоро” вилоят методикаси 2021 йил март

чиқариши уларнинг **маиший турмуш соҳасидаги** зўравонликдан жабрланиши эҳтимолини кучайтиради.

Мазкур хатти-ҳаракатлар орқали болаларни тарбиялаш жараёнида зўравонликни «**урф-одатга асосланган**» одат ёки «**тарбия**» бериш усули деб қараш бу шахсни хўрловчи, камситувчи ва муомала жараёни салбий ҳолатларини қамраб олган мудҳиш жараён ҳисобланиб, инсонни жиноий жавобгарликка тортилишига сабаб бўлади.

Рухий зўрлик ишлатиш - деганда жабрланувчига жисмоний зўрлик ишлатиш, унинг мол-мулкани нобуд қилиш, жабрланувчига маълум бўлган ва у томонидан яшириб келган сир ҳамда бошқа унинг кадр-қимматини камситувчи ёки бадном қилувчи маълумотларни ошкор этиши билан таҳдид қилиш орқали кўрқитишни тушуниш мумкин.

Рухий зўравонлик асосан қуйидаги кўринишлардан иборат бўлади:

- ✓ шахснинг шаъни ва кадр-қимматини камситиш;
- ✓ шахснинг руҳиятига таъсир этиш;
- ✓ ҳақорат ёки тухмат қилиш;
- ✓ мунтазам равишда танқид қилиш ва кўрқитиш;
- ✓ қариндош - уруғлар орасида шарманда қилиш ва бошқалар.

Умуман олганда, маиший турмуш жараёнида турли зўравонликнинг содир этилишида аксарият ҳолатларда, жисмоний ва руҳий зўравонлик биргаликда содир этилади. Бунинг натижасида, шахсни камситиш, тазйиқ ўтказиш, ҳақорат ёки тухмат қилиш орқали унинг соғлиғига нисбатан жисмоний шикаст етказиш билан содир этилади.

Шахс томонидан азоб ва уқубатлар учун ўч олиш, жазолаш айрим шахсларнинг бирдан-бир мақсади бўлиб, **маиший турмуш соҳасидаги** муносабатларда жабрланувчи билан айбдор ўртасидаги муносабат салбий бўлган бўлса, айбдорда ўч олиш ниятининг пайдо бўлиши ёки жабрланувчининг ахлоққа зид хулқ-атвори айбдорда кучли руҳий бузилишни вужудга келиши мумкин.

Маиший турмуш соҳасидаги руҳий зўравонликни қуйидагича таърифлаш лозим:

- руҳий тазйиқ ҳар доим инсонга қарши қаратилган бўлади;
- руҳий тазйиқ инсонга, унинг ихтиёрига зид равишда содир этилади;
- руҳий тазйиқ ўзганинг руҳиятини эзиш, қийнаш орқали унинг соғлиғига жиддий салбий таъсир кўрсатади.

Оила аъзолари ўртасидаги маиший турмуш жараёнида содир этиладиган низолар оқибатида турли зиддиятлар келиб чиқади:

- ✓ кундалик ҳаёт (турмуш)да оила аъзолари ўртасида;
- ✓ томонларнинг фикрлари бир-бирига қарама-қаршилиги, келишмовчилиги ва жанжал оқибатида вужудга келиши каби умумий белгиларга эга. Мазкур

белгиларга асосланган ҳолда маиший турмуш **соҳасидаги** низога қуйидагича таъриф бериш мумкин:

оилавий низо - кундалик ҳаёт (турмуш)да оила аъзолари (эр билан хотини, қайнона (қайнопа, қайнсингил) ва келин, ака-укалар, опа-сингиллар) ўртасидаги фикрлар бир-бирига тўғри келмаслиги, келишимовчилиги ва уришиши оқибатида вужудга келадиган низоли вазиятдир.

Фуқароларга нисбатан зўравонлик ва унинг билан боғлиқ турли ҳуқуқбузарликлар бўйича олимлар томонидан ўтказилган илмий тадқиқотларда, уларга қарши кураш амалиётини тадқиқ қилиш натижалари таҳлилига асосланган ҳолда, маиший турмушда зўравонликларни қуйидаги гуруҳларга ажратиш мумкинлиги белгиланган:

- а) руҳий; б) жисмоний; г) иқтисодий; д) жинсий.

Маиший турмуш соҳасидаги жисмоний зўравонлик келиб чиқиши оқибатида унинг қуйидаги кўринишлари пайдо бўлади:

а) оиладаги муайян бир аъзонинг ҳаёти, соғлиғи, эркинлиги, жинсий дахлсизлиги, ор-номуси, кадр-қиммати ва қонун билан қўриқланадиган ҳуқуқ ҳамда қонуний манфаатларига қарши;

б) жисмоний куч ишлатиш ёки уни қўллаш билан қўрқитиш орқали амалга оширилишида пайдо бўлади.

Оиладаги жисмоний зўравонликка қуйидагича таъриф беришимиз мумкин, **оиладаги жисмоний зўравонлик** – бу кундалик ҳаётда эр-хотиннинг биргаликдаги (турмушда) оиласида бир ёки бир гуруҳ аъзолар томонидан бошқа бир аъзонинг ҳаёти, соғлиғи, эркинлиги, жинсий дахлсизлиги, ор-номуси, кадр-қиммати ва қонун билан қўриқланадиган ҳуқуқ ҳамда қонуний манфаатларига зид хатти-ҳаракат жисмоний куч ишлатиши ёки уни хўрлаш, таҳқирлаш ва босим ўтказиши билан қўрқитишида ифодаланади.

Оиладаги иқтисодий зўравонликнинг умумий белгиларидан ташқари бир вақтнинг ўзида хусусий белгилар ҳам намоён бўлади:

➤ оиланинг муайян бир аъзосини моддий ёрдам (пул, озиқ-овқат, кийим-кечак ва ҳ.к.) сўрашга мажбурлаш;

➤ уни турли хил баҳоналар билан пул ва буюмлардан фойдаланишдан маҳрум қилиш.

Оиладаги иқтисодий зўравонлик – кундалик биргаликдаги ҳаёт (турмушда) оиланинг бир ёки бир гуруҳ аъзолари томонидан бошқа бир аъзосини турли хил баҳоналар билан пул ва буюмлардан фойдаланишдан маҳрум қилиши орқали моддий ёрдам (пул, озиқ-овқат, кийим-кечак, телефон, компьютер, уй-жой ва ҳ.к.) сўрашга мажбурлаш.

Маиший турмушдаги жинсий зўравонлик – аксарият ҳолларда руҳий, жисмоний ва иқтисодий тазйиқлар орқали амалга оширилиб, унда умумий белгилар билан бир вақтда қуйидаги хусусий белгилар ҳам мавжуд:

а) Оиланинг муайян бир аъзосининг ор-номуси, кадр-қиммати ва жинсий эркинлигига қарши жинсий алоқа қилишга мажбурлаш;

б) унинг жинсий дахлсизлиги ва эркинлигига таҳдид қилиш ёки уни қўллаш.

Мазкур таҳлилга асосланган ҳолда, маиший турмуш жараёнида содир этилган жинсий зўравонликка қўйидагича таъриф бериш мумкин. Оиладаги зўравонлик оқибатида инсоннинг конституция билан кафолатланган ҳуқуқ ва эркинликлари, қонуний манфаатлари, хусусан, ҳаёти, соғлиғи, эркинлиги, жинсий дахлсизлиги, шаъни, ор-номуси, кадр-қиммати ҳамда қонун билан қўриқланадиган бошқа ҳуқуқ ҳамда қонуний манфаатларига таҳдид ва тажовуз қилувчи ҳуқуқбузарликлар содир этилади.

Зўравонлик оқибатида шахснинг ҳуқуқ ва эркинлигига тажовуз қилувчи қилмишларга Ўзбекистон Республикаси маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 40-моддасида тухмат, 41-моддасида ҳақорат қилиш, 45-моддасида фуқароларнинг турар жойи дахлсизлигини бузиш, 46-моддасида фуқарога маънавий ёки моддий зарар етказиши мумкин бўлган маълумотларни ошкор этиш ёки 183-моддасида (майда безорилик) жамоат тартиби ва фуқароларнинг осойишталигини бузиш билан боғлиқ моддаларида белгиланган ҳуқуқбузарликларни киритамиз.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси жиноят кодексининг 109-моддасида тан жароҳати, 139-моддасида тухмат, 140-моддасида ҳақорат қилиш киритилган, мазкур ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши шахснинг шаъни, кадр-қиммати, ор-номусини камситиш, инсонни руҳий тушкунликка ва маънавий азоб-уқубат тортишга сабаб бўлади.

Ўзбекистон Республикаси маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 40-моддасида кўрсатилган ҳуқуқбузарликлар таққосланганда, 2019 йилга нисбатан 2020 йилда 13,3 фоизга камайган. Мазкур турдаги ҳуқуқбузарликларнинг 2020 йилдан 2019 йилга нисбатан 4196 тадан 4329 тага содир этилиши камайган бўлсада, бу борадаги қилмишлар оқибатида оила аъзолари ва қариндош-уруғлар ўртасидаги муносабатларнинг бузилиши, ёмонлашишига ҳамда икки ёки ундан ортиқ оилада низоли вазиятларни келиб чиқишига сабаб бўлади¹².

Мисол учун, Наманган вилояти Учқўрғон тумани Янги ҳаёт МФЙ А.Навоий кўчаси 9-уйда яшовчи, муқаддам судланган, 1957 й.т. Ғ. маст ҳолда уйида оилавий жанжал оқибатида, бирга яшаган келини, 48-сонли мактабгача таълим муассасаси тарбиячиси, 1990 й.т. Ғ. нинг кўкрак ва қорин қисмига бир неча маротаба пичоқ билан уриб ўлдирган. Ушбу мисолдан кўриниб турибдики, оилада келиб чиққан ҳақорат оқибати кўпинча шахснинг жинсий қилмиш содир этишига туртки бўлар экан.

Жинсий зўравонликнинг содир этилишида айбдор жабрланувчини жинсий алоқа қилишга мажбурлайдиган хатти-ҳаракатлар қилиши учун аввал уни алдайди

ёки тўғридан-тўғри кўрқитиши, унинг жинсий дахлсизлигига куч ишлатиш билан тажовуз қилиши мумкин.

Масалан, эркакнинг аёлни ўзи хоҳламаган ҳолда жинсий муомала қилишга ундаши, алоқа вақтида муайян хатти-ҳаракатлар қилишга мажбурлаш, жинсий алоқани ўта шафқатсизларча амалга ошириш, турли порнографик кўринишдаги бузук, беҳаё хатти-ҳаракатларни кўришга, улардаги ёқимсиз ҳаракатларни такрорлашга мажбурлаш каби ҳолатлар бўлиши мумкин.

Демак, руҳий зўравонлик кўп ҳолларда кўрқитиш (тазйиқ ўтказиш, қийнаш, жабр-зулм қилиш, ўзига қарам қилиш) шаклида содир этилади. Руҳий зўравонлик шахснинг «ихтиёрига зид» ҳаракатларни амалга ошириш ёки «тазйиқ ўтказиш» мақсадида содир этилиши мумкин. Оиладаги зўравонликларнинг аксарияти руҳий* (психологик ҳолатда) зўравонликни ташкил этади.

Зўравонликлар жумласига азоб бериш, ажратиб қўйиш, руҳиятини синдиришга қарши хатти-ҳаракатлар қилишга мажбурлаш ёки даъват этиш, мажбурий равишда ушлаб туриш, зўрлаш, шилқимлик қилиш, таҳқирлаш ва хўрлаш, устидан кулиш кабиларни мисол қилиш мумкин.

Шахснинг шаъни ва қадр-қимматини муттасил равишда таҳқирлаш деганда, жабрланувчининг шаъни ва ғурурини бир неча марта таҳқирлаш (масалан, тухмат қилиш ва ҳақорат қилиш, таъқиб этиш, қийнаш ҳамда бошқа ҳолатлар)ни тушуниш керак.

Қонунчиликда зўравонлик жинояти деганда совуққонлик, криминал зўрлик содир этиш билан боғлиқ хатти-ҳаракатлар тушунилади.

Жинсий зўравонлик жабрланувчининг ҳаёти, соғлиғи, шаъни, қадр-қиммати ва бошқа қонуний ҳуқуқ ҳамда манфаатларига тажовуз қилувчи қилмиш бўлиб, ундан ижтимоий мавқеи, жинси, ёшидан қатъий назар ҳеч ким ҳимояланмаган. Таъкидлаш жоизки, жамиятда хотин-қизларнинг 33,7 фоизи жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб, ғайритабiiий усулда қондириш билан боғлиқ жиноятларнинг қурбони бўлаётганларни ташкил этмоқда.

Зўравонлик деярли барча ҳолатларда жабрланувчининг ихтиёрига ва унинг хоҳиш ва истакларига амал қилмаган ҳолда руёбга чиқади. Бундай эҳтимол жинсий зўравонлик ҳолати содир этилганда, унинг бошқа кўринишлари ҳам пайдо бўлади, икки томоннинг ҳолатидан келиб чиқиб, вазият оғирлашиши ёки янада мураккаблашиши мумкин.

* Изоҳ: Маиший-турмуш соҳасидаги содир этиладиган зўравонликлар оқибатида шахс руҳиятига (психик) маънавий, руҳий таъсир кўрсатиш, кўрқитиб бўйсундириш, мажбурлаш, хўрлаш, жабр-зулм қилиш, зўравонлик қилиш, сирини фош этишни айтиб кўрқитиш, уйдан ҳайдаб юборишга ҳаракат қилиш, болаларни калтақлаб аламини улардан олиш, ожиз аҳволда қолдириш ёхуд ўзига бўйсундириш ва бошқа кўринишларда намоён бўлади.

1.2. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг ҳуқуқий асослари

Маиший турмуш соҳасида зўравонлик ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқиши ёки содир бўлишини тақозо этувчи омилларни аниқлаш ва ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширишнинг ҳуқуқий асосларини Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги, “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги, Ўзбекистон Республикасининг “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги 2019 йил 2 сентябрь кундаги 561-сонли Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2020 йил 4 январь кундаги 3-сон қарори, “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси”, “Одам савдосига қарши курашиш”, “Терроризм ва экстремизмга қарши курашиш тўғрисида”ги қонунлар ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармон ва қарорлари, жиноят процессуал кодекси, жиноят кодекси, маъмурий-жавобгарлик тўғрисидаги кодекс, оила кодекси ҳамда Ички ишлар вазирлигининг буйруқлари ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ташкил этади.

Шунингдек, **Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йилнинг 29 мартдаги ПФ-27-сонли фармони** билан биргаликда Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт Стратегияси ва унда белгиланган вазифалар ички ишлар органлари тизимини янада такомиллаштириш ҳамда янги босқичларга олиб чиқишда, жиноятчиликни янги қирралари билан курашишда замонавий тажрибаларни амалиётга тадбиқ этиш мақсадида қабул қилинган фармон ва қарорлар, концепция ҳамда унда белгиланган вазифалар ҳам ҳуқуқий асос ҳисобланади.

Диалектик детерминизмнинг бир халқаси бўлган сабабий боғланишнинг қоидаларига¹ асосланган ҳолда маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни тақозо этувчи омиллар Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси профессорлари томонидан ўрганилган. Уларнинг тадқиқотиغا кўра, ушбу қоидалар қуйидагиларга бўлинган:

биринчидан, оиладаги зўравонлик ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни тақозо этувчи омиллар жамиятда объектив мавжуд, яъни улар ижтимоий ҳаётдаги, шу жумладан, маиший турмуш соҳасида содир этиладиган зўравонлик ҳодиса, воқеа ва жараёнлардан иборат эканлигини;

иккинчидан, *маиший турмуш соҳасида зўравонлик ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар оила аъзоси (аъзолари)нинг ҳамда бошқа аъзоси (аъзолари)га*

¹ Ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шароитларини аниқлаш, таҳлил қилиш ва бартараф этиш: Ўқув қўлланма / И. Исмаилов, Д. М. Миразов, Ж. С. Мухторов ва бошқ.; проф. Ў. Ҳ. Мухамедовнинг умумий таҳрири остида. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси – 2017 .

нисбатан содир этилган ижтимоий хавфли қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлиги) шаклида намоён бўлганлиги учун ҳам уни тақозо этган омиллар ҳам ижтимоий-психологик хусусиятга эгалигини;

учинчидан, маиший турмуш соҳаси билан боғлиқ бўлган барча воқеалар, ҳодисалар ва жараёнлар ундаги зўравонлик ҳамда унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларга бевосита ёки билвосита таъсир қилса, ҳуқуқбузарликлар ва уларнинг оқибатлари ҳам, «бумеранг» сифати ушбу ҳодиса, воқеа ва жараёнларга акс таъсир кўрсатишини;

тўртинчидан, маиший турмуш соҳасида зўравонлик оқибатида содир этилган ҳуқуқбузарликлар билан у ёки бу даражада боғлиқ бўлган ҳодиса, воқеа ва жараёнлар, асосий ёки асосий бўлмаган, биринчи ёки иккинчи даражали, ташқи ва ички омиллар сифатида намоён бўлишини;

бешинчидан, **маиший турмуш** соҳасидаги зўравонлик ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни тақозо этган омиллар улар билан сабабий, яъни генетик боғланишга эга эканлиги келтирилган. Лекин, профилактик чоратадбирларни ўз вақтида ишлаб чиқиш ва барвақт профилактикани амалга ошириш нуқтаи назардан, маиший турмуш жараёнида зўравонлик оқибатида содир этилган ҳуқуқбузарлик билан айнан маълум бир вақт бўйича ёки минтақавий, кузатувчи ҳамда бошқа кўринишларда боғлиқ бўлган воқеа, ҳодиса ва жараёнлар ҳам ўрганилиши кераклигини;

олтинчидан, маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликни тақозо этувчи ҳар бир омил ўз сабабига эгалигини, ҳар бир оқибат эса янги оқибатни келтириб чиқаришини; (*Шундай экан, бир вақтда сабаб сифатида намоён бўлган бир омил бир неча омилларни, яъни оқибатларни келтириб чиқариши, бир оқибатнинг эса бир нечта сабаби бўлиши мумкинлиги исботланган*).

еттинчидан, **маиший турмуш** соҳасидаги зўравонлик ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни тақозо этувчи омиллар айрим ҳолда сабаб ва бошқа бир ҳолатда эса шароит сифатида намоён бўлади. Сабаб ва шароит алоқада бўлгандагина оқибат келиб чиқади. Сабаб, шароит ва оқибат ўртасидаги сабабий боғланиш маиший турмуш соҳасида зўравонлик ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар ҳамда уларни тақозо этувчи омиллар ўртасидаги сабабий боғлиқлик (*генетик боғлиқлик*) борлигини таъкидлашган.

Маиший турмуш соҳасида зўравонлик ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни тақозо этувчи омиллар шартли равишда қуйидаги гуруҳларга ажратилади:

- ✓ оиладаги носоғлом маънавий-руҳий муҳит;
- ✓ оиладаги маънавий-ахлоқий тарбиянинг заифлиги ёки сустлиги;
- ✓ оила аъзоси (аъзолари)да мавжуд бўлган ғайриижтимоий хулқ-атвор;
- ✓ оиладаги моддий етишмовчилик ва қийинчиликлар;
- ✓ оила аъзоси (аъзолари)нинг спиртли ичимликка ружу қўйиши;

- ✓ оиладаги асоссиз (меъёрдан ортиқ) рашк, эркак ва аёлнинг хиёнати;
- ✓ эрта турмуш қуриш, ёш оиладаги муносабатларга ноўрин аралашув.

Маиший турмуш жараёнида носоғлом маънавий-руҳий муҳит қуйидагиларни ўз ичига олади:

Биринчидан, маиший турмуш соҳасида зўравонлик ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар, энг аввало оиладаги носоғлом ижтимоий-руҳий муҳитнинг мавжудлиги билан боғлиқлигини кўрсатади.

Яна бир олимларнинг таъкидлашича, оиладаги муҳитга хос бўлган шарт-шароитлар орасида оилада шахс шаклланадиган муҳит алоҳида аҳамият касб этади. Россиялик олим Ю.М.Антоняннинг фикрича, маиший турмуш соҳасида зўравонликнинг асосий сабабларидан бири ота-онанинг фарзандга меҳр қўймаганлиги, уларнинг тарбиясига эътиборсизлигидир деб таъкидлаган.

Шахснинг болаликда меҳр-мурувватдан маҳрум қилиниши унинг руҳиятида безовталиқ, кўрқинч, нафрат каби ҳиссиётларни шакллантиради. Бу ҳиссиётлар онгсиз равишда қайд этиб борилади ва муросасиз хулқ-атворнинг энг ашаддий кўриниши оилада зўравонликнинг пайдо бўлишига олиб келади¹.

Оилада маънавий-ахлоқий муҳит носоғлом бўлиб, эр-хотин ва бошқа оила аъзолари ўртасида меҳр-оқибат, бир-бирини менсимаслик, қўполлик, ҳурматсизлик мавжуд бўлса, бундай оилаларда низолар тез-тез келиб чиқади.

Ҳар қандай воқеа-ҳодисанинг, шу жумладан, жиноятларнинг содир этилишида криминоген омилларнинг таъсир этиши муайян оқибатнинг келиб чиқишига сабаб бўлади.

Профессор И.Исмаиловнинг таъкидлашича илмий ғояларда оиладаги носоғлом вазият оила аъзолари ўртасида ғайриижтимоий носоғлом муносабатларнинг ва шахс салбий маънавий шаклланишининг асосий манбаи ҳисобланади².

Шунингдек, оилада меҳр ва муносабатлар етарли даражада бўлмаса ёки шаклланмаган бўлса, унда турли муаммолар ва низолар вужудга келишини таъкидлаб ўтган.

Маълумки, маиший турмуш муносабатлари ҳар доим ҳам бир маромда бўлавермайди. Уй-рўзгор юмушларини бажаришда эр-хотин ва оила аъзоларининг бурчи, ота-онанинг фарзандлар олдидаги мажбурияти ҳамда фарзандларнинг катталар олдидаги бурчларини адо этиш жараёнида маиший турмуш соҳасидаги муносабатлар муҳим ўрин тутаяди.

Айрим ҳолларда уларнинг фикр ва қарашларидаги зиддиятлар, қарама-қаршилиқлар, келишмовчилик ва англашилмовчилик ҳамда шахслараро низолар тарзида намоён бўлиб, оилада турли кўринишдаги низоларни келтириб чиқаради. Зеро, оилада ёки жамиятда тарбия масаласида хатога йўл қўймаслик учун аввало,

¹Антонян Ю.М. Причины преступного поведения. – М., 1992. – С. 114.

²Исмаилов И. Уюшган жиноий тузилмалар фаолиятининг олдини олишни назарий ва ташкилий-ҳуқуқий таъминлаш: Юрид. фан. док-ри. дисс... – Т., 2006. – Б. 160.

ҳар қайси хонадондаги маънавий, тарбиявий шароит ўзаро ҳурмат, ахлоқ-одоб, инсоний муносабатларга таянган ҳолда шаклланиши ўз самарасини беради.

Бу борада, Юртбошимиз Шавкат Миромонович Мирзиёев ўз асарлар тўпламида оила муқаддаслигини, оила жамият кўрки эканлигини ва бу ҳақда ҳар бир оила ва шахс кесимида жамият муқаррарлигини таъминлаш ҳар бир раҳбарнинг кундалик қоидасига айланиши кераклигини ўз йиғилишларида таъкидлаб келмоқдалар.

Маиший турмуш доирасида ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларнинг аксариятини ахлоқсиз, маънавияти паст, салбий ҳуқ-атворга эга бўлган шахслар ташкил этади. Чунки, айбдорнинг муайян хатти-ҳаракати ёки салбий ҳуқки жамиятда турли низо келиб чиқишига сабаб бўлади.

Мисол учун, 1976 й.т. фуқаро Ю.Ж. 2019 йил 11 декабрь куни уйида спиртли ичимлик истеъмол қилиб, хотини М.ни ҳар хил уятли сўзлар билан ҳақорат қилиши натижасида, улар ўртасида келишмовчиликлар келиб чиқиб, турмуш ўртоғига нисбатан тан-жароҳати етказган.

Мазкур ҳолат ўрганилганда, улар ўртасида мунтазам равишда турли низолар, ҳақорат, кўполлик ва хўрлаш, таҳқирлаш, камситиш, қийнаш билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар содир этилсада, турмуш ўртоғи томонидан фарзандларининг келажагини ўйлаб, юқоридаги ҳолатлар юзасидан яқинларига, маҳаллага ҳамда ички ишлар органларига мурожаат қилмаган.

Бунинг натижасида, фуқаро Ю.Ж. ўзининг салбий хатти-ҳаракатларини йиллар давом такрорлаб келган ва маст ҳолатда уйида бўлган жияни О.М. ҳамда қизи Г.Ж. ва ўғли З.Ж.ларнинг олдида турмуш ўртоғи М.ни уриб, турли даражадаги тан-жароҳати етказгани камлик қилганидек, Ўзбекистон Республикаси жиноят кодексининг 110-моддаси тартибидаги жиноятни содир этган¹.

Ҳуқуқшунос У.Ш.Холиқулов ўз тадқиқотида, жиноятлар ўзининг ижтимоий хавфлилигининг юқорилиги ва асосан уларни содир этаётган субъектларнинг ижтимоий хавфлилиги юқорилигидан, унинг ахлоқий қашшоқлиги, беҳаёлиги, шафқатсизлиги билан белгиланади² дея изоҳлаган.

Зўрлик ишлатишга кўп ҳолларда маиший турмуш соҳасидаги турли низолар сабаб бўлиб, бу уларнинг бир-бирига нисбатан тан-жароҳат етказиш, ҳақорат қилиш, қийнаш, хавф остида қолдиришга баъзида эса қасддан одам ўлдиришгача сабаб бўладиган хатти-ҳаракатлар содир этишга олиб келиши мумкинлиги исботланган.

Ушбу қилмишларнинг содир этилишига олиб келувчи асосий омил бу жамиятда носоғлом муҳитнинг шаклланганлиги оқибатидир. Оиладаги муҳитнинг

¹ Сурхондарё вилояти жиноят ишлари бўйича суди архиви материаллари. 26/09-сонли жиноят иши.

² Холиқулов У.Ш. Ўзбекистон Республикаси жиноят қонунчилиги бўйича вояга етмаганларга жазо тайинлаш муаммолари: юрид. фан. номз. дисс.-я. –Т., 2006. – Б. 50.

таъсири болалар тарбиясининг бузилишига, уларнинг катталарга тақлид қилишига замин яратади.

Ал-Бухорий хазратлари ўз ҳадисларида шундай улуғ ибора, яъни оила ва маҳаллада “Оҳиста муомалада бўлиш, баланд ҳам эмас, паст овозда ҳам эмас, балки оҳиста ўрта меъёردа гаплашиш лозимлиги” ҳақида келтириб ўтган.

Шунингдек, болага ҳеч қачон дўқ-пўписа қилмасликни, оҳиста ширин овоз билан «яхши эмас» деган биргина чиройли ибора орқали тарбия ўғитларини сингдирганлар, ҳеч қачон зўравонлик орқали ўз мақсадларига эришмаганлар. Мисол учун, мумтоз ёзувчи Абдулла Қодирийнинг «**Ўтган кунлар**» асаридаги қаҳрамонларнинг ўзаро муомала ва мулоқотлари, уларнинг ҳатто кичик фарзандларини ҳам «сиз»лаб гапириши, оиладаги низоли вазиятларни ҳам ҳеч бир уруш-жанжалсиз ўта нозиклик билан ҳал қилиниши тарбиянинг мураккаб ва серқирра томонларини, маънавиятимизнинг нақадар юқори эканлиги кўрсатиб берилганлигини кўриш мумкин.

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганларидек, илм йўқ жойда қоқоқлик, жоҳиллик, ёмонлик ва албатта, тўғри йўлдан адашиш бўлади¹. Бугунги кунда шиддат билан ўзгариб бораётган ҳаёт олдимизга қўяётган бири биридан мураккаб ва муҳим масалаларни ҳал қилиш ҳақида ўйлар эканмиз, уларнинг ечими айнан таълим-тарбия билан, ёшларнинг дунёқарашини замонавий билим, юксак маънавият ва маърифат асосида шакллантириш билан боғлиқ эканига яна бир бор ишонч ҳосил қиламиз ва бунда оиланинг роли катталигини, оила турмуш борасидаги жиноятлар, оилавий ажримлар келажак авлодга катта таъсир кўрсатишини таъкидлайдилар.

Бу борада олиб борилаётган муҳим ишларга қарамасдан, ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий соҳалардаги янгиланишлар жараёнида маънавий-маърифий ислоҳотларнинг самарадорлигига тўсиқ бўлаётган бир қатор тизимли муаммолар сақланиб қолмоқда. Шулардан бири бўлган оиладаги тинчликни сақлаш олий энг улуғ неъмат эканлигини, барча ички ишлар органлари ходимлари халқ манфаати учун хизмат қилишлиги лозимлигини Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт Стратегиясида ҳам устувор вазифа қилиб, белгилаб бердилар.

Шарқ донишмандлари таъкидлаганидек, **энг катта бойлик бу ақл - заковат ва илм, энг катта мерос бу яхши тарбия демақдир**, дейилган. Шу сабаб, ҳар бир инсон ҳаётда адашмаслик учун ҳаёт сабоқлари билан бирга замонавий билимларни ўзлаштириб бориб, чинакам маърифат ва юксак маданият соҳиби бўлиши учун мунтазам равишда ўз устида ишлаши ва юқори чўққиларга эришишни мақсад қилиши лозим.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 мартдаги "Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-6196-сон Фармони.

Оиладаги носоғлом муҳит таъсири қуйидагиларда намоён бўлади:

- оилада турли низо ва келишмовчиликларнинг келиб чиқиши фарзандлар тарбиясига салбий таъсир этишига;
- инсон ҳаёти ва ижодида бир қатор камчиликларнинг юзага келишига;
- шахсда салбий хусусиятларнинг шаклланишига;
- оила аъзолари ва қариндош уруғлар ўртасидаги ижтимоий муносабатларнинг бузилиши ёки ёмонлашишига;
- оилаларнинг барбод бўлишига олиб келиши мумкин.

Психолог И.Э.Клотниекс оилавий жанжаллар низолар ва салбий эмоционал реакцияларни келтириб чиқаради ва оиладаги психологик муҳитни бузади,¹ деб таъкидлайди, оиладаги низолар инсоннинг онгига салбий таъсир кўрсатиб, у ердаги муҳит ва тарбиянинг бузилишига олиб келади.

Оиладаги нотўғри тарбия эса шахсни маънавий шаклланишининг асосий манбаларидан бири ҳисобланади. Бундай оилаларда ота-она билан фарзанд ўртасидаги муносабатларнинг яхши эмаслиги кўпинча турли низо ва ҳуқуқбузарлик аломатлари шакилланишига замин яратади². Бунинг учун умумий, махсус, якка ва виқтимологик профилактик тадбирларни доимий равишда амалга ошириш имкониятларидан самарали фойдаланиш талаб этилади.

Ҳар бир оилада боланинг онги асосан, 5-7 ёшда ривожланишини инобатга оладиган бўлсак, айнан ана шу даврда унинг қалбида меҳр-мурувват шаклланиши, оиладаги муҳит таъсирида унинг маданияти, маънавиятининг илк куртаклари намоён бўла бошланишини унутмаслик керак.

Шундай экан, ҳар бир ота-она ўз фарзандини яхши баркамол инсон бўлиб етишиши учун энг аввало, унинг тарбиясига алоҳида эътибор қаратиши лозим.

Буюк олим А. Авлоний таъкидлаганидек: “Тарбия ё ҳаёт, ё мамот, ё нажот, ё ҳалокат, ё садоқат, ё фалокат масаласидур”³.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев мазкур масала юзасидан ўз муносабатини билдириб шундай дейди: “Биз бир ҳақиқатни ҳеч қачон унутмаслигимиз лозим: ота-она, жамият эътиборидан четдан қолган бола оилага қувонч ва фойда ўрнига, фақат ташвиш келтиради.

Шу боис, бола тарбияси, ёшлар билан ишлаш биз учун энг муҳим ва долзарб вазифа бўлиб қолиши шарт”⁴.

Юқоридагилардан шундай хулоса келиб чиқадики, оилада тарбия масаласида йўл қўйилган хато ва камчиликлар тузатиб бўлмас салбий оқибатларни келтириб чиқариши ва бу ўз навбатида, жамиятга ҳам салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

¹Клотниекс И.Э. Психология в семье. – М., 1991. – С 30-31.

² Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фаолияти психологияси: Дарслик / И. Исмаилов, Ў.Х. Мухамедов, М. З. Зиёдуллаев, Ё. Фарфиев ва бошқ.; масъул муҳаррир Ш. Т. Икрамов. – Т., 2015. – Б. 236.

³ Абдулла Авлоний. Танланган асарлар. 2-жилд. – Т., 2006. – Б. 38.

⁴ Мирзиёев Ш.М. Буюк келажигимизни мард ва олижаноб ҳалқимиз билан бирга курагимиз. –Т., 2017. – Б. 135.

II БОБ. МАИШИЙ ТУРМУШ СОҲАСИДА ЗҶҲАВОНЛИК БИЛАН БОҒЛИҚ ҲОЛДА СОДИР ЭТИЛАДИГАН ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ БУГУНГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ

2.1. Маиший турмуш соҳасида зҶҲавонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликларнинг миқдор ва сифат кўрсаткичлари таҳлили

Маиший турмуш доирасида ҳуқуқбузарлик содир этган шахснинг ички руҳий дунёқарашини, унинг моддий, маънавий, иқтисодий ва турмуш жараёнидаги эҳтиёжларини, эмоционал иродавий даражасини, ғайриижтимоий хусусиятларини ўрганишга алоҳида эътибор қаратиш ва бу турдаги жиноятларнинг келиб чиқиш сабабларини таҳлил қилиш лозим.

Сабаби, маиший турмуш соҳасида содир этилган қилмишлар натижасида шахслар ҳақида юқорида кўрсатилган хусусиятлар атрофлича ўрганилмасдан қолинса, уни барвақт олдини олиш билан боғлиқ профилактик чора-тадбирларни амалга оширишнинг самараси ўта паст бўлиши мумкин. Бунинг учун ҳар бир содир этилган ҳуқуқбузарликлар ҳуқуқ-тартибот маскани раҳбари ва маҳалла ҳамда сектор кесимида таҳлиллар асосида махсус ва умумий профилактик тадбирлар амалга оширилади.

Ҳуқуқбузарлик содир этувчи шахсларнинг аксарият қисми ёшлигидан алкоғолли ва тамаки маҳсулотлар истеъмол қилишни ўрганган ҳамда унинг таъсирида турли ҳуқуқбузарликлар содир этиш эҳтимоли юқори бўлганларни ва ҳозирги вақтда компьютер тармоқлари орқали айрим порнографик мазмундаги киноларни кўп кўрган шахсларни ташкил этади.

Демак, ҳаётда ҳам айнан ушбу тоифадаги шахсларда жиноят содир этишга мойиллик юқори бўлиб, улар томонидан содир этилган жиноятлар таркибида шахснинг ҳаёти ва соғлиғига қарши қаратилган тан-жароҳати етказиш билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар содир этилаётганини кузатишимиз мумкин.

Юқоридагилардан айтиш мумкинки, ҳуқуқбузарлик содир этган шахсни психологик тамойилини ўрганишда бевосита уни ижтимоий муҳит билан ўзаро боғлиқлигини ва турмуш тарзини чуқур таҳлил қилиш керак. Чунки ҳуқуқбузарликни шахс ёки муҳит эмас, балки айнан уларнинг ўзаро алоқаси юзага келтиради¹. Табиийки, ижтимоий муҳитнинг жинойий хулққа таъсири мураккаб хусусият бўлиб, ўрганилаётган муаммо бўйича аниқ маълумот олиш имконини беради. Қизиғи шундаки, «...ҳеч ким онадан жиноятчи бўлиб туғилмайди,

¹ Душанов Р. Х. Жиноятчи шахс психологияси: Ўқув қўлланма.– Т., 2011. – Б.6.

жиноятчилик номақбул ижтимоий-иқтисодий, маънавий-ахлоқий муҳитдагина илдиз отиши мумкин»¹.

Жиноятчи шахс ва унинг шаклланиш сабабларини самарали ўрганиш жиноий хулқ-атвор мотивларини тадқиқ этишни тақозо этади. Чунки, мотив шахс ва унинг хусусиятлари, мойиллари ва қизиқишлари билан узвий боғлиқдир².

Ички ишлар органлари, маҳалла ҳуқуқ-тартибот маскани профилактика инспекторлари ўртасида «маиший турмуш соҳасида зўравонлик содир этувчи шахсларнинг психологик хусусиятлари нималарда намоён бўлади?» деб сўралганида, уларнинг 19,4 фоизи маънавий-ахлоқий фазилати пастлиги, 15,2 фоизи ижтимоий-руҳий хусусияти салбий бўлган шахслар ташкил этишини билдирдилар.

Шуни алоҳида қайд этиш жоизки, маиший турмуш соҳасида зўравонлик содир этувчи ҳуқуқбузар шахсларда раҳм-шафқат ришталарининг камлиги, иш билан банд этилмаганлигини, оиладаги етишмовчиликлар ёки уларнинг хулқ-атворида агрессивлик ҳолатига тушиб қолишликни ўз яқинларига нисбатан турли кўринишдаги зўравонликларни содир этишида намоён бўлишини билдирди. Бундай тоифадаги шахслар асосан, зўравон, жабр-зулм қилувчи, жабрловчи, зулмкор шахслар эканлигини алоҳида таҳлил қилиб, бу борада тегишли профилактик тадбирларни кучайтиришни талаб этади.

Ташкилий департамент ва вилоятлар ИИБларидан олинган маълумотларда «маиший турмуш соҳасида ҳуқуқбузарлик содир этувчи шахслар асосан қайси турдаги қилмишларни кўпроқ содир этишмоқда» деб сўралганида, уларнинг аксарияти қасддан баданга тан-жароҳати етказиш, қийнаш, номусга тегиш, қасддан одам ўлдириш, ҳақорат қилиш, тухмат, аёлни эрга тегишга мажбурлаш ёки тўсқинлик қилиш, безорилик, ўз-ўзини ўлдириш даражасига етказиш билан боғлиқ турли жиноятлар содир этилаётганлигини маълум қилмоқда.

Маиший турмуш соҳасида ҳуқуқбузарлик содир этувчи шахслар кўп ҳолатларда мастлик оқибатида ҳуқуқбузарликлар содир этаётганлиги таҳлилларда ўз исботини кўрсатаётганликларини билдирдилар.

Демак, шахснинг спиртли ичимлик истеъмол қилиши оқибатида руҳий асаб тизимининг тормозланиши, ўзини тўлиқ бошқара олмаслиги, қилаётган хатти-ҳаракатининг салбий оқибатини англаб етмаслик, айниқса, шахснинг хулқ-атворида эмоционал руҳий ҳолатларининг салбий томонга ўзгариши кузатилади³. Умуман олганда, шахснинг мастлиги натижасида ўз хатти-ҳаракатларини назорат қилолмаслик, кўполлик, агрессивлик, ўзини кўз-кўз қилиш, жоҳиллик ва бошқа ҳолатлар кузатилади.

¹ Каримов И.А. Бунёдкорлик йўлидан. Т.4. – Т., 1996. – Б. 147.

² Ильяшенко А.Н. Борьба с насильственной преступностью в семье. – М., 2003. – С. 115.

³ Попов А.Н. Насилие как основание возникновения аффекта при совершении преступлений против личности. Уголовносправо.- Киев. – 2002 – С.69.

Мастлик ҳолатидаги кишининг онгида жиддий ўзгаришлар пайдо бўлади ва бунинг оқибатида ахлоқ-одоб нормаларига бефарқлик, тартибсиз жинсий алоқа қилиш, атроф-муҳитга ҳурматсизлик билан қараш ҳамда бошқа салбий ҳолат пайдо бўлади. Бу ўз навбатида, жамиятда турли ғайриижтимоий салбий хусусиятларни шакллантириб, шахснинг ҳуқуқбузарликлар содир этишига замин яратади.

Дарҳақиқат, шахснинг мастлик ҳолатидаги ҳаракатларида маълум бир даражада ҳуқуқбузарнинг «ҳеч кимдан кўркмайман», «қандай хоҳласам шундай яшайман», «ҳамма нарса мумкин», «ҳамма нарсани қилишга қодирман», «как хачу так еду» деган фикрлари уларнинг ижтимоий хавфли ҳаракатларида намоён бўлади.

Бунинг натижасида содир этиладиган зўравонлик ҳуқуқбузарликлар кўпчилик ҳолларда маданий билим даражаси паст бўлган шахслар томонидан содир этилади¹.

Маиший турмуш соҳасида ҳуқуқбузарлик содир этувчи шахслар билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар содир этган шахсларнинг ижтимоий хавфлилик даражаси юқори бўлганлари қаторига, вояга етмаганларни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилувчи тоифадагиларни ҳам киритиш мумкин.

Вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилиш жиноятларнинг қиёсий таҳлили, ушбу қилмишни содир этаётган шахслар бир вақтнинг ўзида бир нечта вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилаётганлигини кўрсатмоқда.

Бошқача айтганда, ёшлар ва аёллар муаммолари жамиятдаги муаммоларнинг барометри ҳисобланади. Хусусан, Марказий Осиё дунёдаги энг ёш минтақа бўлиб, аҳолисининг ёши ўртача **27,6 ёшни** ташкил этади. Минтақа аҳолисининг **50 фоизга яқини** Ўзбекистон Республикасига тўғри келади. Жумладан, мамлакатимиз аҳолисининг **18,9 млн. нафари** ёки **54 фоизини** 30 ёшгача бўлган ёшлар ва болалар ташкил этади (15 ёшдан 19 ёшгача бўлгани **2 558 977 нафар**, 20 ёшдан 24 ёшгача **2 890 718 нафар**, 25 ёшдан 29 ёшгача **3 212 525 нафар**ни ташкил қилади).

Ўтказилган тадқиқотлар шуни кўрсатадики, бугунги кунда мамлакатимизда ёшларга боғлиқ бир қанча жиддий муаммолар мавжуд.

Мисол тариқасида, **39 088 нафар** ёшлар нотинч оилаларда истиқомат қилмоқда, улардан **368 нафар** ёшлар турли зарарли норасмий гуруҳлар, оқимлар таъсирига тушиб қолганлигини кўрсатмоқда.

Бундан ташқари, 2020 йилда ҳар **100 та** жиноятнинг 2,2 тасини 16-17 ёшдагилар, ҳар **100 та** жиноятнинг 15,2 тасини 18-24 ёшдагилар, ҳар 100 та жиноятнинг 19,2 тасини эса 25-30 ёшдаги шахслар содир этган республи-

¹Душанов Р.Х. Жиноятчи шахс психологияси: Ўқув қўлланма – Т., 2011. – Б. 30.

ликамизда алоҳида эътиборга муҳтож 18 ёшгача бўлган **150 минг** нафар болаларни ташкил этган. 2021 йил 10 ойида эса 18-30 ёшлилар орасидаги жиноятларнинг 64,4 фоизини ёшлар ташкил этган, ўқимайдиган ва ишламайдиганлар томонидан 121,0 **фоиз** ёки **20.300** нафарни ташкил этмоқда¹.

Таҳлилларга кўра, мазкур соҳадаги жиноятлардан жабрланган шахслар кўп ҳолларда эр-хотин бўлиб, бирга яшаётган шахслар 69,4 фоиз, шунингдек, олдин эр-хотин бўлиб бирга яшаган, сўнгра ажрашганлар эса жабрланганлик даражаси бўйича кейинги ўринда (13,5 фоиз) туради. Бундан кўриниб турибдики, ушбу соҳадаги жиноятлардан **шахсларнинг жабрланиш ҳолати 82,9 фоиз ҳолатда оиладаги эр-хотин муносабатлари доирасида юз бермоқда.**

Бу эса ушбу соҳадаги жиноятларни кескин камайтиришга эришиш учун жамиятдаги эр-хотин муносабатлари соҳасида тизимли тарбиявий-профилактик ишларни олиб боришни тизимли ташкил этиш лозимлигидан далолат беради.

Маиший турмуш соҳасида ҳуқуқбузарлик содир этувчи шахслар томонидан қасддан одам ўлдириш жиноятларининг **содир этилиш сабаблари** таҳлил қилинганида, уларнинг 49,2 фоизи маиший аъзоларининг ўзаро мурасага кела олмаганлиги оқибатида, 21,3 фоизи рашк туфайли, 6,6 фоизи мол-мулк талашиш, 4,9 фоизи ўч олиш ҳамда 18 фоизи бошқа сабабларга кўра содир этилганлиги намоён бўлди.

Мисол тариқасида келтириб ўтамиз. Андижон тумани Жаҳонобод МФЙ Жаҳонобод кўчаси 164-уйда яшовчи, фуқаро М. С. уйда 1980 й.т ўғли М. билан ўзаро жанжал оқибатида, отаси билан бирга яшовчи ўғай укалари, 39-сонли ўрта мактабнинг 10-синф ўқувчиси, 2005 й.т. Р. нинг бўйин ва бош қисмларига ҳамда 39-сонли ўрта мактабнинг 8-синф ўқувчиси 2007 й.т. И.ларнинг ўнг қўл ва чап кулоқ қисмига чопқи билан уриб, оғир турдаги жароҳат етказган.

Энг ачинарлиси, мактаб ёшидаги ўсмирларга нисбатан шафқатсизларча муносабатда бўлиш, бу билан вояга етмаганларни дарс жараёнларини узоқ муддатга қолишига сабаб бўлган, натижада, вояга етмаганлар бу ҳолатда кучли кўрқув остига тушиб қолиши, бошқа касалликларга чалиниши, жиноят қурбонига айланиши, ўз-ўзига тан жароҳати етказиши мумкинлигини унутмаслигимиз лозим ва бундай муҳитда ўсган вояга етмаганлардан келажакда қандай инсонлар келиб чиқишининг мазмун-моҳиятини чуқур таҳлил қилиш керак.

Шунингдек, **номусига тажовуз қилинган вояга етмаган қизларда** зўрланганидан кейин узоқ вақтгача кўрқув, ўзига келмаслик, асабийлик, атрофдагиларга ишонмаслик, ўзига ҳурматсизлик, жирканиш, баъзан ўз жонига қасд қилиш билан боғлиқ ҳолатлар содир этилиши мумкин. Шубҳасиз, бундай жиноятлар жамиятда ҳукм суриб турган одоб-ахлоқ нормаларининг ўта хавфли кўринишдаги бузилиши ва ғоят оғир даражадаги оқибатларга олиб келиши

¹ Ўзбекистон Республикаси ИИВ ЖХД ХПХнинг 2021 йил 10 ойлик таҳлил маълумотномаси.

кузатилган. Жинсий зўрлик ишлатиб содир этиладиган бундай жиноятлар ўзига яқин бўлган қариндошлари ёки оиланинг бошқа аъзолари, шунингдек, таниш-билишлари томонидан содир этилади¹.

2.2.Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар содир этилишини тақозо этувчи омиллар таҳлили

Зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар содир этган шахсларнинг жиноят содир этишга мойиллик даражаси қуйидагиларда намоён бўлади, яъни маиший турмуш соҳасида зўравонлик содир этган ҳуқуқбузар шахсларнинг хулқ-атвори, хусусияти, қўполлиги уларнинг ижтимоий-руҳий хусусиятидан келиб чиққан ҳолда содир этилишини тақозо этувчи омил ўрганилади.

Шунингдек, уларга нисбатан содир этилган ҳуқуқбузарликлар оқибатидан келиб чиққан ҳолда содир этилади ва юқоридаги хусусиятлардан келиб чиқиб, ҳуқуқбузарнинг психологиясига хос бўлган хусусиятларида намоён бўлади.

Ушбу тоифадаги шахслар томонидан маиший турмуш доирасидаги ҳуқуқбузарликларни содир этиш эҳтимоли ҳам анча юқори эканлиги уларнинг юриш-туришларида ва хатти-ҳаракатларида намоён бўлади.

Табиийки, шахснинг хулқ-атворидаги таъсирчанлик, ҳис-ҳаяжонга тез берилиш, жиззакилик, қўполлик, ўзини идора қила олмаслик, ўзининг хатти-ҳаракати оқибатини ўйламаслик кўпинча ҳуқуқбузарлик содир этган шахснинг психологиясига хос хусусият ҳисобланади.

Бундай шахслар одатда, жабрланувчининг бирон-бир неъматга эгалик қилишига, шахсга хавф солишга, ўзининг манфаатини бошқаларнинг манфаатидан устун қўйишга, жабрланувчининг муайян ҳаракатлари учун зўравонлик билан жавоб қайтаришга ҳаракат қиладилар.

Шу ўринда, маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик оқибатида содир этиладиган жинсий қилмишларни тажовуз объектидан келиб чиққан ҳолда қуйидаги турларга ажратиш мумкин:

- Маиший турмуш соҳасида содир этиладиган ҳаётга қарши жиноятлар;
- Маиший турмуш соҳасида содир этиладиган соғлиққа қарши жиноятлар;
- Маиший турмуш соҳасида содир этиладиган ҳаёт ёки соғлиқ учун хавфли жиноятлар;
- Маиший турмуш соҳасида содир этиладиган жинсий эркинликка қарши жиноятлар;
- Маиший турмуш соҳасида ёшларга ва ахлоққа қарши жиноятлар;

¹ *Самойлен К.В.* Уголовно-правовые и криминологические меры противодействия сексуальной насильственной преступности в семье: автореф. дис. кан. юрид. наук. – Краснодар. 2014. – С. 8.

➤ Маиший турмуш соҳасида содир этиладиган шахснинг озодлиги, шаъни ва кадр-қимматига қарши жиноятлар.

Маиший турмуш соҳасида содир этиладиган ҳаётга қарши қилмишларга Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 97-моддасида кўрсатилган қасддан одам ўлдириш, 98-моддасида кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан одам ўлдириш, 99-моддасида онанинг ўз чақалоғини қасддан ўлдириши, 103-моддасида ўзини-ўзи ўлдириш даражасига етказиш билан боғлиқ жиноятларни келтиришимиз мумкин.

Ушбу турдаги жиноятлар таҳлил қилинганда, йиғма жилдлардаги мавжуд анкета сўровларида шуни кўриш мумкинки, Ўзбекистон Республикаси жиноят кодексининг 97-моддаси иккинчи қисм «ж» банди ўта шафқатсизлик билан, «и» банди тамагирлик ниятида, «л» банди безорилик оқибатида содир этилганлиги учун жавобгарлик келтирилган. Шунингдек, жиноят кодексининг 99-моддасида онанинг ўз чақалоғини қасддан ўлдириши билан боғлиқ жавобгарлик белгиланган. Минг афсуски, амалиётда сўнгги пайтларда маиший турмуш соҳасида содир этилаётган турли низолар оқибатида юқорида келтирилган жиноятлар содир этилаётганлигини кўришимиз мумкин.

Статистик маълумотларга кўра, 2019 йилга нисбатан 2020 йилда жиноят кодексининг 97-моддасида қасддан одам ўлдириш жиноятлари 359 тадан 406 тага, 13,9 фоизга ошган: Ушбу жиноятларнинг ҳар тўрттасидан биттаси ёки содир этилган қотилликларнинг 35 фоизи айнан маиший турмуш муносабатлари доирасида содир этилган¹.

Мазкур жиноятлар ҳудудлар кесимида ўрганилганда, 2019 йилга нисбатан 2020 йилда Сирдарё вилоятида 11,11 фоизга (2019 йилда 9та, 2020 йилда 10та), Наманган вилоятида 12,5 фоизга (2019 йилда 24та, 2020 йилда 27та), Навоий вилоятида 15,3 фоизга (2019 йилда 13та, 2020 йилда 15та), Сурхондарё вилоятида 17,39 фоизга (2019 йилда 23та, 2020 йилда 27та), Жиззах вилоятида 21,43 фоизга (2019 йилда 14та, 2020 йилда 17та), Қашқадарёда вилоятида 25 фоизга (2019 йилда 24та, 2020 йилда 30та), Қорақалпоғистон Республикасида 63,6 фоизга (2019 йилда 11та, 2020 йилда 18та), Фарғона вилоятида 69,2 фоизга (2019 йилда 26та, 2020 йилда 44та), Андижон вилоятида 72,7 фоизга (2019 йилда 22та, 2020 йилда 38та) ошиб кетишига йўл қўйилган.

Қасддан одам ўлдириш ва унга суиқасд қилиш жиноятлари таҳлил қилинганда, 2020 йилда Қашқадарё вилоятида (25 фоизга), Андижон вилоятида 72,7 фоизга), Фарғона вилоятида (69,5 фоизга) ошган.

Бироқ, Тошкент вилоятида 1,41 фоизга (2019 йилда 71та, 2020 йилда 70та), Тошкент шаҳрида 5,77 фоизга 3та (2019 йилда 52та, 2020 йилда 49та) ҳамда

¹ Ўзбекистон Республикаси ИИБ ахборот маркази статистик маълумотлар таҳлили 2019-2021 йиллар.

Самарқанд вилоятида 11,36 фоизга (2019 йилда 44та, 2020 йилда 39та) жиноятлар камайган¹.

Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг содир этилган вақти ўрганилганда, аксарият жиноятлар тунги соат 18-00дан 24-00гача бўлган вақт оралиғида содир этилаётганлиги аниқланган, 6 соат давомида содир этилган жиноятларни, туну-кунга таққосланганда, умумий жиноятларнинг 46,5 фоизини ташкил этаётганлиги маълум бўлди.

Ўзбекистон Республикаси жиноят кодексининг 98-моддасида кўрсатилган кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан одам ўлдириш билан боғлиқ жиноятлар охириги 6 йилда 21 та содир этилган бўлиб, ушбу жиноятларнинг камайишига эришилган.

Шунингдек, 2019 йилга нисбатан 2020 йилда жиноят кодексининг 103-моддасида ўзини-ўзи ўлдириш даражасига етказиш жинояти охириги йилларда 8,0 фоизга камайган бўлсада, бироқ, бу борада жиноятлар содир этилмоқда².

Маиший турмуш соҳасида асосан содир этиладиган *соғлиққа қарши ижтимоий хавфли қилмишлар сирасига*, Ўзбекистон Республикаси жиноят кодексининг 104-моддасида қасддан баданга оғир шикаст етказиш, 105-моддасида қасддан баданга ўртача оғир шикаст етказиш, 106-моддасида кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан баданга оғир ёки ўртача оғир шикаст етказиш, 109-моддасида қасддан баданга енгил шикаст етказиш, 110-моддасида қийнаш билан боғлиқ жиноятлар келтирилган.

Ушбу жиноятларнинг таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, жиноят кодексининг 104-моддасида қасддан баданга оғир шикаст етказишнинг иккинчи қисми «а» банди ҳомиладорлиги айбдорга аён бўлган аёлга нисбатан, «в» банди ўта шафқатсизлик билан, 104-модданинг учинчи қисми «а» банди икки ёки ундан ортиқ шахсга нисбатан, «д» банди жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлса, 105-модданинг 1-қисми, 2-қисмининг «а» банди икки ёки ундан ортиқ шахсга нисбатан, «б» ҳомиладорлиги айбдорга аён бўлган аёлга нисбатан, «г» банди ўта шафқатсизлик билан, 106-моддада кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан баданга оғир ёки ўртача шикаст етказиш, 109-моддада қасддан баданга енгил шикаст етказиш, 110-моддада қийнаш 1-қисми, 2-қисмининг «а» банди вояга етмаган шахсга нисбатан, «в» банди ожиз аҳволдалиги айбдорга аён бўлган шахсга нисбатан жиноятларнинг содир этилиши сўнгги пайтларда оила турмуш муносабатлари доирасида содир этилаётганлиги кузатилмоқда. Юқоридаги таҳлил ва маълумотлардан келиб чиқиб, хулоса қилинганда, ҳуқуқбузарлик содир этувчи ҳар бир омилга эътибор қаратиш ва таҳлиллар асосида кенг жамоатчилик ҳамда

¹ Ўзбекистон Республикаси ИИБ ЖХД Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси хизматидан 2021 йил учун олинган маълумотномаси.

² Ўзбекистон Республикаси ИИБ ахборот маркази статистик маълумотлар таҳлили 2012 - 2017 йиллар.

тегишли идора вакиллари билан ҳамкорликда ўз вақтида таъсирли тарбиявий профилактик чораларни кўриш талаб этилади. Бунда асосий эътибор чуқур таҳлил ва маълумотларга асосланган ҳолда фуқаробай ишлаш тизимини янада кучайтириш, ҳар бир оила ва шахс кесимида ишлаш кераклигини унутмаслигимиз лозим.

Амалиётда жиноят содир этган шахсларнинг қилмишлари оқибатлари ўрганилганда қуйидагилар кузатилган:

- жабрланувчининг қилмишига жавоб қайтариши;
- ўзининг манфаатини устун қўйиши;
- ўч олиш мақсадининг мавжудлиги;
- жинойий ниятини амалга ошириши;
- содир этган қилмишини яшириши;
- жабрланувчидан қутилиш мақсади борлиги;
- оиланинг бошқарувини қўлга олиши;
- бошқалар олдида ўзини кўз-кўз ва намойиш этиши;
- ортиқча даромад манбаларини қўлга киритилганлиги;
- кучли руҳий ҳаяжонланиш оқибати;
- олди-берди муаммоларининг ижобий ҳал этилмаганлиги;
- рашк ёки кучли руҳий ҳиссиёт таъсири натижасида содир этилиши мумкин.

Бундай турмуш тарзи эса маиший турмуш **соҳасидаги** сокин турмуш тарзига салбий таъсир қилиб, шахснинг ҳулқига таъсир кўрсатади.

Бу эса ташқи ижтимоий ва бошқа омиллар жараёнида шаклланиб, ҳуқуқбузарлик содир этувчи шахснинг шахсий хусусиятларига кескин таъсир кўрсатиб, уни келгусида жиноят содир этишини белгилаб беради¹.

Зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятларнинг мотивини барчаси қасдга бориб тақалади. Аммо, ушбу мотив кўп ҳолларда бошқа мотивлар, **хусусан, қасос, рашк, ҳасад**, жабрланувчини кўрқитиш, айбдор қўйган талабларнинг жабрланувчи томонидан бажарилишига эришиш кабилар билан узвий боғлиқ бўлиши ҳам мумкин².

Мазкур жиноятларни содир этган шахсларнинг асосий қисмини 30 ва 55 ёшгача бўлган шахслар ташкил этиб, уларнинг 61 фоизини илгари судланганлар ташкил этмоқда. Қасддан жиноят содир қилган шахснинг судланганлигидан кейин яна янги қасддан жиноят содир этиш унинг ҳулқ-атвори бузилиши даражасининг янада чуқурлашганлигини кўрсатади³.

¹ Акназарова Ш. Маиший турмушдаги зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятлар сабабларини аниқлашнинг аҳамияти // Адвокат. – Т., 2011. №-2. – Б. 37.

² Астанов И.Р. Зўрлик ишлати содир этиладиган жиноятлар ва уларни тергов қилишнинг ўзига хос жиҳатлари: Ўқув қўлланма. – Т., ТДЮУ, 2015. – Б. 139.

³ Инамов Р. Зўрлик ишлатмасдан талон-торож қилиш жиноятлари учун жазо тайинлаш: юрид. фан. номз... дис. – Т., 2011. – Б. 57.

Хуқуқбузар шахсинг илгари жиноят содир этганлиги ҳам муайян қилмишнинг келиб чиқишида, айниқса, жабрланувчининг қилмишига жавоб реакциясини қайратиш билан жиноят содир этилишига олиб келишини кузатиш мумкин. Бундай вазиятларни никоҳсиз бирга яшаган шахслар орасида ҳам кузатиш мумкин.

Мисол учун, илгари судланган 1961 й.т. фуқаро Ф. таниши Ж.нинг уйида анча муддат у билан никоҳсиз бирга яшаб келган. Улар биргаликда Ж.нинг уйида спиртли ичимликларни истеъмол қилиб, никоҳсиз яшаётган турмуш ўртоғи Ж.ни бевафаликда айблаб, танасининг турли жойларига қўл ва оёқлари билан уриб, тан-жароҳати етказган¹.

Воқеа ва ҳодисалардан шундай хулоса қилиш мумкинки, маиший турмуш соҳасида зўравонлик жиноятларини содир этган шахсларнинг аксарият қисмини турмуш тарзи носоғлом, вақтинча ишсиз, маълумоти юқори бўлмаган, маънавияти ривожланмаган, атрофдагиларга бўлган муносабати самимий бўлмаган, атрофидагилар билан муомалада қўпол ва жиззаки бўлган шахслар эканлиги кузатилган.

Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, маиший турмуш соҳасида зўравонлик қурбонларини асосан, унинг ожиз бўлган аъзолари, яъни болалар, аёллар, қариялар ва ногиронлар ташкил этади. Шунингдек, маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ хуқуқбузарликлардан жабрланганларнинг 57,4 фоизини аёллар, 29,7 фоизини вояга етмаганлар, 6,1 фоизини қариялар, 4,6 фоизини эркалар ва 2,6 фоизини ногиронлар ташкил этмоқда.

Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ содир этилган қасддан баданга турли даражада шикаст етказиш жиноятларининг 32,8 фоизиди жабрланувчининг салбий хулқ-атвори, 25,0 фоизиди жабрланувчи билан айбдор ўртасида юзага келган келишмовчилик, 19,0 фоизиди жабрланувчининг айбдорга ўз таъсирини ўтказишга ҳаракат қилганлиги, 14,0 фоизда жабрланувчи билан айбдорнинг биргаликда спиртли ичимлик истеъмол қилганлиги виктимологик омил сифатида намоён бўлган.

Маиший турмуш соҳасида зўравонлик оқибатида жабрланувчиларининг маълумот даражаси ўрганиб чиқилганда, уларнинг 2,2 фоизи ҳатто бошланғич маълумотга ҳам эга бўлмаган, 8фоизи тўлиқсиз маълумотга, 60,9 фоизи ўрта маълумотга, 21,2 фоизи ўрта махсус, 1,5 фоизи тўлиқсиз олий, 16 фоизи эса олий маълумотга эга эканлиги аниқланган.

Шахсда ўзи устида ишламаслиги, маълумоти ва мутахассислиги йўқлиги, дунёқараш даражасининг пастлиги, алкогольли маҳсулотларга ружу қўйганлиги, ишсизлиги ва боқимандалиги шахсда зўравонлик қурбони бўлиш ва ўзига нисбатан содир этиладиган тажовузларга дучор бўлиш ҳолатини орттиради.

¹ Жиноят ишлари бўйича Тошкент шаҳар суди архиви 1/264-09-сонли йиғма жилд.

✓ **биринчидан**, ушбу маълумот даражаси паст шахслар ўзларининг агрессив характерлари билан ўзини кўрсатишга ҳаракат қилиши, айниқса бўлмағур хатти-ҳаракатлар билан кимгадир жавоб реакциясини қайтаришга мойил бўлишади.

✓ **иккинчидан**, маълумот ва маданият даражасининг пастлиги криминал ҳолатга тўғри баҳо беришга ҳамда уларнинг манфатларини ҳимоя қилишга тўсқинлик қилади.

Аёлларга нисбатан содир этиладиган зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг энг кўп кўринишларига уларни бирга яшашга, фоҳишалик қилишга мажбурлаш, номусига тегиш, зўравонлик қилиш ва спиртли ичимлик, гиёҳвандлик моддалар истеъмол қилдириш, мунтазам хўрлаш ва руҳий таъсир кўрсатиш ҳамда бошқа йўллар билан ўлимга олиб бориш кабилар киради¹.

Аёлларнинг юқори даражадаги виктимлиги уларнинг заифа эканлигида эмас, балки жамиятда сақланиб қолган қадриятлар ҳамда оилавий муносабатлар жараёнидаги одатларидандир. Оилада эркакларнинг барча муносабатларида етакчилик қилиши, ҳукмронлик муносабатини ўрнатиши, яъни ўзининг мустақил қарор қабул қилиши каби ҳолатлар аёлларнинг зўравонлик қурбони бўлиш эҳтимолини кучайтиради.

Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар қурбонларига оид хорижий мамлакатлардаги вазиятлар ўрганилганда, Боливияда йилига 17 фоиз аёллар жисмоний зўравонлик қурбони бўлиши, Бангладешда қасддан одам ўлдириш жиноятларининг 50 фоизини эри томонидан хотинига нисбатан содир этилиши, Янги Зеландияда 20 фоиз аёллар эри ёки бирга яшовчи эркак томонидан жисмоний калтакланиши, Покистонда 42 фоиз аёллар оилада жисмоний зўравонликни ўзларининг тақдири деб ҳисоблаши, Испанияда ҳар беш кунда қасддан ўлдирилган шахсларнинг биттаси аёллар бўлиб, улар ўзининг турмуш ўртоғи томонидан ўлдирилганлиги, Францияда йилига 25 минг аёл эри томонидан жинсий зўравонлик қурбонига айланиши, Австралияда аёлларнинг 18 фоизи оилада зўравонлик қурбонига айланиши ва Россия федерациясида йилига 36 минг аёллар оилада зўравонлик оқибатида тан-жароҳати олаётганлиги, Англияда эри ёки бирга яшовчи эркак томонидан ҳафтада икки нафар аёлнинг ўлимига сабаб бўлувчи жисмоний зўравонликлар келиб чиқиши, Миср Араб Республикасида 35 фоиз оилада аёллар турмуш давомида камида бир маротаба эри томонидан қаттиқ жисмоний калтакланиши, Канадада оиладаги зўравонлик содир этган шахслар томонидан йилига 1,6 млрд. АҚШ доллари миқдоридан жарима тўланиши қайд этилган². Шубҳасиз, бундай зўравонликлар жамиятдаги ахлоқ нормаларига зид бўлиб, ўзининг ижтимоий хавфлилиги билан ажралиб туради.

¹ Ҳолиқов Д.Р. Ҳуқуқий маданият – оиланинг мустаҳкамлиги асоси. – Т., 2007. – Б. 13.

² <http://www.rusmedserv.com/psychsex/monogr>.

Тадқиқотимизнинг кўрсатишича, айбдорлар зўрлик ишлатиб, кўрқитиб ёки жисмоний заифлигидан фойдаланиб, жабрланувчига нисбатан турли даражада жинойий қилмишлар (жисмоний, руҳий, жинсий зўравонлик)ни содир этишган.

Бу ўз навбатида, бундай қилмишлар содир этилиши маиший турмуш соҳасида зўравонлик узоқ давомли низо ва келишмовчиликлар оқибатида келиб чиқади ва муайян шахс жабрланади, балки у ерда тарбияланаётган фарзандлар ҳам маънавий-руҳий ҳам жисмоний жиҳатдан руҳиятида салбий ўзгаришлар вужудга келишига сабаб бўлади.

Кўпинча амалиётда жабрланувчиларнинг 33 фоизи, ҳуқуқбузар шахсларга нисбатан қаршилик кўрсатганлиги, учдан икки қисми ҳуқуқбузарнинг хатти-ҳаракатига пассив муносабатда бўлганлиги аниқланган.

Маиший турмуш соҳасида зўравонлик содир этган шахсларнинг қилмишлари ўрганилганида, оилада эркакнинг хотинига, хотиннинг эрига, ака ёки уканинг бир-бирига, опа ёки сингилнинг бир-бирига, никоҳсиз бирга яшаган хотини (жазмани)га, никоҳсиз бирга яшаган эри (жазмани)га, ота ёки онанинг фарзандига, фарзанднинг ота ёки онасига, ота-болага ёки бола ёки отага ва бошқа қариндошларнинг бир-бирларига ёки кўни-қўшнилар томонидан содир этилаётганлиги маълум бўлмоқда.

2.3. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда ҳуқуқбузарликлар содир этувчи шахслар тавсифи

Ҳуқуқбузарликлар профилактикасига қаратилган самарали профилактик чора-тадбирлардан бири бу ҳуқуқбузарлик содир этувчи шахсларни, ҳуқуқбузарлик содир этиш турлари, усуллари ва хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда ёндашишни талаб этади.

Маълумки, ҳуқуқбузар шахсининг ижтимоий хавfli ва айбли қилмишлари билан боғлиқ муаммоларни криминология фани ўрганади.

Зеро, жиноят содир этган шахсларни илмий жиҳатдан ўрганиш ўзининг мазмун-моҳиятига эга бўлиб, мазкур маълумотларни ўрганиш асосида ушбу турдаги ҳуқуқбузарликларни барвақт профилактикасини амалга ошириш борасида профилактик чораларни ишлаб чиқишда муҳим аҳамият касб этади.

Жиноят содир этган шахсларга умумий таъриф бериш ва уларни статистик даражада ўрганиш шахсларнинг маълум туркумларига хос хусусиятларни аниқлаш ҳамда жиноятчиликка қарши курашишни режалаштириш ва жиноятчилиكنинг барвақт олдини олишда тегишли чораларни кучайтириш имконини беради.

Жиноятчилик ижтимоий ҳодиса сифатида ўрганилганида ҳуқуқбузарнинг шахси ва унинг содир этган қилмишининг хусусиятлари ҳам ўрганилади¹.

¹ Раҳмонов Р.Н., Юлдашев М.Ш. Вояга етмаганлар назоратсизлиги ва ҳуқуқбузарликларининг олдини олишда ҳуқуқий маданиятнинг аҳамияти: Республика илмий-амалий конференция материаллари. – Т., 2016. – Б. 134.

Мадомики, маиший турмуш соҳасидаги турли зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар содир этган ва уларни содир этувчи шахсларнинг ижтимоий хавфли қилмишлари, криминологик белгилари, психологик хусусиятлари, ғайриахлоқий қарашларни тадқиқ этиш орқали уларга хос бўлган барча зарур маълумотларни ўрганиш мумкин.

Маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик содир этувчи шахслар билан боғлиқ муаммолар криминология, психология ва жиноят ҳуқуқи фанида ҳам гоҳда баҳсли бўлиб, ханузгача унга ягона ёндашувнинг йўқлиги туфайли турли соҳа мутахассислари томонидан ҳуқуқбузар шахсга нисбатан турлича фикрлар билдирилган. Зеро, маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ муаммолар, ҳар бир миллат менталитети, ўша жамиятда устувор бўлган оилавий қадриятлар, урф-одатлар ва маросимлар доирасида турли тадқиқотларнинг предмети бўлиб келган.

Маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик оқибатида **жиноят содир этган шахсларга тааллуқли бўлган ижтимоий-демографик белгиларни тадқиқ қилиш**, ушбу турдаги жиноятларнинг олдини олиш чора-тадбирларини ишлаб чиқишда муҳим аҳамият касб этади. Чунки, жиноят содир этган шахсларнинг ижтимоий-демографик белгиларини криминологик нуқтаи назардан тадқиқ этиш орқали унга хос бўлган барча криминологик аҳамиятга эга бўлган хусусиятларни ўрганиш мумкин.

Табиийки, ушбу ижтимоий-демографик белгилар умумлаштирилган ҳолда маълум бир минтақада, маълум даврда маиший турмуш мунособатлари доирасида жиноят содир этган шахсларга хос ижтимоий-демографик белгилар ўрганилса, улар асосида муҳим криминологик хулосаларни ишлаб чиқиш мумкин бўлади.

Ҳуқуқбузар шахсини тавсифловчи энг муҳим криминологик белгилардан яна бири - унинг ёшидир. Шахснинг ёш хусусиятлари унинг муҳит билан ўзаро алоқасига, маънавий оламнинг ички моҳиятига, хулқ-атворидаги яққол ифодаланган иккиланишлар ва беқарорликка сезиларли даражада таъсир кўрсатади.

Ҳуқуқбузарнинг криминологик таҳлилида ёшга оид тавсиф билан бир қаторда унинг маълумоти, мутахассислиги муҳим ўрин эгаллайди.

Инсоннинг маълумоти, мутахассислиги унинг талаб, эҳтиёж ва манфаатларини, маънавий-ахлоқий ҳамда маданий кўринишларини шакллантиради¹.

Маиший турмуш соҳасида зўравонлик содир этган ҳуқуқбузар шахсларнинг ёшига оид маълумотлар ўрганилганида, уларнинг 10,1 фоизини 18-25 ёшдаги, 38,6 фоизини 25-35 ёшдаги, 26,8 фоизини 35-45 ёшдаги,

¹Отажонов А.А. Жиноятга дахлдорлик: жиноят-ҳуқуқий ва криминологик жиҳатлар: юрид. фан. номз. дисс.-я. – Т., 2009. – Б. 90.

15,5 фоизини 45 ва 55 ёшдаги ҳамда 9,2 фоизини 55 ёшдан юқори бўлган шахслар ташкил этмоқда. Кўриниб турибдики, маиший турмуш соҳасида зўравонлик содир этувчи шахсларнинг криминоген фаоллиги юқори бўлган шахсларнинг асосий қисмини 25 ва 45 ёшдагилар ташкил этмоқда.

Мазкур тоифадаги шахсларнинг 64,8 фоизи иш билан банд бўлмаганларни, 27,6 фоизи ишчи-хизматчиларни, 5,4 фоизи бошқа ишчиларни, 2,3 фоизи тадбиркорларни ташкил қилади. Бундай жиноятларни содир этганлар ичида давлат хизматчиларининг камлиги, ишчилар салмоғининг кўплигини, шунингдек, ижтимоий фойдали меҳнат билан шуғулланмайдиган (ҳеч жойда ишламайдиган, вақтинча ишсиз) шахсларнинг жиноий фаоллиги юқори эканлигини кузатиш мумкин.

Ҳуқуқбузар шахсларнинг маълумот даражаси ўрганилганида, уларнинг 5 фоизи олий маълумот, 26 фоизи ўрта махсус, 66 фоизи ўрта маълумот, 3 фоизи тўлиқсиз ўрта маълумотга эга бўлган шахсларни ташкил этди. Ушбу тоифадаги шахсларнинг жинсига оид маълумотлар таҳлил қилинганда, маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни содир этувчилар асосан эркаклар бўлиб, уларнинг ҳиссаси 82 фоизни ташкил этади.

Бундай ҳолатлардан шундай хулоса қилиш мумкинки, ҳуқуқбузар шахсларнинг энг кўп қисмини 66 фоизи ўрта маълумотга эга бўлган, 64,8 фоизни ишсизлар, энг кўп ҳуқуқбузарлик содир этувчилар 38,6 фоизни, 30-35 ёшгача бўлган шахслар ҳамда ушбу ҳуқуқбузарликларнинг 82 фоизи эркаклар томонидан содир этилган.

Маиший турмуш соҳасида зўравонлик содир этувчи шахсларни ўрганиш мақсадида ўтказилган социологик сўровларда ҳам ушбу маълумотлар ўзининг тасдиғини топди. Хусусан, ички ишлар органларининг ҳуқуқ-тартибот маскани профилактик инспекторларидан «Сиз хизмат олиб бораётган ҳудудда маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни асосан кимлар содир этишмоқда?» деб сўралганида, уларнинг 86,4 фоизини эркаклар ва 13,6 фоизи аёллар томонидан содир этилган.

Демак, маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг содир этилишида аёлларнинг ҳам ҳиссаси борлигини кўрсатмоқда. Суд-тергов жараёнларида олинган маълумотларда кўпинча аёлларнинг ўз жонига қасд қилишига айнан юқоридаги қайнона ва келин ўртасидаги ҳолатлар сабаб бўлиши кузатилган. Умуман олганда, маиший турмуш соҳасида аёлларнинг эридан кўра кўпроқ моддий маблағ топиши ёки бошқа томондан устунлиги ҳам маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни содир этишига сабаб бўлади.

Эркак ва аёллар жиноятчилиги ўртасидаги фарқнинг мавжудлиги, алоҳида турдаги жиноятлар бўйича аёллар ҳиссасининг умумий жиноятчиликдаги

ҳиссасидан юқори даражада бўлиши, авваламбор уларнинг жамиятда тутган ижтимоий ўрни билан боғлиқдир.

Шуни таъкидлаш лозимки, шахснинг жамиятда шаклланиши, унга нисбатан шарт-шароити (тарбия, ижтимоий назорат ва бошқалар), оилада тутган ўрни, жинслар ўртасидаги анъанавий фарқ ҳам муҳим аҳамиятга эга, бу мавжуд хатти-ҳаракатни ҳар томонлама белгилаб беради¹.

Ҳуқуқбузар шахсларга хос яна бир жиҳат шундаки, уларнинг маънавий ва интеллектуал даражаси юқори бўлмаган, ижтимоий фойдали меҳнат билан шуғулланмайдиган, хулқ-атвори агрессив ҳамда криминогенлик даражаси юқори бўлган шахслар тоифасига киради.

Ушбу тоифадаги шахслар барча жиноят содир этган шахсларнинг 1/3 қисмини ташкил этади. Шахснинг маиший турмуш аҳволи, моддий жиҳатдан таъминланганлик даражаси, турар жойи ва бошқа хатти-ҳаракатлари криминологик аҳамиятга эга бўлади.

Бунда оилада ёки маиший турмуш шароити билан боғлиқ бўлган ҳолатда содир этилган зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар таркибида қотиллик ва баданга тан-жароҳат етказишларнинг 50 фоизини айнан ушбу тоифадаги шахслар томонидан содир этилганлиги маълум бўлмоқда.

Ўтказилган тадқиқотларда жиноят содир этган шахсларнинг билими ва маълумоти, мутахассисликка эга бўлмаган шахслар томонидан содир этилаётганлиги амалиётда кузатилмоқда.

Шахсда «маълумотнинг камлиги, мутахассислик даражасининг йўқлиги, бирор ҳунар эгаси бўлмаганлиги, маданият даражасининг пастлиги, атроф-муҳитнинг ҳис этмаслиги, шахснинг жамиятга нисбатан қизиқишларининг пасайишига ва дунёқараш тамойилларини йўқолишига, ахлоқининг бузилишига, турли даражадаги худбинлик, кибирлик, танбаллик билан боғлиқ хислатларининг шаклланишига олиб келади».² Жиноят содир этувчи шахсларнинг ҳиссиёт ва ғаразли ниятлари ҳаётдаги қийинчиликлар, руҳий ўзгаришлар ёки бузилишлар натижасида намоён бўлади³.

Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, бундай тоифадаги шахсларда раҳм-шафқат ришталарининг йўқлиги, инсонга нисбатан раҳмсиз муносабатда бўлишга ҳамда шахсга нисбатан турли даражада тан-жароҳати етказишга сабаб бўлиши мумкин. Энг ачинарли томони шундаки, бундай тоифадаги шахслар томонидан ўта шафқатсизлик оқибатида оғир ва ўта оғир турдаги жиноятлар содир этиш ҳолатлари амалиётда учрайди.

¹ Антонян Ю. М. Преступность женщин. Социалистическая законность. – М., №7, 1991. – С. – 19.

² Исмаилов И. Жиноятчиликда уюшганлик: назария ва амалиёт муаммолари. – Т.,

³ Жигаров Е. С., Петухов В. И. Философия. Криминология. – М.: Олма-Прес, 2006. – С.562.

Мисол учун, Сирдарё вилояти Янгиер шаҳрида Мирзаобод тумани Йўлдошобод м.ф.й. Бўстон кўчаси 6-уйда яшаган, 1981 й.т. Ф., Янгиер шаҳар ИИБ ХПБ ТП профилактика инспектори катта лейтенант Р.га қўнғироқ қилиб, ишқий муносабатда бўлиб юрган таниши, Янгиер шаҳар А.Жомий маҳалласи 25-уй 2-хонада яшаган, 1988 й.т. Б. исмли шахс билан 2021 йил 30 август куни А.Жомий маҳалласида жойлашган “Кичик саноат зонаси” ҳудудида ўзаро жанжаллашиб қолганлигини, сўнг уни танасининг турли жойларига уриб ўлдириб, жасадни шу ердаги эски қудуққа ташлаб кетганлигини маълум қилган ва фуқаро Ф. ўз жонига ҳам қасд қилганлиги аниқланган¹.

Ҳуқуқбузар шахсларнинг оиладаги зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни муайян ҳаётий вазиятлар билан боғлиқ ҳолда содир этишини, шубҳасиз улар ўзига хос руҳий хусусиятларга эга деб, хулоса қилиш мумкин.

Криминологик адабиётларда бундай тоифадаги ҳуқуқбузарлик содир этган шахслар қуйидагича таърифланади:

- изчил жинойлашиб борувчилар;
- вазиятлар билан боғлиқ ҳолларда жиноят содир этувчилар;
- вазиятларга қарам бўлган ҳолда жиноят содир этувчилар².

Кўпинча маиший турмуш соҳасида содир этилаётган ҳуқуқбузарликлар ҳаётдаги вазиятлар билан боғлиқ ҳолда содир этган шахсларнинг ўзига хос руҳий хусусиятлари турмушдаги баъзи номақбул вазиятлар таъсирида шаклланади ва муайян хатти-ҳаракатларда намоён бўлади.

Бундай тоифага кирувчи шахслар маиший турмуш жараёнида муаммоли ёки низоли вазиятлар вужудга келган пайтларда ҳуқуқбузарлик содир этиш орқали ўз муаммосини ечишга ҳаракат қилади. Энг муҳими, ҳуқуқбузарлик содир этилиши учун бирор-бир оддий вазият ҳам, улар учун етарли сабаб бўлади. Ана шундай ҳолларда, жиноят содир этувчи шахслар тоифасига биринчи марта ҳуқуқбузарлик содир этувчиларни киритиш мумкинлигини кўпчилик олимлар эътироф этишган. Биринчи марта ҳуқуқбузарлик содир этган шахслар жиноятни вазият билан боғлиқ ҳолда содир этганлиги алоҳида тадқиқотларда ҳам қайд этилган³. Бундай ҳолат кўпинча шахсга нисбатан шафқатсиз муносабатда бўлишда намоён бўлади. Ушбу жиноятнинг келиб чиқиш сабаблари ўрганилганда бунга оиладаги салбий муносабат сабаб бўлган. Бирок, ушбу қилмишни содир этган шахсда маълумот даражасининг пастлиги, онгнинг етарли даражада ривожланмаганлиги шахс содир этаётган хатти-ҳаракатнинг оқибатини англаб ета олмаслиги унинг жинойий хатти-ҳаракатни содир этишга олиб келган дея изоҳлаш мумкин.

¹ Ўзбекистон Республикаси ИИБ ЖХДнинг 2021 йил маълумот.

² Алауханов Е.О. Криминология. Учебник. Алматы, 2008. – С. 173.

³ Бородин С.В. Борьба с преступностью: теоритическая модель комплексной программы. – М.: Наука, 1990. – С. 55.

2.4. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда ҳуқуқбузарликлардан жабрланувчи шахслар тавсифи

Айбдор ва жабрланувчи шахс ўртасидаги ўзига хос муносабатлар ҳуқуқбузарлик содир этилишининг омили сифатида криминологияда қадимдан алоҳида эътиборни ўзига жалб этиб келган. Криминологик адабиётларда жабрланувчини жиноятнинг юзага келишидаги асосий омил деб кўрсатиб, содир этилган жиноятдан жабр етказувчи шахс ва унинг қурбони ўртасидаги ўзига хос муносабат оқибати эканлигини таъкидлаган¹.

Ўзбекистон Республикаси миллий қонунчилигида ҳуқуқбузарликдан **жабрланувчи деб** жисмоний, маънавий ёки мулкӣ зарар етказилганлиги оқибатида ҳуқуқбузарликдан жабрланган шахс² тушунилади.

Таъкидлаш жоизки, бир қатор криминолог тадқиқотларда маиший турмуш муносабатлари доирасида зўравонликдан жабрланган шахсларга алоҳида эътибор берилган³. Айрим криминологлар жиноят жабрланувчиларига бевосита жиноят натижасида зарар етказилган алоҳида шахсларни киритишса⁴, бошқа бирлари эса жабрланувчи қонуний кучга кирган айблов ҳукмида жиноий тажовуз натижасида зарар етказилган деб тан олинган жисмоний шахсдир **деб эътироф этишади**.

Маиший турмуш муносабатлари доирасида содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар, шу жумладан, жиноятлардан жабрланган шахсларнинг виктимологик аҳамиятга эга бўлган хусусиятлари ва қилмишларини тадқиқ қилиш, амалиётда виктимологик профилактика чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш нуқтаи назардан бугунги куннинг энг долзарб вазифаларидан биридир. Чунки, мазкур тадқиқотлар ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи орган ёки муассасанинг, хусусан, ички ишлар органларининг шахсларнинг ҳуқуқбузарлиги жабрланувчига айланиши хавфини камайтиришга қаратилган ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикаси чора-тадбирларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш имконини беради.

Ҳуқуқий адабиётларда қайд этилганидек, жабрланувчиларнинг криминологик тавсифи унинг жиноят содир этилишидан олдинги, жиноят содир этилишига сабаб бўлувчи, шунингдек, айнан жиноят таъсирида вужудга келган ҳамда жиноят содир этилишидан кейинги аҳволига қараб берилади⁵.

¹ Криминология: / Дарслик. – Т., Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2006. – Б. 429.

² Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонуни. – Т., 2014.

³ Котова Н.К. Виктимологическое проблемы тяжких агрессивно-насильственных преступлений. Шакина В.А. Женщина как жертва семейного насилия в суперженских отношениях: Проблемы, причины, предупреждение: Латентная жертва насильственных преступлений, совершаемых в сфере семейных отношений: 2006. – С. 25.

⁴ Ривман Д.В. Криминальная виктимология. – СПб., 2002. – С. 26

⁵ Пайзуллаев Қ.П. Вояга етмаганларнинг жинсий дахлсизлиги ва эркинлигини муҳофаза қилиш муаммолари: юрид. фан. номз. дисс-я. – Т., 2007. – Б. 146.

Бизнингча, жабрланувчига бериладиган бундай тавсиф кўпроқ виктимологик нуқтаи назардан аҳамиятга эга бўлиб, буни “виктимологик тавсиф” деб айтиш тўғрироқдир.

Виктимологик нуқтаи назардан айтганда, маиший турмуш муносабатлари доирасидаги зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этилган ҳуқуқбузарликлардан, шу жумладан жиноятлардан жабрланганлар шахсининг тавсифи, уларнинг жиноят содир этилиш механизмида тутган роли, хусусиятлари, типологияси ҳаётда бундай тоифага кирувчи шахсларга қаратилган виктимологик мазмундаги профилактик чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга оширишга хизмат қилади.

Шунинг учун ҳам мазкур тадқиқот жараёнида маиший турмуш муносабатлари зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар, хусусан, жиноятлардан жабрланганларнинг виктимологик аҳамиятга эга бўлган хусусиятларини ҳамда ҳуқуқбузар ва жабрланувчи ўртасидаги ижтимоий муносабатлар замирида жиноят содир этилишини тақозо этган виктимоген хусусиятга эга бўлган омилларни, шунингдек, жиноят йиғма жилдларида жабрланувчиларга оид бошқа барча маълумотларни таҳлил қилиш асосида аниқ хулосалар олинди.

Энг аввало, маиший турмуш **соҳасида** зўравонлик содир этган шахсларнинг маънавий-руҳий хусусиятлари, хулқ-атвори тажовузкорлик хусусиятга эга эканлиги бир қатор табиий ва ижтимоий фан вакиллари томонидан атрофлича ўрганилган.

Шахснинг ички мойиллиги (рашк, қасос, алам, оилада эркак ёки аёлнинг бири-бирига устунлик даъвоси ва ҳ.к.) маиший турмуш **соҳасидаги** ёки жинсий хатти-ҳаракатларнинг содир этилишига замин яратади.

Бу, ўз навбатида шахсда бевосита маънавий салбий хусусиятларни шакллантирмасда, лекин шахс салбий маънавий шаклланиши учун қулай шароитлардан бири эканлигини кузатишимиз мумкин. Бундай салбий хусусиятлар эса шахсда тажовузкорликнинг шаклланишига, турли ҳуқуқбузарлик содир этишига олиб келиши мумкин. Шахсда тажовузкорлик деганда, ўз муаммоларини ҳал этиш учун зўравонлик воситаларидан фойдаланишни афзал кўриш, низоларни тажовуз йўли билан ҳал этиш орқали жиноят содир этиш тушунилади¹.

Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонунининг 44-моддасида ҳуқуқбузарликлардан жабрланганларга нисбатан шахснинг индивидуал ва ижтимоий-психологик хусусиятлари ҳисобга олинган ҳолда профилактика тадбирларни амалга ошириш чора-тадбири кўрсатилган. Шунингдек, аҳолини, шу жумладан ҳуқуқбузарликлар қурбонига айланиши мумкин бўлган шахсларни, ўз вақтида аниқлаш ва бартараф этиш

¹Антонян Ю.М. Психология убийства. – М., 1997. – С. 17–18.

ҳамда амалга оширилиши лозим бўлган профилактик чора-тадбирлар усулларини самарали ташкил этиш ҳам ижобий натижа бериши мумкин;

Жумладан:

➤ ҳуқуқбузарликдан жабрланганларни аниқлаш ва ҳимоя қилиш чора-тадбирларини кўриш;

➤ ҳуқуқбузарликдан жабрланганларга профессионал ҳуқуқий, ижтимоий, психологик, тиббий, педагогик ва бошқа турдаги ёрдам кўрсатадиган реабилитация марказлари фаолияти тўғрисида тушунча бериб бориш;

➤ ҳуқуқбузарликдан жабрланганнинг жисмоний ва психологик хавфсизлигини таъминлашга қаратилган махсус кенг кўламли чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, уни қонунда назарда тутилган ўзини-ўзи мудофаа қилиш усуллари ва воситалари тўғрисида хабардор қилиш;

➤ ғайриижтимоий хулқ-атвор нисбатан тез-тез кузатиладиган ёки ҳуқуқбузарликлар тез-тез содир бўлиб турадиган жойларни (ҳудудларни) мунтазам равишда назорат қилиш;

➤ ҳужум қилинган тақдирда зарурий мудофаа ва охирги зарурат ҳақидаги маълумотларни аҳолига етказиш ҳамда ҳуқуқий маданиятини ошириб бориш;

➤ ғайриижтимоий хулқ-атвор тайёрланаётган ёки содир этилган ҳуқуқбузарликлар тўғрисида ахборот олиш мақсадида ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи орган ёки муассаса ҳузурида ишонч, тезкор алоқа телефонларини, қутқарув хизматларини ташкил этиш;

➤ профилактика дастурлари ва тадбирлари лойиҳаларининг оммавий муҳокамаларини ташкил этиш, уларни амалга ошириш жараёнида муаммолар ва камчиликларни аниқлаш ҳамда бартараф этиш мақсадида жаҳон интернет ахборот тармоғида веб-сайтлар ташкил қилиш;

➤ ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг замонавий усуллари тўғрисида электрон адабиётларни тарқатиш. Шунингдек, қонуннинг 45-моддасида назарда тутилган ҳуқуқбузарликдан жабрланганларга ижтимоий ёрдам кўрсатувчи махсус марказлар ташкил этилганлиги ва уларнинг вазифалари ҳақида тушунчалар бериб бориш;

➤ қонун ҳужжатларига ҳуқуқбузарликдан жабрланганларга ёрдам кўрсатувчи махсус марказларни тузиш ва уларнинг ишини ташкил этиш тартиби қонун ҳужжатларида белгиланган;

➤ махсус марказлар ҳуқуқбузарликдан жабрланганларга ҳуқуқий, ижтимоий-психологик ва бошқа турдаги ёрдамларни қонун нуқтаи назаридан келиб чиқиб, самарали ташкил этиш ҳам ижобий натижа бериши мумкин.

III БОБ. ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИНИНГ МАИШИЙ ТУРМУШ СОҲАСИДА ЗЎРАВОНЛИК БИЛАН БОҒЛИҚ ҲОЛДА СОДИР ЭТИЛАДИГАН ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИНИ ТАШКИЛИЙ-ТАКТИК АСОСЛАРИ

3.1. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар ижтимоий профилактикаси чора-тадбирларини амалга ошириш

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги қонун ва “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонун ҳамда норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга асосланган ҳолда **ҳуқуқбузарликлар ижтимоий профилактикаси** амалга оширилади.

Жумладан, “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонуннинг 24-моддасида, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ва идораларнинг аниқ вазифалари белгилаб берилган.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 29 ноябрдаги ПФ-27-сон фармонида ҳам жамоат хавфсизлигини таъминловчи 10 та субъектлар “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, Ички ишлар вазирлиги, Миллий гвардия, Фавқулодда вазиятлар вазирлиги, Давлат хавфсизлик хизмати, Бош прокуратура, Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги, Ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирлиги, Соғлиқни сақлаш вазирлиги, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари” белгиланган.

Бошқа давлат органлари ва ташкилотлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат ноижорат ташкилотлар ҳамда фуқаролар жамоат хавфсизлигини таъминлашда иштирок этувчи субъектларга кириши кўрсатилган.

Ушбу давлат, ташкилот идоралари томонидан ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиш сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил шахсларни аниқлаш ҳамда уларга профилактик таъсир кўрсатиш мақсадида махсус профилактик тадбирлар амалга оширилади.

Ички ишлар органларининг маиший турмуш соҳасида зўравонлик ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўйича амалий фаолияти таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, махсус профилактика чора-тадбирлари Ўзбекистон Республикаси ИИВнинг 2001 йил 25 октябрдаги “Шахснинг ҳаёти ва соғлиғига қарши қаратилган жиноятларнинг олдини олиш ишларини янада кучайтириш тўғрисида”ги идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатда белгиланган “Турмуш” тадбири доирасида профилактик назорат тадбирлари ўтказиб келинмоқда. Лекин, мазкур норматив-ҳуқуқий ҳужжатда “Турмуш” тадбирини ўтказиш бўйича

намунавий режа ишлаб чиқиши белгиланган бўлсада, амалда унинг ижросини бажариш борасида ходимларга аниқ бир қўлланмалар ишлаб чиқилмаганлиги сабабли, улар фақат “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонунда кўрсатилган профилактик фаолиятга асосланган ҳолда чора-тадбирларни амалга ошириш билан чекланади.

Жамоат хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш ва жиноятчиликка қарши курашишнинг яхлит тизимини шакллантириш, ички ишлар органларининг энг қуйи бўғинидан Республика даражасигача самарали фаолиятини йўлга қўйиш ва замонавий иш услубларини жорий этиш орқали мамлакатимизда ҳуқуқ-тартибот ва қонунийликни мустаҳкамлаш, аҳолининг тинчлиги ва осойишталигини таъминлаш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 мартдаги “Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6196-сон фармони ва унда белгиланган вазифаларга таянади.

Жумладан:

✓ ҳар бир маҳалла, оила ва шахс кесимида жиноятчиликнинг сабабларини аниқлаш ва уларни бартараф этиш орқали ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва жиноятчиликка қарши курашишга оид муаммоларни бевосита жойларнинг ўзида ҳал этиш;

✓ ҳудудларда жиноятчилик аҳолидан келиб чиқиб, ҳар бир туман, шаҳар ва маҳаллаларни тоифаларга ажратиш ҳамда ҳокимликлар, секторлар ва жамоатчилик билан ҳамкорликда «жиноят ўчоқлари»ни бартараф этиш учун барча зарур куч ва воситаларни жалб қилиш;

✓ «республика, вилоят, туман ва маҳалла» тизими асосида яхлит бошқарув ва узлуксиз назорат қилиш механизмларини жорий этиш, ички ишлар ва бошқа давлат органларининг жамоат хавфсизлигини таъминлаш борасидаги фаолиятини самарали мувофиқлаштириш орқали мамлакатимизда тинчлик ва барқарорликни таъминлаш;

✓ ички ишлар органлари ходимларининг замонавий қиёфасини яратиш, уларнинг масъулияти ва касбий салоҳиятини ошириш, жиноятчиликнинг янги кўринишларига қарши курашиш учун зарур кўникмаларни шакллантириш ҳамда соҳани тўлиқ рақамлаштиришга эришиш.

Фармонга мувофиқ, ички ишлар органларининг таянч пунктлари негизида маҳалла ҳуқуқ-тартибот масканлари босқичма-босқич ташкил этилиши ва уларнинг вазифалари аниқ белгилаб берилган:

✓ маҳалла ҳуқуқ-тартибот маскани ҳудуддаги жамоат хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва жиноятчиликка қарши курашишнинг асосий қуйи бўғини ҳисобланиши;

✓ маҳалла ҳуқуқ-тартибот маскани негизида ҳудуддаги ички ишлар органларининг тегишли соҳавий хизматлари ҳамда Миллий гвардия ва бошқа давлат органларининг мувофиқлаштирилган фаолиятининг ташкил этилиши;

✓ маҳалла ҳуқуқ-тартибот маскани томонидан жамоат хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва жиноятчиликка қарши курашиш ишларини тизимли ташкил этиш ва мувофиқлаштириш вазифаси профилактика инспекторига юкланиши.

Фармонда профилактика инспекторига масофадан туриб мурожаат юбориш ва уни кўриб чиқиш жараёнини кузатиб бориш, аҳоли билан ўзаро тезкор мулоқотни йўлга қўйиш, профилактика инспекторлари ва сектор раҳбарлари фаолиятига баҳо бериш имконини берувчи «Smart маҳалла» ахборот дастури ишлаб чиқиш белгиланганлиги каби бир қатор қулайликлар яратилди.

Жумладан, аҳоли ўртасида содир этиладиган турли ҳуқуқбузарликларнинг ижтимоий профилактикаси чора-тадбирларини амалга оширишга кенг жамоатчилик ва соҳа ходимлари билан ҳамкорлик қилишга ва фуқаробай ишлашга замин яратилди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан Ички ишлар вазирлигига вилоят, туман ва шаҳар ички ишлар органлари раҳбарлари томонидан ҳар ой якуни бўйича аҳолига интернет тизимидаги ахборот-ресурслари орқали ҳудуддаги криминоген вазият юзасидан «профилактик-огоҳлантирувчи мурожаат» қилиб бориш амалиётининг жорий этилиши бўйича вазифаси кўйилган.

Ички ишлар вазирлигининг ҳуқуқий статистикани юритишни такомиллаштириш, унинг криминоген вазиятни таҳлил қилиш ва жиноятчилик динамикасини прогноз қилишдаги ролини ошириш бўйича аниқ вазифалар белгиланган:

а) Ички ишлар вазирлиги Ҳуқуқий статистика ва тезкор-ҳисоб маълумотлар маркази ва унинг ҳудудий бўлинмалари ташкил этилди ҳамда қуйидагилар унинг асосий вазифалари этиб белгиланди:

✓ жиноят ва маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексга асосан ҳуқуқбузарлик содир этган шахслар статистикасини юритиш, жиноятчилик ҳолатини, шу жумладан ҳудудлар ва ҳуқуқбузарликлар турлари кесимида статистик таҳлилни амалга ошириш;

✓ ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, уларни аниқлаш ва фош этишда фойдаланиш учун тезкор-маълумотлар ҳисоблари, ички ишлар органларининг архив-маълумотлари ва махсус фондларини юритиш, шунингдек, шахсларнинг қидирувини эълон қилиш жараёнини таъминлаш;

✓ автотранспорт воситалари, фуқаровий ва хизмат ўқотар қуроллари, қидирувдаги шахслар ва ашёлар, шунингдек, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва жиноятчиликка қарши курашиш самарадорлигига кўмаклашувчи бошқа

маълумотлар бўйича автоматлаштирилган ахборот банкини юритиш тартиби белгиланди.

Ҳуқуқий статистика маркази Ички ишлар вазирлиги Тезкор-маълумотлар бошқармаси негизида, шунингдек, Бош прокуратуранинг Жиноий-ҳуқуқий статистика бошқармаси ва унинг ҳудудий бўлинмалари тугатилиб, унинг вазифалари ва 120 та штат бирликлари, уларни сақлаш учун кўзда тутилган Давлат бюджети маблағлари билан биргаликда ички ишлар органларига ўтказилиши ҳисобига ташкил этилди;

ички ишлар вазирининг ахборот технологиялари бўйича ўринбосари зиммасига Ҳуқуқий статистика маркази фаолиятини тўлиқ рақамлаштириш ва мазкур соҳада инсон омилини истисно этишни таъминлаш юзасидан шахсий **жавобгарлик юкланганлигини белгилаб берди;**

б) Ички ишлар вазирлиги тузилмасида Жамоат хавфсизлиги масалалари илмий-амалий тадқиқотлар маркази ташкил этилди ва қуйидагилар унинг асосий вазифалари этиб белгиланди:

➤ криминоген вазиятни чуқур таҳлил қилиш, жиноятларнинг содир этилишига таъсир қилаётган омилларни аниқлаш, мавжуд куч ва воситаларни самарали тақсимлаш бўйича таклифларни киритиш;

➤ ҳудудлар кесимида криминоген вазиятни барқарорлаштириш чораларининг самарадорлигини илмий жиҳатдан баҳолаш ва уларни ўтказиш тактикасини такомиллаштириш бўйича тавсияларни ишлаб чиқиш;

➤ жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш борасидаги чора-тадбирларнинг сифатини ошириш бўйича тавсия ва ишланмаларни амалиётга жорий этиш.

Қуйидаги тартиб ўрнатилди:

Илмий-амалий тадқиқотлар маркази ички ишлар органларининг мавжуд штатлари доирасида 20 та штат бирликларидан иборат таркибда шакллантирилди ва унинг фаолиятини самарали ташкил этиш учун масъул этиб бевосита ички ишлар вазири белгиланди;

Илмий-амалий тадқиқотлар маркази томонидан ишлаб чиқиладиган жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш борасидаги муаммоларни ҳал қилиш бўйича таклифларни амалиётга жорий этиш ички ишлар органлари раҳбарлари зиммасига юкланди.

Мазкур фармон ва “Ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги қонун талабларидан келиб чиққан ҳолда маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган турли ҳуқуқбузарликларнинг ижтимоий профилактикаси чора-тадбирлари амалга оширилади.

3.2. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар умумий ва махсус профилактикаси чора-тадбирларини амалга ошириш

Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонунига мувофиқ, ҳуқуқбузарликларнинг умумий ва махсус профилактикасини амалга ошириш тартиби белгиланган. Қонуннинг 3-боби 22-моддасида ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси тўғрисида тушунча берилган.

Жумладан, маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширувчи ҳамда унда иштирок этувчи органлар ва муассасаларнинг ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этиш бўйича фаолияти ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикасини ташкил этиши белгиланган.

Ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикасининг чора-тадбирлари ва усулларининг кўплиги ҳамда турли-туманлиги уларни тўлиқ таснифлаш, санаб ўтиш ва таҳлил қилиш имконини бермайди.

Бу ўринда ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикасининг ўзига хос хусусиятларига баҳо бериш аҳамиятлидир, бунда ушбу турдаги профилактика объектларининг ўзига хослигига эътибор қаратилади.

Хусусан, ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикасининг объекти **кенг жамоатчилик** ва бунда алоҳида шахслар танлаб олинмайди. Масалан, маҳалла аҳолиси, меҳнат жамоалари (корхона, муассаса, ташкилотлар ходимлари), вояга етмаганлар жамоаси (мактаб, коллеж ва академик лицейлар), ёшлар жамоаси ва бошқалар киради. Бунда ҳуқуқбузарликлар профилактикаси барчага бир хил равишда етказиб берилади ва таъсир доираси кенгроқлиги билан ажралиб туради.

Ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси қуйидаги икки гуруҳга ажратилади:

➤ **Биринчидан,** ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиш сабаблари ва унга имкон берган шароитларни аниқлашга қаратилган усуллар ташкил қилади. Ушбу усулларнинг хусусияти шундаки, улар бевосита профилактик самара бермайди (ва бериши ҳам керак эмас). Шунга қарамай, ушбу усулларнинг ҳуқуқбузарликларни олдини олиш фаолиятининг пировард мақсадларига эришишдаги ўрни ва аҳамиятини қадрламаслик хато бўлади. Чунки, бу жараёнда ҳудуддаги ёки маълум бир гуруҳлар ўртасидаги муаммолар, низолар ва ҳуқуқбузарликларнинг умумий кўриниши таҳлил этилади.

➤ **Иккинчидан,** ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиш сабаблари ва унга имкон берган шароитларни бартараф этишга қаратилган чора-тадбирлар (масалан

учрашув, маъруза, тарғибот-ташвиқот ва шу каби чора-тадбирлар) амалга оширилади.

Профилактика хизматларининг ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикасининг бошқа турларидан фарқига эътибор қаратиш лозим. Масалан, профилактиканинг бошқа турлари бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш аниқ бирор бир йўналишдаги ҳуқуқбузарликларни баргараф этишга қаратилган бўлса, ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси чора-тадбирлари кўп мақсадли хусусиятга эга бўлади.

Жумладан, фуқароларнинг маънавий-ҳуқуқий тарбиясини шакллантириш, уларни қонун ва қонун ости ҳужжатларига риоя қилиш борасидаги тушунчаларини ошириш ҳамда уларнинг фаоллигини ошириш орқали келгусидаги ижтимоий муҳим натижаларга эришиш, аҳоли ўртасида ҳуқуқ-тартиботни мустаҳкамлашга қаратилган бўлади.

Профилактика хизмати ва ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактик фаолияти бир-бири билан узвий боғлиқ ижтимоий вазифалардан ташкил топган.

Жумладан:

ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактик чора-тадбирларини ташкил-лаштириш ва ўтказиш жараёнига ички ишлар органлари соҳавий хизматлари, ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи бошқа орган ва муассасалар ҳамда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат, ноижорат ташкилотлари вакилларини, фуқароларни жалб этиш;

ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикасини оммавий ахборот воситаларида чиқишлар қилиш, жойларда маърузалар ўқиш, давра суҳбати, учрашувлар ташкил этиш, аҳоли гавжум жойларда ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир плакатлар, эълонлар жойлаштириш, видеороликлар намойиш қилиш, огоҳликка чақирувчи овозли матнни эшиттириш, шунингдек, аҳоли гавжум жойларда ҳамда пиёдаларнинг фаол ҳаракатланиш йўналишларида патруллик йўналишларини ташкил этиш, маъмурий ҳудудни профилактик кўздан кечириш каби профилактик чора-тадбирларни амалга ошириш орқали ташкил этилишини таъминлаш;

ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикасини амалга оширишда Ўзбекистон Республикаси парламентининг қабул қилган янги қонунлари, Президент фармонлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари мазмун-моҳиятини аҳолига етказиш чора-тадбирларини амалга ошириш ва бу жараёнга ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари, маънавий-ҳуқуқий тарғибот марказлари, таълим муассасаларининг вакилларини, шунингдек, олимлар, шоирлар ва депутатларни жалб этилишини таъминлаш;

маъмурий ҳудудда ғайриижтимоий хулқ-атворнинг шаклланишига ёки алоҳида турдаги ҳуқуқбузарликларнинг содир этилишини тақозо этаётган

сабабларни ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаганда уларни бартараф этиш юзасидан корхона, муассаса, ташкилот ҳамда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига ҳудудий ички ишлар органи бошлиғи орқали, вазирликлар ва қўмиталарга эса Ички ишлар вазирлиги томонидан қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда тақдимнома киритилишини таъминлайди.

Ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси қонун ҳужжатларига мувофиқ, бошқа чора-тадбирларни ҳам ўз ичига олиши мумкинлиги ёритилган.

Шунингдек, ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактик фаолиятини ташкил этиш жараёнида уларнинг нимага қаратилганлигига эътибор қаратилиши лозим. Масалан, маълум бир ҳудудларда салбий хусусиятга эга бўлган ҳодиса, воқеа ва жараёнларнинг кўпайиши аҳоли ўртасида тушунтириш ишларининг ташкил этилиши ва амалга оширилишини талаб этади.

Ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикасининг туб мазмун-моҳияти - бу аҳолини давлатда ўрнатилган тартиб-қоидаларга риоя қилиш, қонунларни ҳурмат қилиш руҳида тарбиялаш, кенг миқёсда ҳуқуқбузарликларнинг сабаб-шароитларини аниқлаш ва уларни бартараф этиш фаолияти.

Профилактика хизматларининг умумий тартибдаги профилактик фаолиятини ташкил этишда ҳамкорликдаги амалга ошириладиган ишларга эътиборни кучайтириш талаб этилади. Масалан, профилактика инспекторларининг бошқа соҳавий хизматлар, давлат органлари ва жамоат тузилмалари билан ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикасини ҳамкорликда амалга оширишлари юқори самара беради.

Профилактика хизматининг умумий профилактик фаолиятидаги ҳамкорликнинг самарадорлиги деганда қуйидагилар тушунилади:

➤ **биринчидан,** бу жараёнда иштирок этувчи субъектларнинг бу соҳадаги ваколатларининг амалдаги қонунларда қанчалик аниқ белгиланганига;

➤ **иккинчидан,** уларнинг бу йўналишдаги фаолияти учун ҳуқуқий асос қанчалик даражада ишлаб чиқилганига;

➤ **учинчидан,** улар ўртасидаги ҳамкорликни ташкил этишнинг ҳуқуқий механизми қандай даражадалигига;

➤ **тўртинчидан,** ушбу ҳамкорликни ташкил этувчи кадрларнинг тайёргарлик даражасига боғлиқ.

Масалан, профилактика хизматлари диний экстремизм ва терроризмнинг салбий оқибатлари борасида тарғибот-ташвиқот ишларида диний қўмита вакиллари билан ҳамкорлик қилсалар, бу борадаги тушунтириш ишлари фуқароларга етарли даражада етиб боради, гиёҳвандлик ва сурункали ичкиликбозликнинг олдини олиш юзасидан ўтказиладиган давра суҳбатлари ёки тарғибот-ташвиқот ишларида соғлиқни сақлаш органлари ходимларининг иштироки самаралироқ бўлади.

Шу боисдан, профилактика хизмати фаолиятини режалаштиришда ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси чора-тадбирларининг ўтказилиши ва уларда ҳамкорликда иштирок этувчи субъектларнинг аниқ келтириб ўтилиши ҳамда улар билан келишилган ҳолда тузилиши муҳим аҳамият касб этади.

Демак, **маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ** ҳуқуқбузарликларни барвақт олдини олишда, ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикасини амалга оширишда авваламбор қуйидаги тадбирларга эътибор қаратади:

- ✓ ҳудудлардаги криминоген ва оператив вазиятлар таҳлиliga;
- ✓ маълум бир маконда ёки жойларда маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг содир этилишининг кўпаяётганлигига;
- ✓ ИИОларига фуқаролардан маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқ ва эркинликлари бузилганлиги ҳақида келиб тушган ариза ва шикоятларга;

- ✓ маълум бир ҳудуд ёки жойларда фуқароларнинг айрим қонун ва қонун ости ҳужжатларини билмасликлари ва бошқалар;

- ✓ Ўзбекистон Республикаси маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 52-моддаси ва бошқа моддаларига асосан фуқароларнинг кадр-қимматига таъсир қилувчи ҳуқуқбузарликлар содир этилаётганлиги белгиланган бўлиб, қонуннинг 4-боби 24-моддасида ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси ва уни амалга ошириш асослари келтирилган.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи органлар ва муассасаларнинг айрим турдаги ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бу турдаги ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиш сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитлар аниқланиб, бартараф этилиб, айрим тоифадаги шахслар билан ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактик тадбирларни амалга ошириш жараёнлари қуйидагиларни ўз ичига олади:

- илгари судланган шахслар ўртасидаги ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикасини амалга ошириш чора-тадбири;

- ❖ спиртли ичимликларни суистеъмол қилувчи ёки гиёҳвандлик воситаларни, психотроп моддаларни ва ақл-ирода фаолиятига таъсир этувчи бошқа моддаларни истеъмол қилувчи шахслар ўртасидаги ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси чора-тадбирлари;

- ❖ вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси чора-тадбирлари амалга оширилади.

Профилактика (катта) инспектори ўзига бириктирилган маъмурий ҳудудда илгари судланган шахслар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси чора-тадбирларини ИИВнинг ва ҳудудий ички ишлар бошқарма ва бўлимларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари асосида “Назорат”, “Ижро”,

“Тозалаш-Антитеррор” ва бошқа махсус ҳамда тезкор профилактик тадбирлар доирасида амалга оширади.

Илгари судланган шахслар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг махсус профилактикаси чора-тадбирларини манзилли, ҳар бир шахснинг ижтимоий хавфлилик ҳолати, у муқаддам содир этган жиноят таснифи, тури ҳисобга олинган ҳолда самарали амалга ошириш учун профилактика (катта) инспектори ўзига бириктирилган маъмурий ҳудудда яшайдиган илгари судланган шахслар рўйхатини Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 13, 34, 78, 79, 80-моддалари асосида тоифаларга ажратган ҳолда юритиши керак. Жазони ижро этиш муассасаларидан озод қилинган шахслар томонидан ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ҳамда шарт-шароитларини аниқлаш, бартараф этиш мақсадида профилактика (катта) инспектори ИИВ ЖХД ва унинг қуйи тизимлари томонидан ишлаб чиқилган махсус тадбирларни бириктирилган ҳудудда берилган ваколат доирасида амалга оширишни таъминлайди. Ушбу тадбирларни амалга оширишда жазони ижро этиш муассасалари, ички ишлар органи соҳавий хизматлари, жазони ўташ жойларидан озод қилинган шахсларга ижтимоий-маиший жиҳатдан ва ишга жойлашишда ёрдам кўрсатиш бўйича ижтимоий кўникма маркази, ҳокимликлар ҳузуридаги махсус комиссия ва фуқаролар йиғини билан ҳамкорлик қилади. Пробация ҳисобида турган шахслар ўртасида ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ҳамда шарт-шароитларини аниқлаш, бартараф этиш мақсадида профилактика (катта) инспектори ИИВ ЖХД ва унинг қуйи тизимлари томонидан ишлаб чиқилган махсус тадбирларни ўзига бириктирилган маъмурий ҳудудида ваколат доирасида амалга оширилишини таъминлайди. Профилактика (катта) инспектори жазони ижро этиш муассасаларидан озод этилган шахсларни ижтимоий реабилитация қилиш ва ижтимоий мослаштириш, шунингдек, бу тоифадаги шахсларни ишга жойлаштириш учун иш ўринларини ташкил этаётган ташкилотлар фаолиятидаги ижобий натижалар ва салбий таъсир қилаётган омиллар ҳақида ички ишлар органи **секторларга белгиланган тартибда таклифлар киритади.**

Мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг кўламли ислоҳотлар доирасида аҳолининг тинч ва осойишта ҳаётини таъминлаш ҳамда жамиятимизда қонунга итоаткорлик ва жамоат хавфсизлиги маданиятини шакллантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Жумладан, жамоат хавфсизлигини таъминлаш йўналишидаги ишларни «Халқ манфаатларига хизмат қилиш» тамойили асосида ташкил этишнинг мутлақо янги механизм ва тартиблари жорий этилиб, давлат органларининг жамоатчилик тузилмалари билан ўзаро мақсадли ҳамкорлиги йўлга қўйилди.

Шу билан бирга, жаҳонда кучайиб бораётган турли хавф-хатар ва зиддиятлар, эл-юрт тинчлиги ва осойишталигига таҳдидлар, пандемия, табиий ва

техноген офатлар масъул давлат тузилмаларига ўз фаолиятини «Барча саъй-ҳаракатлар инсон кадри учун» деган устувор ғоя асосида янада такомиллаштириш вазифасини юкламоқда.

Жиноятларнинг олдини олиш фаолиятида жиноятга нисбатан жазонинг оғирлигига эмас, балки жазонинг муқаррарлигини таъминлаш катта ўрин тутади. Чунки, муайян ҳолатларда шахс содир этилган жиноят ёки ҳуқуқбузарликлар учун уни жазоланишдан сақлаб қолиш жамоада салбий муҳитни вужудга келтиради.

Бугунги кунда, Ички ишлар вазирлиги тузилмасида Жамоат хавфсизлиги департаменти ташкил этилди ва унинг асосий вазифалари этиб қуйидагилар белгиланди:

❖ ички ишлар органлари жамоат хавфсизлиги бўлинмаларининг фаолиятини мувофиқлаштириш, комплекс таҳлил қилиш ҳамда уларга амалий-услубий ёрдам кўрсатиш;

❖ жамоат тартибини сақлаш фаолиятини ташкил этиш, жамоат жойларида аҳолининг хавфсизлигини таъминлашда ички ишлар органлари куч ва воситаларини самарали бошқариш чораларини кўриш;

❖ ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси борасидаги фаолиятини таъминлаш, профилактик ҳисоб ва маъмурий назоратдаги шахсларни ижтимоий мослаштириш ишларини ташкил этиш;

❖ вояга етмаганлар ва ёшлар, айниқса уларнинг уюлмаган қисми билан манзилли тарбиявий ва профилактик чора-тадбирларни самарали ташкил этиш орқали улар орасидаги ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш;

❖ йўл ҳаракати хавфсизлигини таъминлаш фаолиятини ташкил этиш, йўл-транспорт ҳодисаларининг барвақт олдини олиш, транспорт воситасини бошқаришга доир чекловларга риоя этилишини назорат қилиш вазифалари юклатилди;

Ўзбекистон Республикаси ИИВнинг алоҳида режаси ва кўрсатмаси асосида йилда икки мавсум давомида, биринчи даври март-июль ойларида, иккинчи даври сентябрь-ноябрь ойларида Республика бўйича “Қорадори” тадбири эълон қилинади ва ўтказилади.

Тадбирни ўтказиш учун ички ишлар органлари ходимлари бошқа ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ДХХ, божхона, мудофаа, ФВВлари билан биргаликда келишилган режа ишлаб чиқилади. “Қорадори” тадбири давомида таркибида гиёҳвандлик моддалари бўлган ўсимликларни ноқонуний етиштираётган шахсларни аниқлаш мақсадида аҳоли ер томорқалари, дала майдонлари, тоғли ҳудудлар ва бошқа шунга ўхшаш жойларда текширув назорат ишларини амалга оширади, шу билан бирга ёввойи ҳолда ўсаётган наша ва шунга ўхшаш таркибида гиёҳвандлик воситалари мавжуд бўлган ўсимликларни йўқ қилиш чораларини

кўрмаганлик ҳолатларини аниқлайди, айбдорларга нисбатан маъмурий ёки бошқа таъсир чоралари кўрилади.

Шу билан бирга тадбир давомида гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларини ғайриқонуний равишда тайёрлаш, ташиш, олиш, сақлаш, ўтказиш ёхуд бирор жойга жўнатиш билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни аниқлайди ва айбдорларни тегишли жавобгарликка тортиш чоралари кўрилади ҳамда аҳолига тушунтириб борилади.

Ушбу йўналишдаги махсус профилактик чора-тадбирларини амалга ошириш фаолияти бир қанча қонун ва қонуности ҳужжатлари билан тартибга солинади. Жумладан, Ўзбекистон Республикасининг 2011 йил 5 октябрдаги “Алкоголь ва тамаки маҳсулотларининг тарқатилиши ҳамда истеъмол қилинишини чеклаш тўғрисида”ги қонуни қабул қилиниб, сурункали ичкиликбозлик ва гиёҳвандликни олдини олиш ва уни тарғиб этувчи ҳолатларга қарши кураш йўналишлари белгиланади.

Қонуннинг 3-моддасида алкоголь маҳсулотига қуйидагича таъриф берилди:

❖ “коньяк спирти ёки тозаланган этил спиртидан, вино материаллари ва (ёки) таркибида спирт бўлган озиқ-овқат маҳсулотидан фойдаланган ҳолда ишлаб чиқарилган, ҳажмидаги этил спиртининг улуши бир ярим фоиздан ортиқ бўлган озиқ-овқат маҳсулоти”;

❖ **алкоголь ва тамаки маҳсулотларини истеъмол қилишнинг салбий таъсири профилактикаси** “алкоголь ва тамаки маҳсулотларини истеъмол қилиш билан боғлиқ фуқаролар соғлиғига, аввало, ёшлар соғлиғига, уларнинг жисмоний, маънавий ривожланишига, жамиятнинг маънавий-ахлоқий негизларига таҳдидларнинг ҳамда бошқа таҳдидларнинг олдини олишга ва уларни камайтиришга қаратилган ижтимоий, ҳуқуқий, тиббий чора-тадбирлар ҳамда бошқа чора-тадбирлар мажмуи”;

❖ **алкоголь маҳсулотларига қарамлик** “алкоголь маҳсулотига патологик ружу қўйиш, ундан сурункали захарланишнинг психосоматик (руҳий ва жисмоний) ҳамда ижтимоий оқибатлари билан тавсифланадиган сурункали кучайиб борувчи касаллик (сурункали алкоголизм)”;

❖ **тиббий огоҳлантириш** “алкоголь маҳсулоти идишининг ёрлиғида ҳамда тамаки маҳсулотининг қутисида (ўровида) жойлаштириладиган, алкоголь ёки тамаки маҳсулотларини истеъмол қилишнинг инсон соғлиғига салбий таъсири тўғрисидаги ахборот” деб кўрсатиб ўтилган.

Қонуннинг 4-моддасида алкоголь ва тамаки маҳсулотларининг тарқатилиши ҳамда истеъмол қилинишини чеклаш, уларнинг салбий таъсири профилактикаси соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий йўналишлари қуйидагича кўрсатилган:

✓ фуқаролар соғлиғини сақлаш, алкоголь, тамаки маҳсулотларининг зарарли таъсиридан ҳимоя қилишга қаратилган ҳуқуқий, иқтисодий, ижтимоий ҳамда бошқа чора-тадбирлар мажмуини амалга ошириш;

✓ фуқароларни маънавий-ахлоқий жиҳатдан тарбиялашга, аҳоли, аввало, ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини тарғиб қилишга, уларнинг соғлиғига алкоголь ва тамаки маҳсулотларини истеъмол қилиш билан боғлиқ таҳдидларнинг олдини олиш ҳамда бундай таҳдидларни камайтиришга қаратилган профилактика, маърифий фаолиятни ташкил этиш ва амалга ошириш;

✓ алкоголь ва тамаки маҳсулотларининг ишлаб чиқарилиши ҳамда реализация қилиниши соҳасидаги давлат назоратини таъминлаш, шунингдек, бундай маҳсулотларнинг тарқатилиши ҳамда истеъмол қилинишини чеклашга, уларнинг салбий таъсири профилактикасига, жамиятда соғлом турмуш тарзини қарор топтиришга қаратилган давлат дастурларини амалга ошириш;

✓ алкоголь ва тамакига қарам бўлиб қолган шахсларга тиббий-санитария ёрдами кўрсатишнинг самарали тизимини яратиш;

✓ алкоголь ва тамаки маҳсулотларини истеъмол қилишнинг салбий таъсири профилактикаси, шунингдек, алкоголь ва тамакига қарамлик диагностикаси ҳамда уни даволаш соҳасидаги илмий тадқиқотларни ривожлантириш;

✓ соғлом турмуш тарзини тарғиб қилишда ҳамда алкоголь, тамаки маҳсулотларининг тарқатилиши ва истеъмол қилинишини чеклаш ва уларнинг салбий таъсири профилактикаси соҳасидаги давлат сиёсатини рўёбга чиқаришга қаратилган профилактика, маърифий тадбирларни амалга оширишда оммавий ахборот воситаларининг, нодавлат нотижорат ташкилотларининг кенг иштирок этиши учун ташкилий-ҳуқуқий шарт-шароитлар яратиш.

Ушбу қонундан келиб чиқиб, жойларда ички ишлар органлари ходимлари соғлиқни сақлаш муассасалари билан ҳамкорликда бу кассаликларга чалинган шахсларни аниқлаш, уларни даволаш ёхуд аҳоли ўртасида тарғибот-ташвиқот ишларини олиб боради.

Солиқ органлари ходимлари билан ноқонуний равишда тамаки маҳсулотлари ва спиртли ичимликлар савдоси билан шуғулланувчи ёхуд шундай маҳсулотларни тайёрловчи шахсларни аниқлайди ва уларга нисбатан тегишли жазо чораларининг қўлланилишини амалга оширади.

3.3. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар якка тартибдаги профилактикаси чора-тадбирларини амалга ошириш.

Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонунининг 28-42-моддаларида ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактик чора-тадбирлари белгиланган. Мазкур қонуннинг 28-моддасида ички ишлар органлари, хусусан, профилактика инспекторлари маиший турмуш шароитидаги ғайриижтимоий хулқ-атворли, зўравонлик ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган, шунингдек, ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларни аниқлаш, уларнинг ҳисобини юритиш ва уларга нисбатан тарбиявий профилактик таъсир кўрсатишга қаратилган якка тартибдаги профилактика чора-тадбирларини амалга оширади. Хусусан:

- ✓ ички ишлар органлари томонидан маиший турмушдаги зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактика;
- ✓ профилактик суҳбат;
- ✓ расмий огоҳлантириш;
- ✓ ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиш сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитлар тўғрисида хабардор қилиш;
- ✓ ижтимоий реабилитация қилиш ва ижтимоий мослаштириш, профилактик ҳисобга олиш;
- ✓ мажбурий даволанишга юбориш;
- ✓ маъмурий назоратни амалга оширишни ташкил этиш орқали таъминлайди.

Тадқиқотлар жараёнида ички ишлар органлари, хусусан, профилактика инспекторлари томонидан оиладаги зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактикаси чора-тадбирларини қўллашда бир қатор муаммолар борлиги аниқланди. Булар:

❖ **Биринчи муаммо**, профилактика инспекторлари томонидан оиладаги зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг якка тартибдаги профилактик чора-тадбирларини амалга оширишда ҳамма вақт ҳам зўравонлик ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил ёхуд уни содир этган шахсларнинг, улар яшаётган маиший турмуш шароитида маънавий-руҳий муҳитни ўзига хос хусусиятларини, оила аъзоларининг ижтимоий-маиший шароитлари ва турмуш тарзини, уларнинг ғайриижтимоий хулқ-атворини, ҳуқуқбузарлик содир этишга мойиллигини, шунингдек, содир этилган ҳуқуқбузарликнинг ижтимоий хавфлилик даражасини тавсифловчи бошқа омилларни шу пайтга ўзида ҳисобга олишмайди. Аксарият профилактика инспекторлари маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексга асосан ҳуқуқбузарлик содир этган ёки маиший турмуш

доирасида жиноий жазони ўтаб чиққан шахслар билан илгари ҳисобга олинган шахс сифатида профилактик тадбирларни номига олиб бориш билан чегараланади. Бу эса ўз навбатида, ҳуқуқбузарликларнинг янада такомиллашишига замин яратади.

Кузатишлар шуни кўрсатадики, мазкур ҳолатлар аввало, профилактика инспекторларининг профилактик суҳбат ўтказиш, тушунтириш хати олиш, расмий огоҳлантириш, ижтимоий реабилитация қилиш ва ижтимоий мослаштириш чора-тадбирларни амалга оширишда профилактик ҳисобга олиш, мажбурий даволанишга юбориш, маъмурий назоратни амалга оширишда шахс, аёллар, болалар ва бошқа тоифадаги оила аъзоларига хос хусусиятларга оид ҳуқуқий, педагогик ва психологик билимларга эга эмаслиги, шунингдек, ҳаётий тажрибанинг етишмаслиги билан боғлиқдир.

Профилактика инспекторларининг 88,3 фоиз педагог, 11,7 фоиз ҳуқуқшуносларни ташкил этиши бу борада амалга оширилиши лозим бўлган махсус профилактик ишларни самарали амалга оширилишида **қийинчиликлар туғдиради.**

Мазкур муаммони бартараф этиш, биринчи навбатда, яқка тартибдаги профилактик чора-тадбирларни амалга оширувчи ички ишлар органлари ходимлари, хусусан, профилактика инспекторларини тайёрлаш бўйича ўқув режаларда назарда тутилган “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси”, “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси психологияси” фанлари доирасида шахс, оила, аёллар, болалар ва бошқа тоифадаги оила аъзоларига хос хусусиятларга оид ҳуқуқий, педагогик ва психологик билимларни беришни янада кенгайтириш ва такомиллаштиришни талаб қилади.

❖ **Иккинчи муаммо**, оиладаги зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар содир этганлиги учун ички ишлар органлари томонидан профилактик ҳисобга олишнинг ўз вақтида ва тўлиқ таъминланмаётганлигидир.

Ўзбекистон Республикаси “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонунининг **34-моддасига** мувофиқ, профилактик ҳисобга **олиш** ушбу қонуннинг **35-моддасида** профилактик ҳисоб тури, **36-моддасида** эса шахсни профилактик ҳисобга қўйиш асослари кўрсатилган бўлиб, уларнинг тузалиши ва такроран ҳуқуқбузарлик содир этилишининг олдини олиш мақсадида амалга оширилади.

Кузатишлар шуни кўрсатмоқдаки, амалиётда Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 40, 41, 45, 47, 52, 183, 188, 188¹, 190, 191, 241-моддаларида назарда тутилган маъмурий жавобгарлик кодексга асосан ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларни профилактик ҳисобга олиш учун ҳуқуқбузарлик содир этганлиги ҳақида далолат берувчи ишни кўриб чиққан орган (мансабдор шахс) ва суднинг қарори ички ишлар органларига ўз вақтида тақдим

этилмаётганлиги сабабли профилактика инспекторлари томонидан улар ўз вақтида амалга оширилмаяпти.

Масалан, 2021 йилнинг 10 ойида ИИВ ЖХД дан олинган маълумотга кўра, республика миқёсида маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексга асосан 1.389751 та ҳуқуқбузарлик содир этган шахслар аниқланиб, улар ўрнатилган тартибда жавобгарликка тортилган бўлиб, шундан Ўзбекистон Республикаси “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонунининг 35-моддаси бешинчи хатбошида назарда тутилган 24 та моддалар бўйича 1.092191 нафар шахслар профилактик ҳисобга олиш назарда тутилган бўлсада, улардан 179.199 нафари ёки 16,4 фоиз профилактик ҳисобга олинганлиги, қолган 83,6 фоизи профилактик ҳисобга олинмасдан қолганлиги кузатилди. Бу ҳолат ўз навбатида, жойларда қонун талабларининг белгиланган тартибда ижросининг таъминланмаслиги, шунингдек, шахслар билан яқка тартибдаги профилактик ишларни тўлиқ амалга оширилмаслигини ҳамда улар томонидан такрор ёки ижтимоий хавфли қилмишларни содир этилишига замин яратилиши мумкинлигини кўрсатмоқда¹.

Юқоридаги муаммоларни бартараф этишда қуйидагиларни ташкил этиш мақсадга мувофиқ:

➤ маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексга асосан ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларнинг электрон кўриб чиқиш амалиётини кунлик мониторинг қилиб бориш механизмини кучайтириш;

➤ маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексга асосан ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларни профилактик ҳисобга олиш учун қонуннинг 36-моддасига асосан, суд қарорини ички ишлар органларига ўз вақтида юбориш механизмини назарда тутувчи марказлашган маълумотлар олиш амалиётини жорий этиш;

➤ ҳар бир кўриб чиқилган маъмурий иш юзасидан суд идораларидан олинган маълумотлар жамоат хавфсизлиги департаменти кейинги ўринларда ЖХД назорати остида профилактика инспекторларига йўналтириш билан биргаликда уларни ҳисобга олиш назоратини кучайтириш;

➤ ҳар бир ҳисобда турган шахсларнинг тоифалари асосида, электрон рўйхатлари шакллантирилиб, улар билан яқка тартибдаги профилактик тадбирларнинг амалга оширилган механизмларини шакллантириш;

➤ профилактик ҳисобда турган шахсларга нисбатан обрўли фуқаролар ва мураббийларни бириктириш амалиётини кўриб чиқиш;

➤ Ўзбекистон Республикаси МЖТК 24 та моддаси бўйича профилактик ҳисобга олиш борасида сусткашликка йўл қўйган ходимларни ойлик маошидан қисқартириш механизмини жорий этиш орқали профилактик назорат кучайтирилади ва таъсирли тарбиявий **профилактик тизим яратилади.**

¹ Ўзбекистон республикаси ИИВ ЖХДнинг 2021 йил маълумотномаси

3.4. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар виқтимологик профилактикаси чоратадбирларини амалга ошириш

Мустақиллик йиллари мамлакатимизда амалга оширилган кенг кўламли ислохотлар жараёнида ҳуқуқбузарликлар профилактикасини таъминлашнинг ўзига хос тизими шаклланди ҳамда замон талаблари асосида унинг фаолияти йўлга қўйилди.

Таъкидлаш жоизки, ҳозирда ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тизимининг асосий вазифаларидан бири жамиятда хавфсизликни таъминлаш хусусан, аҳолининг тинчлигини, осойишталигини сақлаш, ҳар бир ҳудудда барқарорликни таъминлаш, фуқароларнинг эркинликлари ва қонуний манфаатларини, яъни ҳаёти, соғлиғи, шаъни ва кадр-қимматини, мол-мулкни турли хил кўринишдаги тажовузлардан ҳимоя қилишдир.

Бироқ, бугунги кунда бутун дунё муаммосига айланган диний экстремизм, терроризм, одам савдоси, нарқобизнес, қурол-яроқ савдоси каби халқаро жинойтчиликнинг авж олиши бутун жамият хавфсизлигига, барқарорликка, олиб борилаётган туб ислохотларга, фуқароларнинг ҳаёти, соғлиғи ва бошқа конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига катта хавф туғдираётганлиги ҳеч кимга сир эмас. Ҳозирда диний экстремистлар жинойтчиликнинг энг жирканч шаклларида бири терроризмдан фойдаланмоқда. Бунинг оқибатида халқаро миқёсидаги нотинчликлар юзага келиб, инсоният деб аталмиш биологик мавжудотнинг бошига турли бало-қазоларни солмоқда. Натижада, бу турдаги халқаро миқёсдаги жинойтлардан жабрланган шахслар сони йилдан-йилга ортиб бормоқда. Бундан ташқари, айрим турдаги жинойтлар, жумладан қасдан одам ўлдириш, қасдан баданга шикаст етказиш, номусга тегиш, босқинчилик, безорилик, талончилик, ўғрилик, фирибгарлик, товламачилик, транспорт воситасини ўғирлаш, транспорт воситасини олиб қочиш билан боғлиқ ва бошқа жинойтларнинг ҳамда маъмурий жавобгарлик кодексида назарда тутилган ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларнинг содир этилиши натижасида жабрланган фуқароларга мазкур турдаги ҳуқуқбузарликлардан жисмоний, маънавий ёки мулкӣ зарар етказилмоқда. Бу турдаги салбий ҳолатларга йўл қуймаслик, хусусан, шахсларнинг турли кўринишдаги ҳуқуқбузарликлардан жабрланиш хавфини камайтириш ҳамда олдини олиш мақсадида бугунги кунда ички ишлар органларининг профилактика хизматлари томонидан ҳуқуқбузарликларнинг виқтимологик профилактикаси амалга оширилиб келинмоқда.

Ҳуқуқбузарликларнинг виқтимологик профилактикаси ҳақида фикр юритишдан олдин “виқтимология” сўзининг мазмун-моҳиятини тушуниб олиш

мақсадга мувофиқ. Чунки, виктимология ва у билан боғлиқ айрим муносабатлар турли ҳуқуқшунос олимларнинг илмий тадқиқотларини объекти ҳисобланади.

Жумладан, энциклопедик ва изоҳли луғатларда “**виктимология**” латинча «**victima**» жабрланган, жабрланувчи ва юнонча «**logos**» таълимот, яъни, жабрланувчилар ҳақидаги таълимот¹, деган маънони англатиши кўрсатилган.

Бундан ташқари, “виктимология” билан бир қаторда “виктимлик”, “виктимизация”, “виктимоген омил”, “**виктимологик профилактика**”, “шахсий **виктимлик**”, “**айбли виктимлик**”, “**айбсиз виктимлик**”, “туруҳий виктимлик”, “оммавий виктимлик”, “жабрланувчи” “виктимологик сиёсат” ва шу каби бошқа иборалар ҳам мавжуд ва уларнинг мазмун-моҳиятини ўрганиш мақсадга мувофиқдир.

Ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикаси нуктаи назаридан виктим ҳолатларнинг юзага келишини ўрганиш ҳам катта аҳамиятга эга. Ҳуқуқий адабиётларда, шунингдек ҳуқуқшунос олимларнинг илмий тадқиқотларида виктимлик инсоннинг ҳуқуқбузарликдан жабрланиш имконияти эмас, балки инсоннинг ҳуқуқбузарликдан жабрланиш эҳтимоли юқори бўлган ҳолати, деган қарашлар мавжуд бўлиб, виктимликнинг *айбли ва айбсиз* турлари ажратилган.

Айбли виктимлик потенциал қурбоннинг салбий, ҳуқуқ ва ахлоқ нуктаи назаридан номуносиб хулқидан иборат бўлиб, у жиноят содир этилишига имкон берадиган омил ҳисобланади. Масалан, йўл-транспорт ҳодисаларидан фуқароларнинг кўпгина қисми йўл қоидаларига риоя қилмаганликлари оқибатида жабрланадилар.

Айбсиз виктимлик умуман ҳаётда ва жиноятдан аввалги вазиятда ижтимоий маъқул ахлоққа эга бўлган муайян шахснинг (масалан, инкассатор, маҳалла посбони) меҳнат ёки жамоат фаолиятининг хусусияти билан ёки психофизик жиҳатлари (масалан, бола, қария, беморлиги кабилар) билан боғлиқ.

Мисол тариқасида, онанинг эътиборсизлигидан 2 ёшли боласини балкон олдида ёлғиз қолдирилиши оқибатида пастга тушиб кетиши натижасида содир этиладиган ҳолат. Шу ўринда виктимлик даражалари мавжудлигини билиш ҳам муҳим аҳамият касб этади. **Бу борада виктимликнинг қуйидаги уч даражаси мавжудлиги кўзга ташланади:**

➤ **Виктимлик даражаси кам бўлган шахслар** жисмонан бақувват, воқеликка тўғри ёндашувчи ва бошқалар;

➤ **Виктимлик даражаси ўртача бўлган шахслар** нейтрал шахслар, яъни ўзи низоли ҳолатни келтириб чиқармайдиган, лекин ноҳақликка чидолмайдиган шахслар;

➤ **Виктимлик даражаси юқори бўлган шахслар** касби, ижтимоий мақоми, биофизиологик хусусияти, моддий аҳволи, маънавий-руҳий белгилари кабилар

¹ Российская юридическая энциклопедия. – М.: 1999., - Б. 137.

билан боғлиқ ҳолда ҳуқуқбузарликлардан жабрланиш эҳтимоли мавжуд бўлган шахслар.

Инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш билан шуғулланувчи халқаро ташкилотлар ўзларининг шартнома, битим ва бошқа ҳуқуқий ҳужжатларида аёллар, болалар, ногиронлар, қарияларни юқори виктимликка эга бўлганлиги учун оила-турмуш соҳасида содир этиладиган жиноятлардан ҳимоя қилиш мақсадида уларнинг ижтимоий мақомини алоҳида ажратиб кўрсатишган.

Виктимликни келиб чиқиш манбаига кўра, объектив ва субъектив омилларга ҳам ажратиш мумкин.

Объектив омиллар: маънавий ва жисмоний жихатдан ожизлар, аёллар, қариялар, ёш болалар, ногиронлар, пассив характерга эга бўлганлар (кўрқоклар, журъатсизлар).

Субъектив омиллар: ишонувчилар, беэтиборлар, мақтанчоқлар (бойлигини, ўзини кўз-кўз қилувчилар), урушқоқлар.

Содир этилган ҳуқуқбузарлик ҳолатларини таҳлил қилиб, мавжуд виктимликнинг айбли ёки айбсизлигини аниқлаштириб олиш, шунингдек, виктимлик даражаларини билиш виктимологик профилактиканинг турини, шунингдек, профилактик таъсир кўрсатиш усул ва шакллари мақсадга мувофиқ тарзда белгилаб олиш учун бевосита асос бўлиб хизмат қилади. Қуйида биз бу ҳақда батафсилроқ тўхталамиз.

Маълумки, Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонунининг “Асосий тушунчалар”га бағишланган 3-моддасида “ҳуқуқбузарликдан жабрланувчи”га “жисмоний, маънавий ёки мулкӣ зарар етказилганлиги оқибатида ҳуқуқбузарликдан жабрланган шахс” деб таъриф берилган. Қонундаги ҳуқуқбузарлик тушунчасига берилган таърифдан келиб чиқадиган бўлсақ, мазкур ҳолатда ҳуқуқбузарликдан жабрланувчи деганда, ҳам маъмурий, ҳам жиноий жавобгарлик назарда тутилган айбли ғайриҳуқуқий қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик) натижасида жабрланган шахслар назарда тутилмоқда.

Бинобарин, “**жабрланувчи**” тушунчасига берилган таъриф Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 54-моддасида ҳам ўз ифодасини топган бўлиб, унга асосан, “етарлича далилларга асосланган, жиноят оқибатида моддий, маънавий, жисмоний зарар етказилган шахс” тушунилади.

Жабрланувчи тариқасида ишга жалб қилиш суриштирувчи, терговчи ёки прокурор қарори билан амалга оширилади. Суд жараёнида эса суднинг ҳал қилув қарори ёки судья қарори билан тамомланади. Агар жиноятга тайёргарлик кўриш ёки суиқасд пайтида шахсга амалда айтиб ўтилганидек моддий, маънавий ёки жисмоний зарар етказилган бўлса, у жабрланувчи сифатида эътироф этилади. Жиноий тажовуз натижасида ўлим содир бўлган бўлса, у ҳолда унинг яқинлари,

қариндошлари жабрланувчи деб танилади ва улар жабрланувчига берилган ҳуқуқлардан фойдаланадилар.

Бирок, жабрланувчи тушунчасига ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасида жиноят-процессуал нуқтаи назардан фарқли равишда ўзгача ёндашилади. Аниқроқ айтганда, ҳуқуқбузарликлардан жабрланганлар билан ишлашда ҳар доим ҳам маълум бир процессуал ҳужжат асосида шахснинг жабрланувчи тариқасида эътироф этилиши талаб этилавермайди. **Шахс юқори виқтимлик ҳолатига эгами, демак у билан якка тартибдаги виқтимологик профилактикани ёки ҳуқуқбузарликдан жабрланувчиларнинг таҳлилини олиб бориш асосида умумий ёки махсус тартибдаги ҳуқуқбузарликларнинг виқтимологик профилактикасини амалга ошириш мақсадга мувофиқ бўлади.**

Бунинг учун эса авваламбор, ҳуқуқбузарликларнинг виқтимологик профилактикасининг объекти, субъекти, турлари, усул ва шакллари мазмунан тушуниб олмақ лозим ҳисобланади.

Ушбу чора-тадбирларни белгилашда виқтимологик профилактиканинг объектларини, уларнинг хусусиятлари ва белгиларини чуқур ўрганиш талаб этилади.

Ички ишлар органлари фаолиятида виқтимологик профилактиканинг объекти:

✓ маъмурий жавобгарлик кодексга асосан ҳуқуқбузарлик кўп содир этилаётган, шунингдек, инсон ҳуқуқ ва эркинликларига, манфаатларига тажовуз қилинаётган жойи, вақти, усул ва воситалари;

✓ инсон ҳуқуқ ва эркинликларига, манфаатларига тажовуз қилаётган ва ижтимоий хавфи катта бўлган жиноятлар, уларни содир этиш жойи, вақти, усул ва воситалари;

✓ назарда тутилган ҳуқуқбузарликлар натижасида жабрланаётган шахсларнинг тоифалари, ижтимоий демографик ва маънавий-руҳий белгилари;

✓ ҳуқуқбузарликлар содир этилунига қадар бўлган даврда ҳуқуқбузар шахс ва жабрланувчи ўртасида мавжуд ижтимоий (яқин қариндошлик, қўшничилик, дўстона қабилар), ҳуқуқий (қонун билан белгиланган маълум бир хизмат ёки фаолиятга доир раҳбар, ходим, ҳамкасб), иқтисодий (қарздорлик, иқтисодий шерикчилик) ва бошқа шаклдаги муносабатлари;

✓ виқтимлик тушунчаси (шахснинг ҳуқуқбузарликлардан жабрланиш эҳтимоли юқори бўлган ҳолати), турлари (шахсларнинг назарда тутилган ҳуқуқбузарликлардан айбли ёки айбсиз ҳолда жабрланганлиги), даражалари (виқтимликнинг юқори, ўрта, паст даражадалиги);

✓ назарда тутилган ҳуқуқбузарликлар натижасида жабрланган шахсларнинг жабрланишига туртки берган шарт-шароитлар.

Келтириб ўтилган объектларни ўрганмасдан туриб, виктимологик профилактикани самарали ташкил этиб бўлмайди.

Хуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикасини амалга оширувчи субъектлар қуйидагилар:

- Жамоат хавфсизлиги департаменти;
- Тергов департаменти ва унинг жойлардаги тизимлари;
- Тезкор-қидирув департаменти ва унинг жойлардаги тизимлари;
- Жазони ижро этиш департаменти ва унинг жойлардаги бўлим ҳамда бўлинмалари;
- Хорижга чиқиш-кириш ва фуқароликни расмийлаштириш бошқармаси ва унинг жойлардаги тизимлари;
- Миллий гвардия “Қўриқлаш” бирлашмаси ва унинг жойлардаги тизимлари;
- Шахсий хавфсизлик хизмати ва унинг жойлардаги тизимлари;
- Транспорт ва туризмда хавфсизликни таъминлаш департаменти;
- Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва юридик таъминлаш бошқармаси ва унинг жойлардаги тизимлари;
- Маънавий-маърифий ишлар ва кадрларни танлаш департаменти ва унинг жойлардаги тизимлари;
- Ахборот маркази ва унинг жойлардаги тизимлари.

Мазкур қайд этиб ўтилган субъектлар зиммасига қонун ва қонуности меъёрий ҳуқуқий ҳужжатлар, хусусан, ички ишлар вазирлигининг ички буйруқлари асосида фаолият йўналишлари билан бевосита алоқадор бўлган ҳолда ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикасини амалга ошириш вазифаси юклатилган. Айниқса, Ўзбекистон Республикаси ИИБ ЖХД, Қарақалпоғистон Республикаси ИИБ, вилоятлар ИИБ ҲПБ, шаҳар-туман ИИБ ҲПБ ҳамда ҳудудий маҳалла ҳуқуқ-тартибот масканлари ва таянч пунктлари профилактика инспекторлари ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикасини таъминлаш ва амалга оширишда махсус субъект сифатида муайян ваколатларга эга бўлиб, улар ҳуқуқбузарликларнинг ҳар қандай кўринишининг олдини олиш орқали давлат ва жамият мулкини ҳамда фуқароларни турли тажовузлардан ҳимоя қилади.

Хуқуқбузарликлар виктимологик профилактикасининг асосий усуллари:

- ишонтириш;
- рағбатлантириш;
- мажбурлаш.

Хуқуқбузарликлар виктимологик профилактикасининг асосий усулларида бири “ишонтириш” усулидир. Виктимологик профилактикада ишонтириш усули фуқароларга, хусусан, ҳуқуқбузарликлардан жабрланиш эҳтимоли юқори бўлган

шахсларга тарбиявий таъсир ўтказиш ҳамда огоҳлик ва ҳушёрликка чақиришнинг асосий методи. Хавф мавжудлигини англаб етиш ва хавфсизлик чорларини кўриш ишонтиришдир. Ишонтириш муайян ҳаракат ёки асосли, қимматли ва реал ҳаётга мос фикр-сўз орқали амалга оширилади. Ишонтириш усули соф тарбиявий-огоҳлантирув хусусиятга эга бўлиб, улар профилактика қилинаётган шахснинг ҳуқуқларини асло чекламайди.

Бу усулнинг яна бир аҳамиятли жиҳати шундаки, ишонтириш ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг асосий принципларидан бирини ташкил этиб, ҳар бир профилактик чора-тадбирлар замирида ётади.

Хусусан, ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикасида қўлланиладиган одатдаги ишонтириш чораларига профилактик суҳбат, маърузалар, жабрланувчиларга шахслар ўртасидаги низоларни ҳал этиш усулларини ўргатиш, ҳужум қилинган тақдирда зарурий муҳофаа ва охириги зарурат ҳақидаги маълумотларни кенг тарқатиш йўли билан аҳолига ҳуқуқий тарбия ва таълим бериш кабиларни тайинлаш киритиб ўтиш мумкин.

Ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикасини яна бир усули “рағбатлантириш”дир. Ушбу усулнинг қўлланилиши қуйидагиларда намоён бўлади:

➤ Ҳуқуқбузарликдан жабрланишдан ҳимояланиш усул ва воситаларини тўлиқ ўзлаштирган ва улардан самарали фойдаланган шахсларнинг ютуқларини жамоа олдида эътироф этиш;

➤ Ҳуқуқбузарликдан жабрланишдан ҳимояланиш усул ва воситаларини ишлаб чиқиш ҳамда оммалаштиришда фаол иштирок этган шахсларни моддий ёки маънавий жиҳатдан рағбатлантириш;

➤ Ҳуқуқбузарликлардан жабрланувчиларга ёрдам кўрсатувчи ихтисослаштирилган муассасалар тузган ва уларнинг ишини ташкил этганлиги учун нодавлат, нотижорат ташкилотларга давлат томонидан турли шаклда имтиёзлар бериш.

Ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикасини амалга оширишда “мажбурлаш” усули ҳам қўлланилиши мумкин. Ушбу усулнинг қўлланилиши қуйидагиларда кўриниши мумкин:

➤ ҳайдовчиларнинг транспорт воситаларини бошқариш ва йўловчиларни ташишда хавфсизлик камаридан фойдаланиш қоидаларига, худди шунингдек, мотоцикл ҳайдовчиларнинг мотошлемлардан фойдаланиш қоидаларига риоя этмаслиги (МЖТКнинг 125-моддаси 1-қисми);

➤ транспорт воситасини бошқариш вақтида ҳайдовчиларнинг телефондан фойдаланиши (МЖТКнинг 128¹-моддаси);

➤ транспорт воситасини бошқариш пайтида монитордан (дисплейдан) теле, видеодастурларни томоша қилиш учун фойдаланиш ва транспорт воситасига ўзбошимчалик билан монитор (дисплей) ўрнатиш (МЖТКнинг 128²-моддаси);

➤ транспорт воситаларини маст ҳолда бошқариш (МЖТКнинг 131-моддаси);

➤ пиёдалар ва йўл ҳаракати бошқа иштирокчиларининг йўл ҳаракати қоидаларини бузиш (МЖТКнинг 183-моддаси);

➤ ёнғин хавфсизлиги қоидаларини бузиш (МЖТКнинг 211-моддаси).

Юқорида келтириб ўтилган ҳуқуқбузарликлар турлари бўйича гарчи шахс ҳуқуқбузар сифатида эътироф этилса-да, мажбурлов чораси сифатида санкцияни қўллаш белгиланган тартиб-қоида бузиш оқибатида шахс нафақат давлат, жамият ва фуқароларнинг манфаатига путур етказмаслиги, балки ўзининг хавфсизлигига эришишини таъминлаш мақсадида амалга оширилади. Мисол учун, ҳайдовчиларнинг транспорт воситаларини бошқариш ва йўловчиларни ташишда хавфсизлик камаридан фойдаланиш, худди шунингдек, мотоцикл ҳайдовчиларнинг мотошлемлардан фойдаланишига доир қоидалар айнан ушбу ҳайдовчиларнинг ўзларининг ҳаёти ва соғлиғини таъминлашга йўналтирилгандир.

Ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси сингари виктимологик профилактиканинг ҳам шакллари мавжуд бўлиб, улар ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг куч ва имкониятларидан келиб чиқиб белгиланади ва амалга оширилади.

Ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикаси шакллари:

➤ Оғзаки;

➤ Ёзма;

➤ Кўргазмали.

Оғзаки шаклда амалга ошириладиган виктимологик профилактика асосан маъруза, суҳбат, савол-жавоб, аудио ёзувли эълон ва огоҳлантирув чақириқларини эшиттириш, радиода чиқишлар қилиш каби профилактик чора-тадбирларда намоён бўлади.

¹Ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикаси чора-тадбирлари қуйидагилардан иборат:

• ҳуқуқбузарликлардан жабрланувчиларга нисбатан шахснинг индивидуал ва ижтимоий-психологик хусусиятлари ҳисобга олинган ҳолда профилактика тадбирларини ўтказиш;

• аҳолига, шу жумладан, ҳуқуқбузарликлардан жабрланувчиларга шахслар ўртасидаги низоларни ҳал этиш усулларини ўргатиш;

• ҳуқуқбузарликлардан жабрланувчиларни аниқлаш ва ҳимоя қилиш бўйича чора-тадбирларни кўриш;

¹ Ўзбекистон Республикаси “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонунининг 46-моддаси.

• ҳуқуқбузарликлардан жабрланувчиларга ёрдам кўрсатувчи ихтисослаштирилган муассасаларни ташкил этиш;

• ҳуқуқбузарликдан жабрланувчининг жисмоний ва психологик ҳавфсизлигини таъминлашга қаратилган махсус комплекс чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, уни қонунда назарда тутилган ўзини ўзи мудофаа қилиш усуллари ва воситалари тўғрисида хабардор қилиш;

• ғайриижтимоий хулқ-атвор нисбатан тез-тез кузатиладиган ёки ҳуқуқбузарликлар тез-тез содир бўлиб турадиган жойларни (ҳудудларни) мунтазам равишда назорат қилиш;

• ҳужум қилинган тақдирда зарурий мудофаа ва охириги зарурат ҳақидаги маълумотларни кенг тарқатиш йўли билан аҳолига ҳуқуқий тарбия ва таълим бериш;

• ғайриижтимоий хулқ-атвор, тайёрланаётган, содир этилаётган ёки содир этилган ҳуқуқбузарликлар тўғрисида ахборот олиш мақсадида ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи орган ёки муассаса ҳузурида ишонч, тезкор алоқа телефонларини, кутқарув хизматларини ташкил этиш;

• профилактика дастурлари ва тадбирлари лойиҳаларининг оммавий муҳокамаларини ташкил этиш, уларни амалга ошириш жараёнида муаммолар ва камчиликларни аниқлаш ҳамда бартараф этиш мақсадида жаҳон интернет ахборот тармоғида веб-сайтлар, блоглар, чатлар ташкил қилиш;

• ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг замонавий усуллари тўғрисида электрон адабиётларни тарқатиш.

Ҳуқуқий адабиётларда виктимологик профилактика жабрланувчига йўналтирилган ҳолда умумий ва яқка тартибда амалга оширилади.

Келтириб ўтилган профилактик чора-тадбирларнинг ҳар бири ўзига хос хусусиятга эга бўлиб, уларни амалга оширишда масъулият билан ёндашишни талаб этади. Бироқ ҳар доим ҳам ҳуқуқбузарликлар профилактикаси субъектлари томонидан мазкур масалага жиддий ёндашилаверилмайди. Негаки, бу борада ҳар бир профилактик чора-тадбирларни амалга оширишда тайёргарлик кўриш, бевосита амалга ошириш, натижаларини таҳлил қилиш, мавжуд муаммо ва камчиликларни бартараф этиш каби босқичларни кетма-кет равишда босиб ўтиш талаб этилади

Бозорларда ва бошқа савдо шаҳобчаларида нарса-буюмларнинг йўқолиши ва ўғриланиши ҳамда ёш болаларнинг йўқолиб қолишини олдини олиш мақсадида фуқароларни доимий равишда огоҳликка чақириб турувчи аудио ёзувларни эшиттиришни йўлга қўйилиши ҳам яхши натижа беради.

Виктимологик профилактиканинг **ёзма шакли ўзининг** мазмунига кўра, газета ва журналларда ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шароитлари ҳақида мақолалар, содир этилган ҳуқуқбузарликлар бўйича ҳикоя, қисса, очерклар чоп

этиш, одамлар гавжум бўладиган жойларда ёзма эълонлар осиш, аниқланган ҳуқуқбузарлик сабаб ва шароитлари, шунингдек, ҳуқуқбузарликлардан жабрланиш омиллари юзасидан фуқароларга огоҳлик ва хушёрликка чақиришга йўналтирилган хатлар юбориш кабиларда намоён бўлади. Шу билан бир қаторда, турли ҳуқуқбузарликлардан ҳимоя қилишга ва жабрланишнинг олдини олишга қаратилган, масалан бугунги кунда одам савдосидан жабрдийда бўлишни олдини олишни англатувчи ва шу каби мазмундаги **махсус буклетларнинг амалиётда** қўлланилаётганлиги ҳам виктимологик профилактиканинг ёзма шаклига мисол бўла олади.

Ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикаси кўрғазмали шаклида телевидение орқали содир этилган ҳуқуқбузарликлар тафсилотлари асосида жабрланишнинг сабаб ва шароитлари ҳақида кўрсатувлар, кинофильмлар, видео-роликлар тайёрлаб, эфирга узатиш, театр кўринишларни сахналаштириш ва намоёиш қилиш, аҳоли гавжум жойлар (**мисол учун, автобус ва метро бекатларида, супермаркет ёки гипермаркетлар**)да ҳуқуқбузарликлар профилактикаси мазмунига эга плакатлар, эълонлар осиш, видео роликлар намоёиш қилиш, учрашув, маъруза ўтказиш жараёнларда мультимедиа воситаларидан фойдаланилади.

Фуқароларнинг турли тажовузлардан, маиший турмуш шароитида содир этиладиган ҳуқуқбузарликлардан ҳимоя қилиш давлат сиёсатининг асосий йўналишларидан биридир. Шу нуқтаи назардан, ўтган давр мобайнида аҳолини ҳуқуқбузарликлардан жабрланишини олдини олишга қаратилган бир қатор ишлар амалга оширилди. Аниқроғи, профилактик хусусиятга эга бўлган ҳуқуқий база яратилди ва уларда фуқароларнинг, давлат ва жамиятнинг, турли мулк шакллариининг жиноий тажовузлар, шунингдек, бошқа турдаги ҳуқуқбузарликлардан ҳимоя қилишга қаратилган қоидалар мустаҳкамланди. Жумладан, босқичма-босқич амалга оширилган ислохотлар натижасида давлат, жамият ва аҳолини турли ҳуқуқбузарликлардан жабрланишини олдини олишга хизмат қилувчи Ўзбекистон Республикасининг қонунлари, хусусан, «Жазони ижро этиш муассасаларидан бўшатишган шахслар устидан ички ишлар органларининг маъмурий назорати тўғрисида», « Ўзбекистон Республикасининг 27.10.2020 йилдаги «Наркалогия касалликлари профилактикаси ва уларни даволаш тўғрисида»ги, 15.12.2000 йилдаги «Терроризмга қарши кураш тўғрисида», «Бола ҳуқуқлари кафолатлари тўғрисида»ги, «Одам савдосига қарши курашиш тўғрисида»ги, «Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида»ги, «Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида»ги, «Ижтимоий шериклик тўғрисида»ги қонунлари ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг бевосита ҳуқуқбузарликлар профилактикасини такомиллаштиришга доир фармонлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва

бошқа бир қатор қонуности норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг қабул қилиниши шулар жумласидандир.

Шу ўринда савол пайдо бўлади. Ҳўш, ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикаси ўзи нима? Ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикаси бу муайян шахснинг ҳуқуқбузарликдан жабрланувчига айланиши хавфини камайтиришга қаратилган профилактика чора-тадбирларини қўллашга доир фаолиятдир. Ушбу фаолиятни амалга оширувчи субъектлар, уларнинг ваколатлари, ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикаси чора-тадбирлари ҳамда ҳуқуқбузарликлардан жабрланувчиларга ёрдам кўрсатувчи ихтисослаштирилган муассасалар ва уларни ташкил этиш тартиби.

Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 май куни қабул қилинган “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонуннинг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг турлари”га бағишланган 6-моддаси ва “Ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикаси” деб номланган 6-бобида белгилаб берилганлиги мазкур соҳадаги қонунчилик ва амалиётдаги мавжуд бўшлиқни бартараф этди, десак тўғрироқ бўлади.

Жамоат хавфсизлигини таъминлаш департаменти, хусусан, маҳалла ҳуқуқ-тартибот маскани профилактика (катта) инспекторлари ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикаси бўйича фаолиятида маъмурий ва жиноий ҳуқуқбузарликлардан жабрланувчи ва жабрланишга мойил шахсларни аниқлаш, уларнинг ҳисобини юритиш, жабрланиш сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этиш мақсадида ҳуқуқбузарликларнинг умумий, махсус, яқка тартибдаги виктимологик профилактикасининг ҳуқуқий, ижтимоий, ташкилий ва бошқа чора-тадбирлари тизимини амалга оширади.

Бу борада, виктимологик омилларни барвақт аниқлаш, бартараф этиш, зарарсизлантириш ва уларнинг таъсирини камайтиришга ҳамда виктимлик даражаси юқори бўлган шахсларни ҳушёрликка чорлаш, улардаги виктимлик даражасини пасайтириш, уларнинг жиноий ва бошқа ҳар қандай кўринишдаги тажовузлар қурбони бўлиш хавфини камайтиришга қаратилган ҳамкорликдаги умумий чора-тадбирларни амалга оширадилар. Эътиборли томони шундаки, ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикасида ушбу чора-тадбирларни амалга ошириш бўйича фаолият ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган шахсга эмас, балки ҳуқуқбузарликдан жабрланишга мойил бўлган шахсларга ҳамда улардаги бундай мойилликни шакллантирувчи омилларни бартараф этишга ҳам қаратилишини унутмаслигимиз керак.

Ички ишлар органлари профилактика хизматининг виктимологик профилактик фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асослари.

Дарҳақиқат, бугунги кунда ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикасини белгилаб берувчи ҳуқуқий асос яратилди. Ушбу ҳуқуқий асосларни қуйидаги йўналишларга бўлиб ўрганиш мумкин:

➤ **биринчи**, аҳолининг ҳуқуқбузарликдан жабрланишини олдини олишга йўналтирувчи ва кафолатловчи ҳуқуқий асослар;

➤ **иккинчи**, ҳуқуқбузарликлардан жабрланганларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилувчи, уларга етказилган моддий, маънавий, жисмоний зарарларни ундиришни белгиловчи ҳамда уларнинг реабилитация қилинишига оид тартибни тартибга солувчи ҳуқуқий асослар;

➤ **учинчи**, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси субъектларининг ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикасига доир фаолиятини тартибга солувчи ҳуқуқий асослар ҳисобланади.

Бундан ташқари, ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикасига доир ҳуқуқий асосларни таъсир кўрсатиш кучига кўра, қуйидаги турларга бўлиб ўрганиш мақсадга мувофиқ:

➤ Ҳуқуқбузарликдан жабрланганларни ҳимоя қилиш, уларга етказилган зарарни қоплаш, шунингдек, ҳуқуқбузарликлардан жабрланганларни реабилитация қилишга доир халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар;

➤ Конституция ва қонунлар;

➤ Қонуности ҳужжатлар.

Ҳуқуқбузарликдан жабрланганларни ҳимоя қилиш, уларга етказилган зарарни қоплаш, шунингдек, ҳуқуқбузарликлардан жабрланганларни реабилитация қилишга доир халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар.

Жумладан, 1902 ва 1910 йилларда Парижда ўтказилган конференциялар натижаларига кўра, “Оқ қуллар савдосига қарши кураш” номли бутунжаҳон Конвенцияси қабул қилинган. Кейинроқ, ушбу конвенция “Аёллар ва болалар савдосини йўқотиш” ва “Вояга етган аёллар савдосини йўқотиш” номли бутунжаҳон Конвенциялари билан тўлдирилган. Одам савдоси муаммосига қарши курашишнинг кейинги тарихий жараёнлари секин-аста ривожланиб, 1948 йилда “Инсон ҳуқуқлари” умумжаҳон Декларацияси қабул қилинган. Шундан сўнг “Инсон ҳуқуқларининг Европа Конвенцияси”, “Қуллик хусусида”ги Конвенция, “Қулликни йўқотиш амалиёти тўғрисида”ги қўшимча Конвенция, “Бола ҳуқуқлари тўғрисида”ги Конвенция, “Аёлларга қарши дискриминациянинг ҳар қандай кўринишларига қарши кураш тўғрисида”ги Конвенциялар қабул қилиниб, дунёнинг кўплаб мамлакатларида қўлланила бошланди.

Бугунги кунда долзарб масалалардан бири бўлган одам савдосининг олдини олиш ва унга қарши курашиш борасида юртимизда ҳам қатор чора-тадбирлар амалга ошириб келинмоқда. Шу билан бирга, одам савдоси трансмиллий, яъни ҳудуд ва чегара танламайдиган жиноят эканлигини ҳисобга олиб, давлатимиз 2003 йил 12 декабрда БМТ Бош Ассамблеяси томонидан 1950 йилда қабул қилинган

“Одам савдоси ва фоҳишаликнинг учинчи шахслар томонидан ишлатилишига қарши кураш тўғрисида”ги Конвенцияга қўшилди. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 2000 йил 15 ноябрдаги резолюцияси билан қабул қилинган “Трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши кураш тўғрисида”ги Конвенция, шунингдек, одам савдоси, айниқса, аёллар ва болаларни сотишнинг олдини олиш, унга чек қўйиш ва бунинг учун жазолаш тўғрисидаги қўшимча протокол ҳам ратификация қилинди.

Шунингдек, мустақиллик йилларида юртимизда ҳуқуқбузарликдан жабрланганларни ҳимоя қилиш, уларга етказилган зарарни қоплаш, шунингдек, ҳуқуқбузарликлардан жабрланганларни реабилитация қилишга доир бошқа бир қатор халқаро шартнома ва келишувлар имзоланди.

Шу билан бир қаторда, одам савдосига қарши курашиш бўйича идоралараро комиссиялар зиммасига одам савдосидан жабрланганларга ёрдам кўрсатиш ва уларни ҳимоя қилиш ишларини яхшилаш бўйича таклифлар тайёрлаш вазифаси юклатилган бўлса, Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги, Ўзбекистон Республикасининг дипломатик ваколатхоналари ва консуллик муассасаларига одам савдосидан жабрланган, Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарида турган Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш ваколати берилган.

Қонуннинг 3-боб 9-13-моддаларида одам савдосидан жабрланганларга ёрдам кўрсатувчи ва уларни ҳимоя қилувчи ихтисослаштирилган муассасалар ва уларнинг вазифалари, одам савдосидан жабрланганларни ижтимоий реабилитация қилиш, одам савдосидан жабрланган болаларга ёрдам кўрсатиш, одам савдосидан жабрланганларнинг хавфсизлигини таъминлаш ва қафолатлаш, одам савдосидан жабрланганларнинг таъминоти ва уларни реабилитация қилиш билан боғлиқ харажатларнинг ўрнини қоплаш масалалари бўйича нормалар белгиланган.

Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 майдаган “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонунда илк мартаба ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикаси амалий жиҳатдан талқин этилди. Қонунда ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикаси тушунчаси, чоратадбирлари, давлат органлари ва нодавлат, ноижорат ташкилотлар қонун ҳужжатларига мувофиқ, ҳуқуқбузарликлардан жабрланувчиларга ёрдам кўрсатувчи ихтисослаштирилган муассасаларни тузиш ва уларнинг ишини ташкил этиш бўйича нормалар белгиланган.

Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 15 декабрда қабул қилинган “Терроризмга қарши кураш тўғрисида”ги қонунининг “Террорчилик ҳаракати оқибатида етказилган зарарни қоплаш ва жабрланган шахсларнинг ижтимоий реабилитацияси” деб номланган IV-бобининг террорчилик ҳаракати оқибатида етказилган зарарни қоплаш, террорчиликка қарши операция ўтказиш натижасида

етказилган зарарни қоплаш ва террорчилик ҳаракати оқибатида жабрланган шахсларнинг ижтимоий реабилитацияси масалалари ўз ифодасини топган.

Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексининг қилмишнинг жиноийлигини истисно қиладиган ҳолатлар ифодаланган учинчи бўлимида “Зарурий мудофаа” (ЖКнинг 37-моддаси) ва “Охирги зарурат” (ЖКнинг 38-моддаси)га оид жиноий-ҳуқуқий қоидалар жой олган.

Эътиборли томони шундаки, зарурий мудофаа ва охирги зарурат ҳолатларидаги жабрланувчиларнинг хатти-ҳаракатларига ҳуқуқий баҳо бериш нафақат жиноий жавобгарлик, балки маъмурий жавобгарлик кодексига асосан ҳуқуқбузарлик содир этган шахслар ҳам тадбиқ этилади. Хусусан, *Ўзбекистон Республикасининг маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 18-моддасида “Зарурий мудофаа” ва 19-моддасида “Охирги зарурат”нинг маъмурий ҳуқуқий тартиби баён этилган.*

Бундан ташқари, хорижий давлатларнинг илғор тажрибаларини ўрганиш асосида *Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 25 сентябрдаги «Ижтимоий шериклик тўғрисида»ги қонуни талабларига мувофиқ, маъмурий ҳудудларда давлат органлари ва нодавлат, ноижорат ташкилотлари томонидан мавжуд эҳтиёждан келиб чиққан ҳолда ҳуқуқбузарликлардан жабрланувчилар, ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлганлар ва ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларни ижтимоий реабилитация қилиш ва ижтимоий мослаштиришга ихтисослашган муассасаларни ташкил этишни амалиётга кенг жорий этиш мақсадга мувофиқдир.*

Ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикаси, уни ташкил этиш тартиби бир қатор *қонуности ҳужжатлар* билан тартибга солинган бўлиб, уларни бир нечта гуруҳларга жумладан, *Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармон, фармойиш ва қарорлари, Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамасининг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлари ҳамда ИИВнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларига бўлиб ўрганиш мақсадга мувофиқдир.*

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 8 июлдаги “Одам савдосига қарши курашиш самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-911-сонли қарори ҳуқуқбузарликларнинг виктимологик профилактикаси фаолиятининг ҳуқуқий асосларидан биридир. Мазкур қарорда одам савдосига қарши курашиш бўйича идораларора комиссияси тузилди ва уларнинг одам савдоси жабрдийдаларига ёрдам кўрсатиш бўйича ва уларни ҳимоя қилиш асосий вазифа сифатида белгилаб берилди. Шу билан бир қаторда, бугунги кунда фаолият олиб бораётган “Одам савдоси жабрдийдаларига ёрдам бериш ва уларни ҳимоя қилиш бўйича республика реабилитация маркази” ташкил этилиши назарда тутилди.

Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамасининг давлат ва жамият ҳамда фуқароларнинг турли тажовузулардан ҳимоя қилишга қаратилган норматив-

ҳуқуқий ҳужжатлари қабул қилинган. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси 2008 йил 5 ноябрда “Вазирлар Маҳкамасининг “Одам савдоси жабрдийдаларига ёрдам бериш ва уларни ҳимоя қилиш бўйича республика реабилитация марказини ташкил этиш тўғрисида”ги 240-сонли қарори одам савдоси жабрдийдаларига ёрдам бериш ва уларни ҳимоя қилиш бўйича республика реабилитация марказлари ташкил этилди ва фаолияти йўлга қўйилди.

2014 йил 24 декабрь куни Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ўзининг 360-сонли қарори билан Вазирлар Маҳкамасининг 2008 йил 5 ноябрдаги 240-сон қарорига реабилитация маркази ходимларининг штат бирлиги тузулмаси ва зарурият бўлганда Республика реабилитация маркази одам савдоси жабрдийдаларини даволаш-профилактика муассасаларига, шу жумладан ихтисослаштирилган тиббиёт муассасаларига белгиланган тартибда диагностика, даволаш-маслаҳат ёрдами кўрсатиш, шунингдек, (атрофдагилар учун хавф туғдирадиган нарколегия, психиатрия, дермотовенерология, сил, юқумли касалликлар ва бошқалар бўйича) стационар тиббий ёрдам кўрсатиш учун юборишига доир ўзгартиришларни киритиб келмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонуннинг 45-моддаси талабларига мувофиқ, давлат органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотлари қонун ҳужжатларига мувофиқ ҳуқуқбузарликлардан жабрланувчиларга ёрдам кўрсатувчи ихтисослаштирилган муассасалар тузиши мумкин. Мазкур ихтисослаштирилган муассасалар ҳуқуқбузарликлардан, шу жумладан маиший турмуш шароитида зўравонлик ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлардан жабрланганларга ҳуқуқий, ижтимоий, психологик, тиббий, педагогик ва бошқа турдаги ёрдам кўрсатади.

Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 10 апрелдаги ПФ-5005-сон фармони, шунингдек Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 2 июлдаги ПҚ-3827-сонли қарори талаблари асосида ички ишлар органлари томонидан оиладаги зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиш сабаблари ва шарт-шароитларини ўз вақтида бартараф этиш, оиланинг барча аъзоларида ҳуқуқий маданиятни ошириш, уларда бошқаларнинг ҳуқуқ, эркинлик ва қонуний манфаатларини ҳурмат қилиш, қонунга итоаткорлик, қонун бузилишининг ҳар қандай кўринишига мурасасизлик туйғусини сингдириш йўли билан маиший турмуш шароитидаги турли зўравонлик ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг барвақт профилактикасини таъминлаш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан биридир.

IV БОБ. ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИНИНГ МАИШИЙ ТУРМУШ СОҲАСИДА ЗЎРАВОНЛИК БИЛАН БОҒЛИҚ ҲОЛДА СОДИР ЭТИЛАДИГАН ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ БЎЙИЧА ҲАМКОРЛИГИ ВА ИШ ЮРИТИШ ФАОЛИЯТИ АСОСЛАРИ

4.1. Ички ишлар органларининг маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўйича ҳамкорлиги

Ички ишлар органлари томонидан маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар профилактикасини, ҳар бир маҳалла, оила ва шахс кесимида уларни ўрганиш, турмуш шароитларини яхши билиш ҳамда уларнинг ҳуқуқи, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳурмат қилиш, одоб-ахлоқ қоидаларига, Конституцияси ва қонунларга риоя этиш руҳида тарбиялаш, маиший турмуш шароитидаги ижтимоий, маънавий, иқтисодий ҳамда тиббий муаммоларни жойида ҳал этиш, спорт соғломлаштириш тадбирларини ташкил этиш, уларда ғайриижтимоий хулқ-атвор ва ҳуқуқбузарлик содир этишга, ёхуд унинг жабрланувчиси бўлиб қолишининг олдини олишга қаратилган профилактик тадбирларни кенг жамоатчилик вакиллари ва давлат ташкилот идораларининг масъулларини жалб этган ҳолда амалга оширишни тақоза этади.

Ҳуқуқий адабиётларда қайд этилганидек, профилактика хизматлари ўзларига бириктирилган маъмурий ҳудудда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари билан ҳамкорликда вояга етмаганлар назоратсизлигини олдини олиш, носоғлом маиший турмуш соҳасидаги турли зўравонликдан жабрланганларни аниқлаш ва уларга биринчи тиббий ва маънавий, ҳуқуқий ёрдам кўрсатишдан бошланади.

Шунингдек, маиший турмуш соҳасида содир этилган ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шароитларини аниқлаш ҳамда уларни бартараф этишга доир тадбирларни амалга оширади¹. Жамоат хавфсизлиги департаменти ва жойлардаги секторлар раҳбарлари ва уларнинг масъул ходимлари томонидан аҳоли билан мулоқоти йўлга қўйилмаганлиги, фуқаролар билан муомала маданияти пастлигича қолаётганлиги, аҳолининг энг муҳим муаммоларини ҳал этиш борасида маҳалла раислари ва Секторларга маълумотлар бериб келмаётган профилактика инспекторларини аниқлайди ва бу борада ўрнатилган тартибда чора-тадбирлар белгилайди.

Тадқиқотлар натижаларида қайд этилганидек, маиший турмуш соҳасида зўравонлик оқибатида вужудга келадиган низоли вазиятлар, жумладан, зўрликдан жабр чеккан шахслар ўз жонига қасд қилиш кайфиятини қўзғатадиган омилларни

¹ Мухторов Ж.С. Ички ишлар идоралари профилактика хизматлари томонидан жиноятларнинг олдини олишни таъминлаш: – Т., 2009. – Б. 16.

ўрганиш ҳамда уларни бартараф этиш чораларини кўриш¹ борасида ички ишлар органлари билан фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари билан тизимли ва манзилли ҳамкорликни таъминлаш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан бўлиб қолмоқда.

Ички ишлар органларининг маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик ва у билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини амалга оширишда жамоат тузилмалари билан ҳамкорлиги Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 32, 56, 58, 121-моддалари талабларидан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади. Конституциянинг қонунийлик ва ҳуқуқий тартиботни, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилишда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга жамоат ташкилотлари ва фуқаролар ёрдам кўрсатишлари мумкин (121-модда) деган қонунда талаблари асосида қонунларда ички ишлар органларининг жамоатчилик билан ҳамкорлигини тартибга солувчи нормалар шакллантирилган. Ушбу нормаларни шартли равишда қуйидаги **уч гуруҳга ажратиш мумкин:**

➤ ички ишлар органлари фаолиятини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда уларнинг ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширишда жамоат тузилмалари билан ҳамкорлигини тартибга солувчи;

➤ жамоат тузилмалари фаолиятини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда уларнинг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасида ички ишлар органлари билан ҳамкорлигини тартибга солувчи;

➤ ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасида ички ишлар органлари билан жамоат тузилмалари ҳамкорлигини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардаги нормалар.

Биринчи гуруҳга кирувчи Ўзбекистон Республикасининг “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги қонунининг 11-моддасига асосан давлат органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ва бошқа ташкилотлар фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишда, жамоат тартибини сақлаш, жамоат хавфсизлигини таъминлашда, жиноятлар ва *Ўзбекистон Республикасининг маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексда назарда тутилган ҳуқуқбузарликлар содир этилишини олдини* олиш, уларни аниқлаш, уларга чек қўйиш, уларни фош этишда, жиноят ишларини тергов қилишда, жиноятчиларни қидиришда, бедарак йўқолганларнинг турган жойини аниқлашда, шунингдек, ҳуқуқбузарликлар профилактикасида ички ишлар органларига ўз ваколатлари доирасида кўмаклашиши шарт.

Иккинчи гуруҳга кирувчи Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари тўғрисида”ги қонунининг талаблари асосида: фуқаролар йиғини ички ишлар органлари таянч пунктлари ҳуқуқбузарликлар

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ижтимоий реабилитация қилиш ва мослаштириш, шунингдек, оилавий-маиший зўрлик ишлатишнинг олдини олиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3827-сонли Қарори.

профилактикаси бўйича инспекторларининг ҳисоботларини белгиланган тартибда эшитади (11-м.) ҳамда фуқаролар йиғини кенгаши хотин-қизларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга, уларнинг жамият ҳаётидаги, ҳар бир оиланинг маънавий-ахлоқий муҳитни шакллантиришдаги, ёш авлодни тарбиялашдаги ролини оширишга қаратилган чора-тадбирларни кўради, рўйхатдан ўтмаган диний ташкилотлар фаолият кўрсатишининг олдини олиш, фуқароларнинг диний эътиқод эркинлиги ҳуқуқига риоя этилишини таъминлаш, диний қарашларни мажбуран сингдиришга йўл қўймаслик юзасидан чора-тадбирларни кўради, виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши билан боғлиқ бошқа масалаларни кўриб чиқади, тегишли ҳудудда жамоат тартибини ва жамоат хавфсизлигини таъминлашда, шу жумладан фуқароларнинг келиши ва кетишини ҳисобга олишни ташкил этишда, вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ҳамда ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир ишларда ва уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга кўмаклашади (12-м.).

Ҳуқуқий адабиётларда таъкидланганидек, бугунги кунда фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ижтимоий соҳадаги ваколатлари манзилли ижтимоий ҳимояни амалга ошириш, кўмакка муҳтож маиший турмуш шароитидан хабардор бўлиш ва моддий ёрдам бериш, ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш билан боғлиқ кўмаклар ўзининг ижобий натижаларини бермоқда¹.

Учинчи гуруҳга кирувчи Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги қонунининг 10-моддасида ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасидаги ваколатларидан бири сифтида уларнинг ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи ва унда иштирок этувчи бошқа органлар ҳамда муассасалар билан ўзаро ҳамкорлик қилиши белгиланган.

Шунингдек, ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар, хусусан, маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси соҳасида жамоат тузилмалари билан ҳамкорлиги Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 25 сентябрдаги “Ижтимоий шериклик тўғрисида”ги қонуни талаблари асосида амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 10 апрелдаги ПФ-5005-сон фармонида халқ билан аниқ мақсадни кўзлаб ўтказиладиган тизимли мулоқотни таъминлаш, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари билан яқин ҳамкорликни ривожлантириш, аҳолининг энг муҳим муаммолари ҳал этилишига ҳар томонлама кўмаклашиш Ўзбекистон Республикаси ички ишлар органлари тизимини ислоҳ қилишнинг энг муҳим йўналишларидан бири сифатида белгиланди.

¹ Рўзиев З.Р. Фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ваколатлари (конституциявий-ҳуқуқий таҳлил): – Т., 2016. – Б. 17.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 мартдаги “Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони жамоат хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва жиноятчиликка қарши курашишнинг яхлит тизимини шакллантиришнинг устувор йўналишларини илгари суриши билан бирга, ички ишлар органлари тизимидаги ислохотларнинг янги даврини бошлаб берди. Хусусан, унда илгари сурилган ҳар бир маҳалла, оила ва шахс кесимида жиноятчиликнинг сабабларини аниқлаш ва уларни бартараф этиш орқали ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва жиноятчиликка қарши курашишга оид муаммоларни бевосита жойларнинг ўзида ҳал этиш, ҳудудларда жиноятчилик аҳволдан келиб чиқиб, ҳар бир туман, шаҳар ва маҳаллаларни тоифаларга ажратиш ҳамда ҳокимликлар, секторлар ва жамоатчилик билан ҳамкорликда «жиноят ўчоқлари»ни бартараф этиш учун барча зарур куч ва воситаларни жалб қилиш бугунги кундаги энг долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

Дарҳақиқат, жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш борасида умумий тартиб-қоидалар асосида ёндашишга нисбатан, ҳар бир ҳудуднинг ўзига хослигидан келиб чиқиб, ишни ташкил қилишнинг афзаллигини даврнинг ўзи исботлаб турибди. Боиси, жаннатмакон юртимизнинг ҳар бир ҳудуди: аҳолисининг таркиби, машғулоти, ҳудудий-географик жойлашуви, урф-одатлари, иқтисодиёти, ижтимоий кадриятлари, криминоген вазият, ҳуқуқбузарликларнинг сифат ва миқдор кўрсаткичлари ҳамда динамикаси ҳамда бошқа хусусиятларига кўра бир-биридан фарқ қилади.

Бу борада, шубҳасиз, Президент Шавкат Мирзиёев томонидан илгари сўрилаётган ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш бўйича ҳар бир ҳудуднинг ўз тажрибалари бўлиши тўғрисидаги раҳбарий ғоялари асос бўлиб хизмат қилмоқда. Жумладан, маърузаларидан бирида бу борада, «Одамлар тинч яшаши учун бутун мамлакатимизда жиноятдан ҳоли муҳит яратишимиз шарт.

Ҳар бир жиноят ёки ҳуқуқбузарликнинг барвақт олдини олиш ва унга қарши курашиш бўйича ҳар қайси ҳудуд ўз тажрибасини яратиши керак»¹, дея таъкидлаган эди.

Шу асосда, 2021 йил 26 март куни Ички ишлар вазири раислигида ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президенти маслаҳатчисининг ўринбосари иштирокидаги “Ички ишлар органлари фаолиятига янги тизим жорий этиш, ҳудудларда жиноятчиликни жиловлаш ва аҳоли билан манзилли ишлашга қаратилган “Хавфсиз ҳовли” тизимини йўлга қўйиш” мавзусидаги йиғилишда

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси // <https://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyevning-oliy-25-01-2020>.

давлатимиз раҳбарининг маҳаллаларда жиноятчиликни жиловлаш, жамоат хавфсизлиги ва фуқаролар осойишталигини таъминлаш, жиноятчиликни олдини олишда “маҳаллабай” ва “фуқаробай” иш ташкил этиш билан бирга келгусида “хавфсиз ҳовли” тизимини яратиш борасида қатор вазифалар белгиланди.

Ушбу қарор талабларидан келиб чиққан ҳолда ички ишлар органларининг маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик ва унинг билан боғлиқ бўлган ҳуқуқбузарликларнинг барвақт профилактикасини самарали таъминлаш, шунингдек, мазкур қилмишлардан жабрланганларни ижтимоий реабилитация қилиш ва мослаштириш тизимини такомиллаштиришнинг устувор йўналишлари этиб қуйидагиларни белгилаш мумкин:

❖ маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик ва ундан жабрланувчига айланишга мойил хулқ-атворни ҳамда маънавий-ахлоқий муҳитга салбий таъсир кўрсатувчи бошқа ҳолатларни кўзгата оладиган маиший турмуш низоларнинг, депрессив вазиятларнинг эрта олдини олиш, шунингдек, ушбу жараёнга кенг жамоатчилик иштирок этишини таъминлаш;

❖ маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик ва унинг билан боғлиқ бўлган ҳуқуқбузарликлардан жабрланганларни ижтимоий реабилитация қилиш ва мослаштириш тизимини йўлга қўйишда, оилада вужудга келадиган оилавий низоли вазиятларни ўз вақтида аниқлаш, уларни ҳал қилишда ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи ва унда иштирок этувчи давлат органлари ҳамда фуқаролик жамияти институтлари билан самарали ҳамкорлик механизмини шакллантириш;

❖ маиший турмуш шароитидаги турли низоли вазиятлар вужудга келишининг сабаб ва шароитларини барвақт аниқлаш ҳамда олдини олишга, энг аввало, «зўравонликка» ва «зўравонликдан жабрланишга» мойил бўлган оилавий аъзолари билан мақсадли яқка тартибдаги профилактик чораларни қўллашга, шунингдек, уларни ижтимоий реабилитация қилиш ва мослаштириш жараёнига фуқаролик жамияти институтларини тизимли ва манзилли жалб қилиш;

❖ маиший турмуш соҳасидаги низоли вазиятларни, зўравонлик ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни содир этилиши сабабларини ҳамда уларга имкон бераётган шарт-шароитларни, шунингдек, зўравонликка ва ундан жабрланишга мойилликни шакллантирувчи омилларни аниқлаш ҳамда ўрганиш, уларни бартараф этиш чораларини кўришда ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи ва унда иштирок этувчи давлат органлари ҳамда фуқаролик жамияти институтлари билан самарали ҳамкорликни таъминлаш;

❖ турмуш жараёнида зўравонликнинг ҳар қандай кўринишига нисбатан оиланинг бошқа аъзолари ва яқин қариндошлари томонидан мурасасиз муносабат муҳитини қарор топтириш, шунингдек, ҳар қандай кўринишдаги ҳуқуқбузарлик учун жавобгарлик муқаррарлигини таъминлаш ва жабрланганларни қўллаб-қувватлашга қаратилган кенг жамоатчиликнинг иштирокини таъминлаш;

❖ **маиший турмуш соҳасида ҳуқуқбузарлик содир этувчи ҳар бир шахсларнинг оила аъзосида ҳуқуқий билим, онг ва маданиятни шакллантириш ҳамда юксалтириш, оила турмуш муносабатларини тартибга солишни такомиллаштириш ва ундан жабрланганларни ижтимоий реабилитация қилиш ҳамда мослаштириш жараёнларида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ҳамда фуқаролик жамияти институтлари билан мунтазам ҳамкорликни таъминди.**

Биринчи муаммо, ҳокимликлар томонидан ҳудуддаги ижтимоий-иқтисодий, демографик ҳолатни, у ердаги аҳолининг ҳаёт тарзи, урф-одатлари, анъаналари ва удумларини ҳисобга олган ҳолда «маиший турмуш билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўйича дастур»ларни қабул қилиш, жамоатчилик тузилмаси аъзоларини билим, кўникма, малака ва тажрибасини ошириш бўйича машғулотлар ташкил этиш, маҳалла раиси, ва унинг таркибий тузилмаси ва ҳуқуқ-тартибот маскани ходимлари (профилактика инспектори)нинг маиший турмуш соҳаси билан боғлиқ зўравонликнинг олдини олиш борасидаги масъулиятини кучайтириш лозимлигини таъкидлашади.

Иккинчи муаммо, бугунги кунда профилактика хизматлари томонидан маиший турмуш ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни барвақт профилактикасини таъминлашда маҳалла раислари ва унинг таркибий тузилмаси билан биргаликда халқимизга хос ноёб усул бўлган маҳалла ва жамоатчилик назорати имкониятларидан унумли фойдаланилмапти.

Бизнинг халқимизда ор-номус, андиша, ҳаё ва ибодат деган тушунчалар ниҳоятда кучли. Бу эса уйдаги оддий оилавий низоларни, маиший турмуш соҳасидаги ўзаро келишмовчиликларни маҳалла доирасида, кўпни кўрган кексалар ва фаоллар, имом-хатиблар, отинойилар ёрдамида, ҳар бир фуқаро сири ва қадриятини сақлаб, кўпчиликка овоза қилмай, ортиқча расмиятчиликка йўл қўймасдан ижобий ҳал этишда ота-боболаримизнинг амал қилиб келган азалий урф-одатларидан фойдаланишда маҳалла, унинг фаоллари имкониятлари эътибордан четда қолмоқда.

Никоҳдан ажралиш ҳолати бўйича кўриб чиқилган масалалар 2016 йилда 16588 тадан 16085 таси, 2017 йилда эса 19131 тадан 16095 таси яраштириш комиссияларида ижобий ҳал қилиниб, оилаларнинг ажрашиб кетишидан сақлаб қолинган. Ушбу кўрсаткич 2018 йилга нисбатан 2573 тага кўпайганлиги 2020 йилда 80000 тага етганлиги ташвишли ҳолдир.

Учинчи муаммо, маиший турмуш ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар профилактикасини барвақт ташкил этиш, шу жумладан мазкур соҳадаги ҳамкорлик устидан жамоатчилик назоратининг етарли эмаслиги, ички ишлар органлари мансабдор шахсларининг аҳоли олдида ҳисобот бериб боришининг таъсирчан тизими, уларнинг фаолияти устидан жамоатчилик, парламент ва депутатлик назоратининг самарали механизмлари жорий этилмаганлиги, бу эса ходимларнинг зиммасига юклатилган вазифаларни, хусусан, профилактика

хизматларининг маиший турмуш ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг барвақт профилактикасини самарали амалга оширишлари учун масъулиятини ошириш имконини бермаяпти¹.

Муҳтарам Президентимиз Шавкат Мирзиёев «*Яна бир ноҳуш ҳолатни бугун афсус билан айтмоқчиман, оиладаги носоғлом муносабатлар, қайнона-келин, эр-хотин ўртасидаги жанжаллар, хотин-қизларимиз ва маҳалладаги фуқаролар орасида ўз жонига қасд қилиш ҳолатлари борлиги шахсан мени қаттиқ изтиробга солмоқда*»² деб таъкидладилар. Шунингдек, зеро, ҳар бир оиладаги ижтимоий-маънавий муҳитни барқарорлаштириш, ота-оналарда фарзандлар олдидаги, фарзандларнинг эса ота-оналар ва жамият олдидаги бурч ҳамда масъулият туйғусини кучайтириш бугунги кундаги долзарб масалалардан бири ҳисобланади³.

Жамоат ташкилотлари билан биргаликда маиший турмуш соҳасидаги нотинч ва муаммоли масалаларни аниқлаш ва уларнинг манзилли рўйхатларини тузиш, маънавий-ахлоқий муҳитни соғломлаштириш, низоли ҳолатларнинг олдини олиш, маиший турмуш муносабатларини мустаҳкамлаш ва миллий менталитетга ёт хавф-хатарларга қарши туриш мақсадида улар билан тўғридан-тўғри алоқа ўрнатиш уларнинг асосий вазифаларидан бири сифатида белгиланган.

Тўртинчи муаммо, ички ишлар органлари, хусусан, профилактика инспекторлари томонидан маиший турмуш соҳасидаги зўравонликка оид мурожаатларни кўриб чиқишда, имом-хатиблар, отинойилар, маҳалла раислари ва хотин-қизлар билан ишлаш ҳамда уларнинг маънавий-ахлоқий қадриятларини мустаҳкамлаш бўйича мутахассислар имкониятларидан самарали фойдаланилмаётганлиги, уларни жалб этиш механизмларининг етарли ишлаб чиқилмаганлиги, шунингдек, бу соҳада очиқлик ва шаффофликнинг таъминланмаётганлиги. Жисмоний ва юридик шахсларнинг маиший турмуш соҳасидаги мурожаатлари юзаки кўриб чиқиляётганлиги, уларда кўтариляётган масалалар ҳар томонлама чуқур таҳлил қилинмаётганлиги, мурожаатларга расмиятчилик учунгина жавоб бериляётганлиги фуқароларнинг норозиликгини келтириб чиқармоқда, уларни Ўзбекистон Республикаси Президентининг Халқ қабулхоналарига ва бошқа ташкилотларга шикоят билан мурожаат этишга мажбур қилмоқда⁴.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 10 апрелдаги ПФ-5005-сонли “Ички ишлар органларининг фаолияти самарадорлигини тубдан ошириш, жамоат тартибини, фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилишни таъминлашда уларнинг масъулиятини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони.

² *Мирзиёев Ш.М.* Ватанимиз тақдири ва келажаги йўлида янада ҳамжиҳат бўлиб, катъият билан ҳаракат қилайлик. // Халқ сўзи. – Т., 2017 йил. 16 июнь.

³ *Турсунова О.А.* оилавий фаровонлиги – миллат ва давлат фаровонлигининг асосидир // Хусусий айблов ва ярашув институтларини такомиллаштириш чоралари: Республика илмий-амалий конференция материаллари. – Т., 2015. – Б. 197.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 10 апрелдаги ПФ-5005-сон фармони

Мазкур маълумотлар таҳлили ҳам ички ишлар органлари, хусусан, профилактика инспекторларининг маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларга оид мурожаатлар билан ишлашда маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлигининг масъул ходимлари билан самарали ҳамкорликнинг йўлга қўйилмаганлигидан далолат бериб турибди.

Бешинчи муаммо,¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 февралда ПФ-5938-сон “Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармонининг асосий мақсади хотин-қизлар билан ишлаш мутахассис лавозимлари ташкил этилган бўлиб, улар томонидан, ўз навбатида, ҳуқуқбузарликлар оқибатида жабрланганларга биринчи ёрдам кўрсатиш билан боғлиқ вазифалар юклатилган. Бироқ, бу борада айрим ҳудудларда фаолият олиб бораётган хотин-қизлар бўйича мутахассислар томонидан ўз вазифаларини тўлақонли равишда бажармаётганликлари натижасида хотин-қизлар жабр чекиб келмоқдалар.

Жумладан, маънавий-ахлоқий кадриятларни мустаҳкамлаш бўйича масъул бўлган (янгидан 2019 йилда ИИОФМБ ва маҳаллада ташкил этилган), хотин-қизлар бўйича мутахассислар ҳар бир оиладаги аёллар билан ишлаш, уларнинг турмуш тарзини чуқур ўрганиб, аниқланган муаммоларни ўз вақтида секторлар кесимида ҳал этиш лозим бўлса ҳам талаб даражасида эътибор қаратилмайди.

Гуёки, улар ўз фаолиятини содир этилган ҳуқуқбузарликлардан сўнг воқеа жойига бориш ва шу асосдан келиб чиққан ҳолда ишларни ташкил қилиш деб ўйлайдилар, бу эса ўз навбатида, жабрланувчига нисбатан оғир жиноий қилмишлар содир этилишига ва жабрланувчилар томонидан ўз жонига қасд қилиш билан боғлиқ ҳодисалар содир этилишига олиб келмоқда.

Юқоридаги амалиёт билан боғлиқ муаммоларни ижобий ҳал этиш мақсадида қуйидагиларни амалга ошириш лозим:

а) ички ишлар органлари профилактика хизматларининг маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни барвақт аниқлашда, авваламбор, маҳалла фаоллари, уй, кўча бошилари, хотин-қизлар билан ишлаш бўйича мутахассислар, соғлиқни сақлаш идораларининг ҳудудий бўлимлари ҳамда отинойилар ва имом-хатиблар билан ҳамкорликда амалга оширган ишлар мониторингини яратиш;

б) ички ишлар органларининг маиший турмуш соҳасидаги зўравонлик ва унинг билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олишда маҳалла, оила ва шахс кесимидаги муаммоларни аниқлаш ҳамда ҳар бир ҳолатни маҳаллалар ҳамда фуқаролар кесимида ҳал этилишини маҳаллий каналлар орқали ёритилиб борилишини таъминлаш;

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-5938-сонли фармони 18.02.2020 йил.

в) ҳар бир маҳаллаларда 5 та ташаббус бўйича олиб борилаётган ишларни ҳисоботини юритиш, шунингдек, аҳолини ҳуқуқий маданиятини янада ошириш мақсадида «давра суҳбати», театр, китобхонлик, имом-хатиблар, отинойилар иштирокида учрашув ва бошқа илмий-амалий ҳамда спорт тадбирларини ўтказиш стэндларини ишлаб чиқиб амалиётини жорий этиш;

г) миллий, маданий-маърифий, оилавий, ҳуқуқий қадриятларни, шарқона одоб-ахлоқ, халқимизнинг бой маънавиятига асосланган ҳолда ташкил этишга хизмат қиладиган ўқув-амалий қўлланма ва услубий тавсиялар, плакатлар ишлаб чиқиш ҳамда ўқув тўғараклар ташкил этиш;

д) хотин-қизлар билан ишлаш ва уларда маънавий-ахлоқий қадриятларни мустаҳкамлаш бўйича (психолог) мутахассис ваколатлари доирасига эътибор қаратиш ва маҳалла психологига лавозимини жорий этиш;

е) маҳалла, кўча ва уй бошилари хизмат олиб бораётган маъмурий ҳудудда оилавий ажримлар, маиший турмуш соҳасидаги турли ҳуқуқбузарликлар содир этилмаётганлигига эътибор қаратиш ва шу асосда уларни маҳалла фонди орқали рағбатлантириб бориш амалиётини жорий этиш.

Маҳаллада юз бераётган ўзгаришлар профилактика хизматларининг жамоатчилик билан ўзаро ҳамкорлигини янги шакл ва усулларини излаб топишга мажбур этмоқда. Бироқ, ўтмиш тажрибасини ҳам унутмаслик лозим, чунки тўпланган кўпгина тажрибалар ҳамон ўз қийматини йўқотмаган. Ана шу меросдан амалиётда моҳирлик билан фойдаланиш ҳамда устоз мураббий анъаналарига қуроқ солиш улар имкониятида самарали фойдаланиш лозим.

4.2. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган Ўзбекистон Республикасининг маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексида назарда тутилган ҳуқуқбузарликларга оид ишларни юритиш фаолияти

Мамлакатимизда инсон ҳуқуқлари олий қадрият ҳисобланиб, улар давлат томонидан қўриқланади ва кафолатланади. Фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, қонуний манфаатлари давлат томонидан қўриқланади, уларнинг ҳуқуқларидан фойдаланишларини таъминлайди.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишнинг кафолати ҳисобланиб, шу жумладан уларнинг сиёсий ҳуқуқларини ҳам белгилаб беради, мурожаат қилиш ҳуқуқлари ҳам шулар жумласига киради. Конституциянинг 35-моддасида “ҳар бир шахс бевосита ўзи ва бошқалар билан биргаликда ваколатли давлат органларига, муассасаларига ёки халқ вакилларига ариза, таклиф ва шикоятлар билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга. Аризалар, таклифлар ва шикоятлар қонунда белгиланган тартибда ва муддатларда кўриб чиқилиши шарт” деб белгиланганлиги яққол мисолдир.

Биз суд-ҳуқуқ соҳасини тубдан ислоҳ қилишга алоҳида аҳамият бераётганимиз бежиз эмас. Чунки, Конституциямизда мустақамланган инсон ҳуқуқларини таъминлаш ушбу ислоҳотларнинг амалий натижаси билан бевосита боғлиқдир¹.

Фуқароларнинг ўз ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини рўёбга чиқариш, бузилган ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларини тиклаш, давлат ва жамият фаолиятини такомиллаштиришга доир тавсиялари билан давлат органлари ҳамда уларнинг мансабдор шахсларига мурожаат этиш ҳуқуқига эгадирлар. Фуқароларнинг мурожаат қилиш бўйича ҳуқуқлари Конституция асосида қабул қилинган бошқа қонун ва қонуности ҳужжатларида ҳам белгиланган.

Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 11 сентябрда янги таҳрирда қабул қилинган “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида”ги қонунда жисмоний ва юридик шахсларнинг давлат органлари ва мансабдор шахсларга мурожаат қилиш тартиби белгилаб берилган.

Қонуннинг 3-моддасида жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари бўйича қўлланиладиган куйидаги асосий тушунчалар келтириб ўтилди:

✓ **ариза** - ҳуқуқларни, эркинликларни ва қонуний манфаатларни амалга оширишда ёрдам кўрсатиш тўғрисидаги илтимос баён этилган мурожаат;

✓ **таклиф** - давлат ва жамият фаолиятини такомиллаштиришга доир тавсияларни ўз ичига олган мурожаат;

✓ **шикоят** - бузилган ҳуқуқларни, эркинликларни тиклаш ва қонуний манфаатларни ҳимоя қилиш тўғрисидаги талаб баён этилган мурожаат;

✓ **электрон мурожаат** - белгиланган тартибда ахборот-коммуникация технологиялари воситасида берилган, шу жумладан давлат органининг, ташкилотнинг расмий веб-сайтига жойлаштирилган мурожаат, реал вақт режимида ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда берилган оғзаки мурожаатлар бундан мустасно;

✓ **такрорий мурожаат** - айти бир жисмоний ёки юридик шахсдан келиб тушган, унинг аввалги мурожаати юзасидан қабул қилинган қарор устидан шикоят қилинаётган ёки бошқача тарзда норозилик билдирилаётган, шунингдек, агар такрорий мурожаат келиб тушган пайтга келиб, қонун ҳужжатларида белгиланган кўриб чиқиш муддати тугаган бўлса, илгариги мурожаати ўз вақтида кўриб чиқилмаганлиги тўғрисида хабар қилинаётган мурожаат;

✓ **аноним мурожаат** - жисмоний шахснинг фамилияси (исми, отасининг исми), унинг яшаш жойи тўғрисидаги маълумотлар ёки юридик шахснинг тўлиқ

¹ Конституция – эркин ва фаровон ҳаётимиз, мамлакатимизни янада тараққий эттиришнинг мустақам пойдеворидир / Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 25 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси // URL: <http://xs.uz> (Халқ сўзи, 08.12.2017).

номи, унинг жойлашган ери (почта манзили) тўғрисидаги маълумотлар кўрсатилмаган ёхуд улар ҳақида ёлгон маълумотлар кўрсатилган мурожаат, шунингдек, уни идентификация қилиш имкониятини бермайдиган электрон мурожаат ёхуд имзо билан тасдиқланмаган ёзма мурожаат;

✓ **муурожаатнинг дубликати** - айна бир жисмоний ёки юридик шахс муурожаатининг кўчирма нусхаси;

✓ **оммавий қабул** - давлат органи раҳбарининг ёки бу борада ваколат берилган мансабдор шахсининг жисмоний шахслар ва юридик шахсларнинг вакиллари билан оммавий учрашувларида муурожаатларни қабул қилишга доир ҳаракати;

✓ **видеоконференцалоқа** - узоқда жойлашган бир нечта абонентларнинг реал вақт режимида аудио ва видео ахборот алмашиш имконияти билан ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда интерактив ҳамкорлик қилиши;

✓ **давлат иштирокидаги ташкилот** - устав фондида давлат улуши мавжуд бўлган тижорат ташкилоти ёхуд тўлиқ ёки қисман давлат органи томонидан ташкил этилган ёки таъсис этилган нотижорат ташкилоти.

Шу ўринда таъкидлаш лозимки, мазкур қонуннинг қабул қилиниши аҳоли учун мақбул бўлган усуллар “ишонч телефонлари” ва тезкор алоқа телефонлари орқали ҳамда видеоконференцалоқа воситасида муурожаат қилиш тартиби жорий этилди. Бундан ташқари, қонунда Ўзбекистон Республикаси Президентининг Халқ қабулхоналари ва Виртуал қабулхонаси (10-модда) давлат органлари, ташкилотлар ва уларнинг мансабдор шахслари томонидан муурожаатларнинг самарали кўриб чиқилишини ташкил этиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан тузилиши белгилаб берилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Халқ қабулхоналари тизимини қуйидагилар ташкил этади:

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Халқ қабулхонаси;

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳридаги Халқ қабулхоналари;

Ўзбекистон Республикаси Президентининг туманлар ва шаҳарлардаги (туманга бўйсунувчи шаҳарлардан ташқари) Халқ қабулхоналари.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Виртуал қабулхонаси келиб тушаётган муурожаатларни ахборот-коммуникация технологиялари ёрдамида қабул қилиш, тўплаш, таснифлаш ва тизимлаштириш, шунингдек уларнинг тўлиқ, ўз вақтида ҳамда сифатли кўриб чиқилиши устидан мониторинг ва назоратни амалга ошириш имконини берувчи ахборот тизими ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси ИИВнинг “Ички ишлар органларида жисмоний ва юридик шахсларнинг муурожаатлари билан ишлашни такомиллаштириш тўғрисида”ги 2021 йил 30 январь кундаги 2-сонли буйруғи билан тасдиқланган

Низом асосида профилактика инспекторларининг жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатларини кўриб чиқиш фаолияти ташкилий жиҳатдан тартибга солинади.

2017 йилда суд, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва назорат органлари ҳамда тижорат банклари раҳбарлари мамлакатимизнинг кўплаб ҳудудларида сайёр қабуллар ўтказди. Бу қабулларда коррупцияга қарши курашиш, унинг олдини олиш билан боғлиқ муаммолар бўйича 43 минг 127 нафар фуқаро иштирок этди. Бу тадбирларда фуқаролар томонидан кредит ажратиш, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва суд органлари қарорларига доир, бандлик ва иш ҳақи тўловлари, тадбиркорлик, электр ва табиий газ таъминоти, соғлиқни сақлаш ва бошқа масалаларга оид 22 минг 186 та мурожаат билдирилди. Мурожаатларнинг 6 минг 484 таси жойида ҳал этилди, 15 минг 702 таси тегишли органларга кўриб чиқиш учун топширилди. 94 та ҳолат юзасидан хизмат текширувлари тайинланиб, айбдор шахсларнинг жавобгарлиги белгиланган¹.

Мазкур тадбирларнинг амалга оширилиши ўз навбатида фуқароларнинг давлат ва жамият бошқарувида ва унинг ривожига фаоллигини ошириш билан бир қаторда, уларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш механизмини янада мустаҳкамлади.

Профилактика инспекторининг жисмоний ва юридик шахсларнинг оғзаки мурожаатларини кўриб чиқиш фаолияти.

Фуқароларимизнинг Конституцияда муҳраб қўйилган **давлат органлари ва муассасаларига, халқ вакилларига мурожаат қилиш ҳуқуқини** таъминлаш мақсадида оммавий учрашувларда мурожаатларни қабул қилиш тартиби белгиланди. Бугунги кунда фуқароларимиз мансабдор шахслар олдида эмас, балки мансабдор шахсларнинг ўзи халқимиз олдида бормоқда, бу ҳолат катта ижобий ўзгариш² ҳисобланади.

Мамлакатимиз мустақиллигидан сўнг ички ишлар органлари, хусусан, профилактика хизмати тизимида олиб борилган ислоҳотлар натижасида, ҳар бир маҳаллада ҳуқуқ тартибот масканлари ва таянч пунктлари фаолиятига катта эътибор қаратилди.

Профилактика инспекторлари томонидани таянч пунктларида жисмоний ва юридик шахсларнинг оғзаки мурожаатларини қабул қилиш учун **“Фуқароларни қабул қилиш китоби”** юритилади ва унга қуйидаги маълумотлар ёзиб қўйилиши лозим:

➤ жисмоний ва юридик шахс вакилларининг фамилияси (исми, отасининг исми), яшаш жойи тўғрисидаги маълумотлар;

¹ Эркин ва фаровон ҳаётимиз, мамлакатимизни янада тараққий эттиришнинг мустаҳкам пойдеворидир / Президент Шавкат Мирзиёевнинг маърузаси // URL: <http://xs.uz> (Халқ сўзи, 08.12.2017).

² Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 25 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси // URL: <http://xs.uz> (2017).

➤ юридик шахснинг тўлиқ номи, унинг жойлашган ери (почта манзили) тўғрисидаги маълумотлар;

➤ мурожаат санаси, вақти ва унинг қисқача мазмуни;

➤ мурожаат юзасидан кўрилган чоралар (маслахат, ёзма ариза олинishi ва рўйхатдан ўтказилиши, тадбирларнинг белгиланиши ва хоказо).

Китобда фуқаролар томонидан махсус қутига ташлаб кетилган муайян шаклдаги мурожаатлар ёки тўғридан-тўғри қилинган мурожаатлар оғзаки ёки ёзма, электрон бўлишидан қатъий назар бир хил тартибда қайд этиб борилади.

Ҳуқуқ-тартибот маскани ва таянч пунктларида жисмоний ва юридик шахслар ва уларнинг вакиллари қабул қилишда қуйидаги ҳужжатлар бўлиши лозим:

✓ ички ишлар органларининг маълумот хизмати телефонларининг рақамлари;

✓ аризаларни, таклифларни ҳамда шикоятларни қабул қилиш тартиби тўғрисидаги ахборот;

✓ ички ишлар органларининг фаолияти тўғрисида ахборот олишга доир сўровни қабул қилиш тартиби ҳақидаги ахборот;

✓ ички ишлар органлари томонидан кўрсатиладиган давлат хизматларининг рўйхатлари акс эттирилган ахборот стендлари, кодекслар ва бошқа зарурий ахборот ҳамда маълумотлар билан жиҳозланади.

Жисмоний шахсларни ва юридик шахсларнинг вакиллари қабул қилиш чоғида профилактика инспекторлари ўзининг юксак касбий ва инсоний фазилатларини намоён қилиши, фуқаролар билан хушмуомалада бўлиши, эстетик қоидаларга риоя қилиши (фуқароларга эътиборсиз бўлмаслиги, қабул вақтида тамаки маҳсулотларини чекмаслик ва бошқа ишлар билан чалғимаслиги) талаб этилади.

Профилактика инспекторига оғзаки равишда жиноят ҳақидаги ариза ва шикоятлар билан мурожаат қилинганда бу ҳақда зудлик билан ички ишлар органи навбатчилик қисмига телефон орқали хабарлар тафсилоти ёзиб олинadиган телефон алоқалари ўрнатилган органларда эса шундай телефон рақамига қўнғироқ қилиб хабар беради, тегишлича Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси ва тегишли бошқа қонун ҳужжатларида белгиланган ваколат доирасида ва ёзма шаклга ўтказилиб ўрнатилган тартибда ИИОлари навбатчилик қисмларидаги тегишли китобларда қайд этилиши таъминланади.

Мурожаат асоссиз ёки қонунга хилоф хусусиятга эга бўлса ёхуд унинг мурожаати бўйича қарор қабул қилиниб бўлинган бўлса, у ҳолда профилактика инспектори уни қабул қилишни рад этиши мумкин.

Хулоса ўрнида таъкидлаш мумкинки, жисмоний ва юридик шахслар вакиллари оғзаки мурожаатлари бўйича қабул қилиш қонуний тартибда, ўз вақтида, ҳар томонлама ва ҳолисона кўриб чиқилиши лозим.

Профилактика инспектори жисмоний ва юридик шахслардан келиб тушган қўйидаги мазмундаги оғзаки мурожаатлар бўйича ички ишлар органи навбатчилик қисмига ва ИИБ бошлиғига ахборот беради:

- жиноят ва ҳодисалар тўғрисидаги;
- тайёрланаётган, суиқасд қилинган ёки тамом бўлган жиноят оқибатида бузилган ҳуқуқларини, эркинликларини ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш учун ёрдам кўрсатиш ҳақидаги;
- айбини бўйнига олиш тўғрисидаги;
- фуқаронинг бедарак йўқолганлиги ҳақидаги;
- даволаш муассасалари ходимларининг фуқаролар баданида тан жароҳатлари излари билан мурожаат этиб келган ҳолларда, улар жиноий хатти-ҳаракатлар натижасида етказилган бўлиши мумкинлиги тўғрисидаги;
- фуқаролик паспорти, мол-мулки йўқолганлик ҳолати юзасидан мурожаат этилганда жиноят аломатлари мовжудлигига шубҳа уйғотувчи;
- тайёргарлик кўрилаётган ёки содир этилган ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги мурожаатлар.

Профилактика инспектори маиший турмуш шароитида жисмоний ва юридик шахсларнинг вакилларининг ёзма ва электрон шаклдаги мурожаатларидаги маълумотлардан маъмурий ҳудудда жамоат тартибини сақлаш, фуқаролар хавфсизлигини таъминлаш, жиноятларни фош этиш, қидирувдаги ва Ўзбекистон Республикасининг маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексида назарда тутилган ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларни аниқлаш, ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикасини амалга ошириш ва ўз хизмат фаолиятини такомиллаштиришда фойдаланиши мумкин.

Жиноят ҳақидаги ариза ва шикоятлар билан боғлиқ мурожаатлардан ташқари бошқа барча шаклдаги ёзма мурожаатлар ички ишлар органи (**котибият**) жисмоний, юридик шахсларнинг мурожаатлари билан ишлаш ва иш юритиш бўлимида шу куннинг ўзида қайд қилиниши шарт.

Жиноятга оид мурожаатлар Ички ишлар органлари навбатчилик қисмидаги Шакл-1 китоби, Шакл-2 журналларига қайд эттирилиши шарт ва шундан сўнггина уни тааллуқлилиқ бўйича профилактика инспекторига иш юритувчига олиш учун бошлиқ томонидан имзоланган ҳолда тақдим этилади. **Бугунги кунда барча аризалар электрон тартибда қайд этиш амалиёти жорий этилган.**

Маҳалла ҳуқуқ-тартибот маскани раҳбари ёки профилактика инспектори ваколатига кирмайдиган масалалар бўйича ёзма мурожаат келиб тушганда қабул қилишдан бўйин товлаш тақиқланади, жисмоний ва юридик шахснинг шундай хусусиятга эга бўлган илгариги мурожаати бўйича қарор қабул қилинганлик ва бу ҳақда уларга белгиланган тартибда хабар қилинганлик ҳолати бундан мустасно.

Шу боисдан келиб тушган мурожаатга доир ҳолатни тўлиқ ўрганиб чиқиш, мурожаатни кўриб чиқиш юзасидан тааллуқлилиқ масаласини ҳал қилиш,

мурожаатни кўриб чиқиш жараёнида доимий равишда қонунийлик, инсонпарварлик, айб учун жавобгарликнинг муқаррарлиги каби принципларга риоя қилиш, томонларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини тушунтириш, етказилган зарар миқдорини аниқлаш ва қоплаш чораларини кўриш кабиларнинг амалга оширилишини таъминлаш талаб этилади.

Профилактика инспекторига аноним тарзда келиб тушган мурожаатлар рўйхатга олинмайди ва кўриб чиқилмайди, лекин ички ишлар органи ходимининг ноўрин хатти-ҳаракатлари тўғрисидаги аноним мурожаатлар келиб тушса, у ҳолда бу ҳақда билдирги асосида зудлик билан ИИБ раҳбариятига ахборот беради.

Ёзма мурожаат мурожаат этувчи жисмоний шахснинг имзоси ёки мурожаат этувчи юридик шахс ваколатли шахсининг имзоси билан тасдиқланган бўлиши лозим. Жисмоний шахснинг ёзма мурожаатини мурожаат этувчининг имзоси билан тасдиқлаш имкони бўлмаган тақдирда, бу мурожаат уни ёзиб берган шахснинг имзоси билан тасдиқланиб, унинг фамилияси (исми, отасининг исми) ҳам қўшимча равишда ёзиб қўйилиши керак.

Мурожаат этувчиларнинг вакиллари орқали берилган мурожаатларга уларнинг ваколатларини тасдиқловчи ҳужжатлар илова қилинади. Электрон мурожаатлар тушган кунда, иш вақти тамом бўлгандан кейин тушган электрон мурожаатлар эса навбатдаги иш кунда қоғозга чоп этилиб, рўйхатга олинади. Жисмоний ва юридик шахсларнинг ёзма ёки электрон шаклдаги аноним мурожаатлари рўйхатга олинмайди ва кўриб чиқилмайди.

Жисмоний ва юридик шахсларнинг ёзма ва электрон мурожаатлари аноним ҳисобланмаслиги учун қуйидаги маълумотлар бўлиши шарт:

❖ жисмоний шахснинг фамилияси, исми, шарифи, яшаш манзили, иш жойи, телефон рақами ва шахсий имзоси, санаси;

❖ юридик шахсларнинг манзили, поста рақами, номи, раҳбарининг номи, имзоси, мурожаат санаси;

❖ жисмоний ва юридик шахсларнинг электрон шаклдаги мурожаатида электрон почтаси рақами, электрон имзоси, жисмоний шахснинг яшаш манзили, исми ва шарифи, телефон рақами ва санаси;

❖ юридик шахснинг электрон шаклдаги мурожаатида орган номи, манзили, почта рақами, электрон манзили ва раҳбарнинг ёки масъул шахснинг имзоси ва санаси.

Профилактика инспектори мурожаатларни кўриб чиқиш жараёнида уларни мазмунан тўлиқ ўрганиши, субъектив ва объектив ҳолатларни ўрганиб таҳлил этиши, тааллуқли маълумотлар, далил ва ашёларни тўплаши, қарор қабул қилиши ва ўз вақтида ҳал этиш лозим.

Ўз.Р МЖтКнинг 52-моддаси 2-қисмига асосан ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларга нисбатан маъмурий тартибда ҳужжатларни тўплаш ва суд идораларига юбориш тартибига оид ҳужжатлар тўплами.

НАМУНА

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИЧКИ ИШЛАР ВАЗИРЛИГИ

**ТОШКЕНТ ШАҲАР ИЧКИ ИШЛАР БОШ БОШҚАРМАСИ
ШАЙХОНТОҲУР ТУМАНИ ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ
ФАОЛИЯТИНИ МУВОФИҚЛАШТИРИШ БОШҚАРМАСИ**

**Шайхонтоҳур тумани, Чарх-ноза кўчаси 66-уйда яшовчи
1975 йилда туғилган фуқаро Абдиев Анвар Юнусовичга
нисбатан Ўз.Рес МЖтКнинг 52-моддаси 2-қисмига
асосан тўпланган маъмурий
процессуал ҳужжатлар**

ЙИҒМА ЖИЛДИ

ТОШКЕНТ ШАҲРИ - 2022 йил

№	Ҳужжатларнинг номи	Бет
1.	Ариза	1
2.	Тушунтириш хати (жабрланувчидан)	2
3.	Тушунтириш хати (ҳуқуқбузардан)	4
4.	Тушунтириш хати (гувоҳлардан)	5
5.	СТЭ қарори, хулосаси	6
6.	Талабнома (маъмурий ёки жиноий жавобгарликка тортилганлиги)	7
7.	Тавсифнома	9
8.	Маъмурий баённома	11
9.	Ҳуқуқбузарни шахсини тасдиқловчи ҳужжат нусхаси	13
10.	Билдирги	14
11.	Судга кузатув хати	15
12.	Жиноят иши қўзғатишдан рад этиш тўғрисидаги қарор	16

Шайхонтохур тумани ИИО ФМБ 1-сонли
ИИБ ҲТМ профилактика катта инспектори
майор

Х.К.Қадамбоев

2022 йил « ____ » _____

**Шайхонтохур туман ИИО ФМБ
ФМБ 1-сонли ИИБ бошлиғи
подполковник
А.Х.Бозоровга**

Шайхонтохур тумани, Чарх-ноза кўчаси
66-уйда яшовчи, 1987 йилда туғилган
фуқаро Ҳамдамова Лобар Каюмовна
томонидан

А Р И З А

Ушбу орқали Сиздан, 2021 йил 25 август куни соат тахминан 21:00 ларда турмуш ўртоғим уйга маст ҳолатда келиб, ишдан чарчаганлигини рўқач қилиб, ўзбошимчалик билан жанжал чиқариб, баланд овозда мени ва болаларимни ҳақоратлаб, уйдан чиқармоқчи бўлди. Мен унинг хатти-ҳаракатига қаршилиқ қилганимда, у менга тан-жароҳати етказди. Шу сабабли, унга нисбатан қонуний чора кўришингизни сўрайман.

Аризачи
2021 йил 25 август

(имзо)

_____Л.К.Ҳамдамова

Шайхонтохур тумани ИИО ФМБ
1-сонли ИИБ бошлиғи,
подполковник

А.Х.Бозоровга

Шайхонтохур тумани, Чарх-ноза кўчаси 66-уйда
яшовчи, 1987 йилда туғилган фуқаро Ҳамдамова
Лобар Каюмовна томонидан

ТУШУНТИРИШ ХАТИ

Мен юқорида кўрсатилган манзилда оила-аъзоларим билан яшайман. Оилалиман. 3 нафар фарзандим бор, вақтинча ишсизман.

Мен, Л.К. Ҳамдамова Ўз.Рес МЖТКнинг 295-моддаси билан танишдим. *(имзо)* _____.

Турмуш ўртоғим Абдиев Анвар Юнусовичга 2000 йилда турмушга чиққанман. Турмуш ўртоғим кейинги вақтларда кўп ичадиган бўлиб, арзимаган сабаблар билан уйда жанжал кўтариб, мени ва болаларимни ҳақоратлайдиган одат чиқариб қолди.

2021 йил 25 август куни соат тахминан 21:30 ларда турмуш ўртоғим уйга ишдан маст ҳолатда келиб, “кечки овқат тайёрлаганмисан” деб, мендан сўради. Мен унга: “ҳозир тайёр бўлади” деб жавоб берсам, у нега: “тайёр эмас” деб жанжал қилиб, жанжал кўтариб, баланд овозда мени ва болаларимни ҳақоратлаб, болаларни уйдан ҳайдаб чиқариб, менинг юз ва бошимга бир неча бор қўли билан уриб, менга тан-жароҳати етказди. Мен унинг қўлидан қочиб чиқаётганимда қўшниларимиз Махфират опа билан Адҳам акалар эшитиб, бизнинг ҳовлимизга келаётган экан. Улар эримни тинчлантиришга ҳаракат қилишди. Ўша кеча соғлигим ёмонлашиб, оғриқ кучайгани учун мен туман шифохонасига мурожаат этдим ва мен ўша ерда биринчи тиббий ёрдам олиб, шу куни уйга келдим. Уйга келганимдан сўнг турмуш ўртоғи мен билан гаплашмади ва қайта жанжал қилмади.

Тушунтириш хатини ўз қўлим билан тўғри ёздим, қўшимчаси йўқ.

Фуқаро *(имзо)* _____ Л.К.Ҳамдамова

2021 йил 26 август

Тушунтириш хатини олдим:

Шайхонтохур тумани ИИО ФМБ 1-сонли
ИИБ ҲТМ профилактика катта инспектори
майор

(имзо) _____ Х.К.Қадамбоев

Шайхонтохур туман ИИО ФМБ
1-сонли ИИБ бошлиғи,
подполковник

А.Х.Бозоровга

Шайхонтохур тумани, Чарх-ноза кўчаси
68-уйда яшовчи, 1981 йилда туғилган
фуқаро Саматова Махфират Алиевадан

ТУШУНТИРИШ ХАТИ

Мен юқорида кўрсатилган манзилда яшайман. 4 нафар фарзандим бор, ҳозирги кунда нафақадаман.
Ўз.Рес МЖТКнинг 298-моддаси билан танишдим. . (имзо)_____.

Менга берилган саволларга қуйидагича жавоб бераман: Мен М.А.Саматова фуқаро Абдиев Анварнинг оиласи билан 12 йилдан буён яқин қўшни бўлиб яшаймиз, у билан қўшничилик муносабатларимиз яхши, уларнинг оиласида шу давр мобойнида жанжал бўлганлигини билмайман. 2021 йил 25 август куни соат 21:30 ларда уларнинг хонадонида бақир-чақир бўлганлиги сабабли чиқдим.

Борсам, турмуш ўртоғи билан ўзаро келишмовчиликлар бўлганлиги сабабли ораларида зиддиятлар келиб чиққанлигини қўшним Ҳамдамова Лобар менга маълум қилди, шундан сўнг унга ва унинг турмуш ўртоғига қўшнилар билан биргаликда тушунтириб, Лобарни болалари билан ҳовлисида уйига киритиб қўйдик ҳамда уларни тинчланттирдик.

Қўшним Лобарни эри урганлигини кўрганам йўқ, мени билганларим шулардан иборат, кейинчалик эшитишимча, у биздан сўнг шифохонага бориб, биринчи тиббий ёрдам олиб келган экан.

Тушунтириш хатини менинг сўзларимдан компьютерда тўғри ёзиб олинди. Қўшимча ва эътирозларим йўқ.

2021 йил 26 август

(имзо)

_____М.А.Саматова

Тушунтириш хатини олдим:

Шайхонтохур тумани ИИО ФМБ 1-сонли
ИИБ ҲТМ профилактика катта инспектори
майор

(имзо)

_____Х.К.Қадамбоев

Ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар
профилактикаси бўлинмалари фаолиятини
ташқил этиш тартиби тўғрисидаги низомга

НАМУНА ИЛОВА

Маъмурий йўл билан ушлаб туриш тўғрисида

БАЁННОМА

____.____.20____ йил

_____ шаҳри

Мен, _____ туман (шаҳар) ИИБ, _____

_____ туман (шаҳар) номи _____ керагини тагига чизилсин _____ лавозими, унвони, Ф.И.О (тўлиқ ёзилсин)

Фуқаро _____

Қорақалпоғистон, Тошкент шаҳри ёки вилоят номи, _____ республикаси, шаҳри, вилояти

_____ да

доимий рўйхатда турган (прописка) жойи

Ф.И.Ш

Паспорт рақами _____, берилган сана _____ АА 00000000 шаклда
ёзилсин, томонидан берилган

_____ ИИБ

Қорақалпоғистон, Тошкент шаҳри, вилоят, туман (шаҳар) номи

20 ____ йил ____ . _____ куни соат ____ . ____ да фуқаро

Ушлаб турилган шахснинг Ф.И.О, ушлаб туриш вақти, жойи ва унинг асослари кўрсатилади

Баённома тузган Ички

ишлар органи ходими

имзо _____

Ф.И.О

Маъмурий йўл билан

ушлаб турилаётган шахс

имзо _____

Ф.И.О

_____ изоҳда кўрсатилган жиҳатлар ёзилсин

Изоҳ: Ушлаб турилган шахс баённомани имзолашдан бош тортган тақдирда, баённомага шу ҳақда ёзиб қўйилади. Ушлаб турилган шахснинг илтимосига кўра, у ушлаб турилган жой ҳақида унинг қариндош-уруғлари, адвокат, иш ёки ўқиш жойидаги маъмурият хабардор қилиб қўйилади. Вояга етмаган шахс ушлаб турилгани ҳақида унинг ота-онаси ёки улар ўрнини босувчи шахслар албатта хабардор қилинади.

Шайхонтохур туман ИИОФМБ
1-сонли ИИБ бошлиғи
подполковник

А.Х.Бозоровга

Шайхонтохур тумани Чарх-ноза кўчаси,
66-уйда яшовчи, 1983 йилда туғилган
фукаро Абдиев Анвар Юсуповичдан

ТУШУНТИРИШ ХАТИ

Мен юқорида кўрсатилган манзилда яшайман, 3 нафар фарзандим бор, ҳозирги кунда нафақадаман.
Ўз.Р МЖТКнинг 298-моддаси билан танишдим. (имзо)_____.

Мен, А.Ю.Абдиев Ўз.Р МЖТКнинг 295-моддаси билан танишдим.(имзо)_____

Турмуш ўртоғим Л.К. Ҳамдамовага 2000 йилда уйланганман. Турмуш ўртоғим кейинги вақтларда менга эътибор бермайдиган бўлиб қолди, у ишдан келганимда овқат тайёр эмаслигини унга айтганимда, шундан сўнг у менга ҳозир тайёр бўлади, деб овқатни энди бошлади, унга эртароқ тайёр қилсанг ўласанми деганимда у бақирма деди, шундан сўнг мени жаҳлим чиқиб, у ва болаларимни уйдан кетинглар деб бақирдим ва хотинимни бир шаполоқ урдим ва ҳозирда айбимга иқрорман, чин кўнгилдан пушаймонман бу ҳолат қайтарилмайди, қўшниларим Махфират опа билан Адҳам акалар олдида ҳам уятли бўлдим, улар ҳам менга насиҳат беришди.

Шу куни жаҳл устида уйга кириб ётдим, овқат емадим, эрталаб турсам турмуш ўртоғим касалхонага кеча бориб келганлигини билдим ва мен ишга кетдим, уни бошқа урмадим.

Тушунтириш хатини ўз қўлим билан тўғри ёздим, қўшимчаси йўқ.

Аризачи

(имзо)_____Л.К.Ҳамдамова

2021 йил 26 август

Тушунтириш хатини олдим:

Шайхонтохур тумани ИИО ФМБ 1-сонли
ИИБ ҚТМ профилактика катта инспектори
майор

(имзо)_____Х.К.Қадамбоев

**Шайхонтохур туман ИИО ФМБ
1-сонли ИИБ бошлиғи
подполковник**

А.Х.Бозоровга

Шайхонтохур тумани Чарх-ноза кўчаси,
65-уйда яшовчи, 1965 йилда туғилган,
фуқаро Шарипов Адхам Низомовичдан

ТУШУНТИРИШ ХАТИ

Менга берилган саволларга қуйидагича жавоб бераман: юқорида кўрсатилган манзилда бир неча йиллардан буён яшаб келмоқдаман. Абдиевлар билан қўшничилик муносабатларимиз яхши. Улар шу бугунги кунга қадар иноқ яшаб келган, лекин кейинги вақтларда эр-хотин ўртасида тез-тез жанжал кўтариладиган бўлиб қолди. Билишимча, қўшним Анвар кўп ичадиган одат чиқарибди, деб эшитганман, аммо уни ичганини кўрмаганман. 2021 йил 25 март куни соат тахминан 21.30 ларда ҳовлида иш қилаётган эдим, уларнинг ҳовлисида жанжал бўлаётганлигини эшитдим ва жанжалга барҳам бериш учун уларнинг ҳовлисига кирдим. У ерда қўшнимиз Фарида опа уларга насиҳат бериб, тинчлантираётган экан, Лобарнинг юзлари қон, болалари эса «дадам ойимни ураяпти»- деб йиғлаб ўтиришган экан. Фарида опа уларни анча тинчлантириб қўйгач, мен ҳам уларга насиҳат бериб биргаликда ҳовлисидан уйига киритиб қўйдик ва уйимизга кетдик. Шундан сўнг, уларни уруш жанжалларини кўрганим йўқ. Тушунтириш хатини ўз қўлим билан тўғри ёздим, кўрган билганларим шулардан иборат.

2021 йил 25 август

(имзо) _____ А.Н. Шарипов

Тушунтириш хатини олдим:

Шайхонтохур тумани ИИО ФМБ 1-сонли
ИИБ ХТМ профилактика катта инспектори
майор

(имзо) _____ Х.К.Қадамбоев

2021 йил « ____ » _____

«ТАСДИҚЛАЙМАН»

Шайхонтохур туман ИИО ФМБ
1-сонли ИИБ бошлиғи
подполковник

А.Х.Бозоров

2021 йил «__» август

Суд-тиббий экспертизасини тайинлаш тўғрисида

Қ А Р О Р

28 август 2021 йил

Тошкент шаҳри

Шайхонтохур туман ИИО ФМБ 1-сон ИИБ ХПБ ТП профилактика инспектори лейтенант Х.К.Қадамбоев, Шайхонтохур туман ИИО ФМБ НҚ Ф-2 журналидан 25.09.2021 йилда № 122-рақами билан рўйхатдан ўтган хужжатлар билан танишиб чиқиб, қуйидагиларни,-

А Н И Қ Л А Д И М :

2021 йил 25 август куни соат 21.30 ларда 1987 йилда туғилган Чарх-ноза кўчаси, 65-уйда яшовчи фуқаро Лобар Ҳамдамова турмуш ўртоғи Абдиев Анвар билан ўзаро келишмовчиликлар натижасида жанжаллашиб қолиши оқибатида, тан-жароҳати олган. Ушбу тан-жароҳатларининг механизмини, оғирлик даражасини ва содир этилган кунига тўғри келишлигини аниқлаш мақсадида **суд-тиббий экспертизасини ўтказиш лозим бўлади, юқоридагиларга асосан** Ўзбекистон Республикаси ЖПК нинг 172, 173, 174 ва 180--моддаларини қўллаб,

Қ А Р О Р Қ И Л Д И М :

1. Фуқаро Л.Ҳамдамовага нисбатан етказилган тан-жароҳатининг оғирлик даражасини аниқлаш мақсадида суд-тиббий экспертизаси тайинлансин ва уни ўтказиш Тошкент шаҳар суд-тиббий экспертизасига топширилсин.

2. Суд-тиббий экспертиза олдига қуйидаги саволлар қўйилсин:

- а) Фуқаро Л.Ҳамдамованинг баданида тан-жароҳати борми?
- в) Фуқаро Л.Ҳамдамованинг баданида тан-жароҳати бор бўлса, олинган тан-жароҳатининг вақти, куни, соати, етказилган механизми ва оғирлик даражаси аниқлансин?
- г). Фуқаро Л.Ҳамдамованинг олган тан-жароҳатини ўзи йиқилиши натижасида етказилганми?

3. Экспертиза ихтиёрига ушбу қарор нусхаси ва фуқаро Л.Ҳамдамованинг ўзи юборилсин.

(Изох): бошқа ҳолатлар ҳам келтириши мумкин.

Шайхонтохур тумани ИИО ФМБ 1-сонли
ИИБ ХТМ профилактика катта инспектори
майор

2021 йил «__» _____

(имзо) _____ Х.К.Қадамбоев

Х У Л О С А С И № 34

Фуқаро Ҳамдамова Лобарнинг олган тан-жароҳати: Уни соғлигини қисқа муддатга бузилишига олиб келмаган **“ЕНГИЛ ТАН-ЖАРОҲАТИ”** деб топилди.

а) Тан-жароҳати маълумотда кўрсатилган кунга тўғри келади.

б) Тан-жароҳати тўмтоқ жисм билан етказилган. Соғлигини қисқа муддатга бузилишига олиб келмаган **“ЕНГИЛ ТАН-ЖАРОҲАТИ”** деб топилди.

Эксперт

(имзо) _____ М.С.Раҳматуллаев

Муҳр

29.09.2021 йил

Ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар
профилактикаси бўлинмалари фаолиятини ташкил
этиш тартиби тўғрисидаги низомга

20__ йил «__» _____

(тақдимнома киритилаётган корхона, ташкилот, муассаса номи)

ТАҚДИМНОМА

**Маъмурий ҳуқуқбузарликларни содир
этиш сабаблари ва уларга олиб келган
шарт-шароитни бартараф этиш ҳақида**

_____ томонидан

(Ички ишлар органи номи, ҳуқуқбузарликни кўриб чиққан мансабдор шахс Ф.И.О)

20__ йилнинг «__» _____ куни _____

(ҳуқуқбузарлик содир этилган жой)

_____ юзасидан

Ҳуқуқбузарлик содир этган _____ га нисбатан
(Ф.И.О)

расмийлаштирилган маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш кўриб чиқилди.

Аниқланишича, _____

(ҳуқуқбузарликнинг келиб чиқиш сабаби шарт-шароити баён этилади)

Қайд этилганларга кўра, фуқаро _____

(Ф.И.О)

Ўзбекистон Республикаси МЖТКнинг _____-моддасига мувофиқ маъмурий жавобгарликка тортилди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикасининг МЖТКнинг 313-моддасига асосланиб,

С Ў Р А Й М А Н:

1. Мазкур тақдимномани кўриб чиқиб, маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этиш сабаблари ва уларга олиб келган шарт-шароитни бартараф этиш юзасидан чора-тадбирлар белгилашингизни.

2. Ушбу тақдимнома бўйича кўрилган чоралар юзасидан бир ой муддат ичида ёзма маълумот тақдим қилишингизни.

Шахсларни маъмурий жавобгарликка тортилишини текшириш тўғрисида

ТАЛАБНОМА

№ _____-сонли

20 __ йилнинг «__» _____

Тошкент шаҳри

1. **Фамилияси** _____
2. **Исми** _____
3. **отасининг исми** _____
4. **Туғилган санаси** «__» _____.
5. **Туғилган жойи** _____
6. **Манзили** _____
7. **Текширув мақсади ва асоси** ҳуқуқбузарлик содир этганлиги учун
(жинси, жавобгар, тортилиш: ариза (нима ҳақда);
8. **Қандай ахборот зарур** _____
(маъмурий жавобгарликка тортилганлиги тўғрисида)
9. **Бошлиқ** _____
(идоранинг номи)

10. **Жўнатувчининг манзили** _____
(почта индекси)

Аҳоли пункти _____

Туман _____

Вилоят (республика, ўлка) _____

Давлат органининг номи _____

“М.У.”

(талабнома жўнатган орган муҳрининг ўрни)

Сўралаётган ахборотдан ноқонуний
фойдаланганлиги учун амалдаги
қонунларга мувофиқ сўров ташаббусқори
жавобгар бўлади.

ЎзР ИИВнинг 2007 йил «12» мартдаги

53-сонли буйруғи билан тасдиқланган

Йўриқномага 8-илова

№ _____ от « _____ » _____ 2021й.

ТЕКШИРУВ НАТИЖАЛАРИ БЎЙИЧА МАЪЛУМОТ

Судланганлиги ҳақида маълумот йўқ

(Штамп)

(Имзо)

Тошкент шаҳар ИИБ Ахборот маркази

Шайхонтоҳур тумани ИИОФМБ

2021 йил 27 август

Тошкент шаҳар

Тошкент шаҳар, Шайхонтоҳур тумани Чарх-
ноза кўчаси, 65-уйда яшовчи, 1983 йилда
туғилган, фуқаро Абдиев Анвар Юнусовичга

Ф И К Р Н О М А

Фуқаро Абдиев Анвар Юнусович, юқорида кўрсатилган манзилда оиласи билан истиқомат қилади. Тошкент трактор заводида оддий ишчи бўлиб ишлайди. У 1996 йил Ҳамдамова Лобар билан турмуш қуриб, юқоридаги манзилда яшаб келмоқда, уларнинг ораларида 3 нафар фарзандлари бор, маҳалладаги тадбирларда иштирок этади. Уларга нисбатан фуқаролар томонидан эътироз ва шикоятлар тушмаган. Қўни-қўшнилари билан муомулasi яхши.

САЛБИЙ ФИКР БЎЛСА? Қўйидагича ёзиш мумкин.

Фуқаро Абдиев Анвар Юсупович 1983 йилда туғилган оилали, 1996 йил Ҳамдамова Лобар билан турмуш қурган, ораларида 3 нафар фарзандлари бор, спиртли ичимликка ружу қўйган, уни маҳаллада бўлиб ўтадиган йиғилишларда муҳокама қилинган, мураббий (Ю.Б.Тошматов) бириктирилган. У жамоат ишлари, тўй-маракаларда қатнашмайди. Шу сабабли, маҳаллада ҳеч қандай обрўга ҳам эга эмас. Унинг турмуш ўртоғи томонидан оғзаки равишда бир қанча шикоятлар тушиб, маҳалла фуқаролар йиғини ўтказилган йиғилишда муҳокама қилинган. Аммо, у ўзига тўғри хулоса чиқармади. Соғлиқни сақлаш муассасаси ҳамкорлигида уни даволаш муассасига ўтказилган.

«Чарх-новза» маҳалласи

фуқаролар йиғини раиси _____

Н. Холматов

(имзо)

«ТАСДИҚЛАЙМАН»
Шайхонтохур туман ИИО
ФМБ 1-сонли ИИБ бошлиғи
подполковник

А.Х.Базаров

2021 йил « ____ » _____

Жиноят ишени қўзғатишни рад этиш тўғрисида

Қ А Р О Р

2021 йил « ____ » _____

Тошкент шаҳар.

Шайхонтохур тумани ИИО ФМБ 1-ИИБ ХПБ ИИО ТП профилактика инспектори лейтенант Ғ.А.Самандаров, иш юритувимидаги туман ИИО ФМБ навбатчилик қисми Шакл-2 журналичан 2020 йил 28 август куни №-774 рақами билан рўйхатдан ўтган ишчи хужжати билан танишиб чиқиб қуйидагиларни,

А Н И Қ Л А Д И М:

2021 йил 25 август куни Шайхонтохур тумани ИИО ФМБ 4-сонли ИИБ НҚдан «102» рақами орқали тушган хабарга кўра, шу куни соат тахминан 21:30 ларда Шайхонтохур тумани Чарх-ноза кўчаси, 66-уйда яшовчи, 1987 йилда туғилган, фуқаро Ҳамдамова Лобар Каюмовнани, турмуш ўртоғи Шайхонтохур тумани Чарх-ноза кўчаси, 66-уйда яшовчи, 1975 йилда туғилган, фуқаро Абдиев Анвар Юнусович уйга ишдан маст ҳолатда келиб жанжал чиқариб, уни уриб тан-жароҳати етказганлиги ҳолати юзасидан чора кўрилишини сўраган.

Олиб борилган терговга қадар текширув натижасида, фуқаро Ҳамдамова Лобар Каюмовна ўзининг тушунтириш хатида, турмуш ўртоғи Абдиев Анвар Юнусовичга 2000 йилда турмушга чиққанлигини, турмуш ўртоғи кейинги вақтларда спиртли ичкиликка ружу қўйганлигини, арзимаган сабаблар билан уйда жанжал кўтариб, уни ва болаларини ҳақоратлайдиган одат чиқарганлигини, кўни-кўшни ва қариндошларидан уялиб, уйда бўлган жанжаллар тўғрисида тегишли органларга мурожаат қилмаганлигини, фақатгина маҳалла оқсоқолига оғзаки айтиб, уни тартибга чақиришини сўраганлигини, 2021 йил 25 август куни соат тахминан 21.30 ларда турмуш ўртоғи уйига ишдан маст ҳолатда келиб, ундан кечки овқат тайёрлаганлигини сўраганида “ҳозир тайёр бўлади” - деб жавоб берганида, ҳеч бир сабабсиз, баланд овозда уни ва болаларини ҳақоратлаб, болаларни уйдан ҳайдаб чиқарганлигини, унинг юз ва бош қисмига бир неча бор қўли билан уриб тан-жароҳати етказганлиги сабабли ундан кўрқиб уйдан қочиб ҳовлига чиққанлигини, жанжални эшитган қўшнилари Шарипов Адхам Низомович ва Саматова Махфират Алиевналар келиб эрини тинчлантириб уйга киритганлигини ва соғлиғи ёмонлашиб, Шайхонтохур тумани шифохонасига мурожаат қилганлигини баён қилган.

Ҳолат юзасидан суриштирилганда Шайхонтохур тумани Чарх-ноза кўчаси, 66-уйда яшовчи, 1975 йилда туғилган, фуқаро Абдиев Анвар Юнусович ўзининг тушунтириш хатида, 2021 йилнинг 25 август куни ишдан тахминан соат 21.30 ларда уйига келиб, турмуш ўртоғи Лобар Ҳамдамовадан “Кечки овқат тайёрми?”,-деб сўраганида у “ичмасдан келсангиз бўлмайдимиз?” -деб қаттиқ оҳангда гапирганидан жаҳли чиқиб, фарзандлари олдида ўзини тута олмасдан, турмуш ўртоғини ҳақорат қилганлигини ва гап қайтарганлиги учун урганлигини, бу ҳолдан хабар топган қўшнилари келиб, тинчлантирганликларини, қўшниларнинг берган маслаҳатларидан хулоса қилиб, уйига кириб ётганлигини, қилган ишдан ҳозирда пушаймон эканлигини баён қилган.

Ҳолат юзасидан фуқаро Л.Ҳамдамованинг қўшнилари Шарипов Адхам Низомович ва Саматова Махфират Алиевналар ҳам ўзларининг тушунтириш хатларида юқоридаги кўрсатмаларни тасдиқлашганлар.

29.08.2021 й. кунидаги Суд тиббий экспертизасининг № 34-сонли хулосасига биноан, Л.Ҳамдамова олган тан-жароҳати “Соғлиқни қисқа муддатга бузилишга олиб келмаган “ЕНГИЛ” тан-жароҳатлари тоифасига кириши ҳақида хулоса берилган.

Фуқаро А.Ю. Абдиевнинг хатти-ҳаракатларида жиноят аломатлари йўқлиги, аммо унинг ҳаракатларида Ўзбекистон Республикаси МЖТКнинг 52-моддасида назарда тутилган маъмурий ҳуқуқбузарлик аломатлари борлиги аниқланди.

Шунга кўра, мазкур ҳолат юзасидан жиноят иши қўзғатишни рад этиш ҳамда фуқаро А.Ю. Абдиевнинг хатти-ҳаракатларида Ўзбекистон Республикаси МЖТКнинг 52-моддасида назарда тутилган маъмурий ҳуқуқбузарлик аломатлари борлиги сабабли, унга нисбатан тўпланган ҳужжатлар Жиноят ишлари бўйича судларга юборилсин.

Юқоридагиларга асосан, Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 39¹ 83-модда 2-банди ва 333-моддаларига асосланган ҳолда

Қ А Р О Р Қ И Л Д И М :

1. Ушбу ҳолат юзасидан жиноят иши қўзғатиш рад этилсин.
2. Фуқаро Абдиев Анвар Юнусовичга нисбатан Ўзбекистон Республикаси МЖТКнинг 52-моддаси 2-қисмига асосан маъмурий баённома тузилиб, иш қўриб чиқилиши учун жиноят ишлари бўйича туман судига юборилсин.
3. Ушбу қарорнинг бир нусхаси туман прокурорига юборилсин.

Шайхонтохур тумани ИИО ФМБ 1-сонли
ИИБХҚПБ ИИО ТП профилактика
Инспектори лейтенант

Х.К.Қадамбоев

« Р О З И М А Н »

Шайхонтохур тумани ИИО ФМБ 1-сонли
ИИБ ТБ терговчиси майор
20__ йил «__» _____

А.Бўрибеков

Электрон шаклда бўлади маъмурий баённома

TN № 00000000 sonli
MA'MURIY BAYONNOMA

Ma'muriy bayonnoma _____ (huquqbuzarning turar joyi)

da yashovchi _____ yilda tug'ilgan
fuqaro _____ (huquqbuzarning F.I.Sh.)

ga nisbatan _____ 20 _____ yil kuni
O'zR MJTKning _____ moddasi _____ qismiga
asosan _____ shahar, tuman IIB
profilaktika (katta) inspektori

_____ (f. i. sh.)
tomonidan tuzilgan
ma'muriy bayonnoma _____ 20 _____ yil kuni
_____ (kimga, qayerga, ochilishi rasmi bilan)

_____ ga topshirildi (yuborildi).
_____ 20 _____ yil
(qabul qilgan xodimning F.I.Sh. imzosi) _____ (kun oy yil)

Ma'muriy huquqbuzarlik bo'yicha chiqarilgan

Q A R O R

Fuqaro _____ (huquqbuzarning F.I.Sh.)
O'zR MJTKning _____ moddasi _____ qismida ko'rsatilgan
huquqbuzarlikni sodir etganligi uchun

qaror qabul qilindi.

_____ 20 _____ yil
(qabul qilgan xodimning F.I.Sh.) _____ (qaror qabul qilgan xodimning imzosi)

_____ 20 _____ yil
(qaror bilan taqqoslangan xodimning imzosi)

© "Murobita" MAB, F.I.Sh. 2015.

TN № 00000000 sonli ma'muriy bayonnoma

_____ yil
Ma'muriy bayonnoma tuzilgan joyi
shahar, tuman IIB _____ profilaktika (katta) inspektori
mazkur

bayonnomani _____ 20 _____ yil kuni sodir _____ da fuqaro _____ (f. i. sh. qo'zg'atuvchi)

_____ (huquqbuzarning F.I.Sh.)
O'z harakatlari bilan O'zR MJTKning _____ moddasi
_____ qismida ko'rsatilgan huquqbuzarliklarni sodir etganligini aniqladim.

Ma'muriy huquqbuzarlik sodir etgan shaxs haqida ma'lumot

1. _____ (ism) _____ (jabarti) _____ (tug'ilgan sana) _____ y.
2. _____ (jins) _____ (tug'ilgan sana) _____ y.
3. _____ (javobnami) _____ (tug'ilgan sana) _____ y.
4. _____ (tug'ilgan sana) _____ y.
5. _____ (tug'ilgan sana) _____ y.
6. _____ (tug'ilgan sana) _____ y.
7. _____ (tug'ilgan sana) _____ y.
8. _____ (tug'ilgan sana) _____ y.
9. _____ (tug'ilgan sana) _____ y.
10. _____ (tug'ilgan sana) _____ y.

_____ (huquqbuzarning F.I.Sh.)
Huquqbuzarlik sodir etgan shaxs o'z huquqlari bilan tanishtirildi (O'zR MJTKning
_____ moddasi).
Huquqbuzarning imzosi _____

Ma'muriy huquqbuzarlik sodir etgan shaxsning qisqacha tushuntirish xati

Men _____

_____ (huquqbuzarning imzosi)

_____ (huquqbuzarning imzosi)

_____ (huquqbuzarning imzosi)

_____ (huquqbuzarning imzosi)

_____ (huquqbuzarning imzosi)

_____ (huquqbuzarning imzosi)

_____ (huquqbuzarning imzosi)

_____ (huquqbuzarning imzosi)

_____ (huquqbuzarning imzosi)

_____ (huquqbuzarning imzosi)

_____ (huquqbuzarning imzosi)

_____ (huquqbuzarning imzosi)

_____ (huquqbuzarning imzosi)

_____ (huquqbuzarning imzosi)

_____ (huquqbuzarning imzosi)

_____ (huquqbuzarning imzosi)

_____ (huquqbuzarning imzosi)

_____ (huquqbuzarning imzosi)

_____ (huquqbuzarning imzosi)

TN № 00000000 sonli

ma'muriy bayonnoma

_____ yil kuni _____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

_____ (qaror chiqarilgan joy)

Ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар
профилактикаси бўлинмалари фаолиятини ташкил этиш
тартиби тўғрисидаги низомга

Шахсни кўриқдан ўтказиш ва ашёларни кўздан кечириш, ашёлар ва ҳужжатларни олиб қўйиш Б А Ё Н Н О М А С И

Мен _____

баённома тузаётган ИИО ходимининг унвони ва Ф.И.О.

20 ____ йил « ____ » _____ куни соат ____ . ____ да _____

(баённома тузилган манзил)

да ҳолислар:

1. _____

(Ф.И.О. яшаш манзили (ҳолис кўриқдан ўтказилаётган шахс билан бир жинсда бўлиши шарт ва маълумотлар тўлиқ ёзилсин))

2. _____

(Ф.И.О. яшаш манзили (ҳолис кўриқдан ўтказилаётган шахс билан бир жинсда бўлиши шарт ва маълумотлар тўлиқ ёзилсин))

олиб келинган фуқаро _____

(келтирилган шахснинг Ф.И.О)

Ўзбекистон Республикаси МЖТКнинг 289-моддаси асосида шахсий кўриқдан ўтказилди ва ашёларини кўздан кечирилди.

Кўздан кечириладиган шахс _____

(кийими ва оёқ кийим кўрсатиб ўтилади)

_____ кийинган.

Кўздан кечириш вақтида қуйидагилар аниқланиб, Ўзбекистон Республикаси МЖТКнинг 290-моддаси асосида сақлаб туриш учун олинди: _____

нарса ва ҳужжат, қимматбаҳо нарсаларнинг белгилари, турлари, номлари айнан қаерда, қандай шароитда топилганлиги,

_____ пуллар бўлса сони, қандай

_____ купюрада эканлиги, ва бошқа маълумотлар кўрсатилиши лозим

Баённома баланд овозда ўқиб эшиттирилди, тўғри тузилганлигини тасдиқлаймиз.

Ҳолислар:

1. _____

(ҳолиснинг Ф.И.О.)

(ҳолиснинг имзоси)

2. _____

(ҳолиснинг Ф.И.О.)

(ҳолиснинг имзоси)

Кўриқ ўтказилган шахс: _____

(ҳуқуқбузарнинг Ф.И.О.)

(ҳуқуқбузарнинг имзоси)

Кўздан кечириш вақтида олинган буюмларни сақлаб туриш учун ҳақида

Т И Л Х А Т

Фуқаро _____ нинг

(келтирилган шахснинг Ф.И.О)

кўздан кечириш вақтида олинган пул ва қимматбаҳо буюмлар сақлаб туриш учун олиб қўйилди.

(баённома тузган ИИО ходимининг Ф.И.О. имзоси)

Баённоманинг орқа томони

Кўздан кечириш даврида олиб қўйилган буюмлар вақтинчалик сақлаб туриш учун ушбу баённоманинг иккинчи нусхаси билан биргаликда _____

_____ га топширилди.

(баённома тузган ИИО ходимининг Ф.И.О. имзоси)

кўздан кечириш вақтида олинган буюмларни сақлаб туриш учун олинганлиги тўғрисидаги тилхатни олдим

(кўздан кечирилган шахснинг Ф.И.О имзоси)

Кўздан кечириш даврида олиб қўйилган _____

(номлари кўрсатиб ўтилади)

_____ буюмларни қабул қилдим, эътирозим _____.

(бор ёки йўқ)

4.3. Маиший турмуш соҳасида хотин-қизларга нисбатан содир этилаётган тазйиқ ва зўравонликнинг турлари, шакллари ва уларни ҳимоя қилиш мақсадида ҳимоя ордерини бериш фаолияти

Ўзбекистон Республикасининг хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида 2019 йил 2 сентябрь куни ЎРҚ-561-сон қонуни қабул қилинган. Ушбу Қонунга мувофиқ, хотин-қизларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ҳамда қонуний манфаатлари тазйиқ ва зўравонликдан ишончли ҳимоя қилинишини таъминлаш борасидаги ишлар самарадорлигини ошириш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 4 январдаги “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 3-сон қарори қабул қилинган ва шу асосда Ўзбекистон Республикаси ИИВнинг 2020 йил 3 февралдаги «Ички ишлар органлари томонидан тазйиқ ва (ёки) зўравонликдан жабрланган хотин-қизларга бериладиган ҳимоя ордерларини қайд этиш ҳамда ахборот алмашиш борасида иш юритиш тўғрисидаги йўриқномани тасдиқлаш ҳақида»ги 51-сонли буйруғи ишлаб чиқилган.

Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонуннинг **мақсади** хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликнинг барча шаклларида ҳимоя қилиш соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборат эканлиги белгилаб берилди. Айнан, маиший турмуш шароитида хотин-қизларга нисбатдан содир этилаётган турли тазйиқ ва зўравонликнинг турлари, шакллари ҳақидаги тушунчага эга бўлишимиз керак.

¹Жумладан:

зўравонлик – хотин-қизларга нисбатан жисмоний, руҳий, жинсий ёки иқтисодий таъсир ўтказиш ёки бундай таъсир ўтказиш чораларини қўллаш билан таҳдид қилиш орқали уларнинг ҳаёти, соғлиғи, жинсий дахлсизлиги, шаъни, кадр-қиммати ва қонун билан ҳимоя қилинадиган бошқа ҳуқуқлари ҳамда эркинликларига тажовуз қиладиган ғайриҳуқуқий ҳаракат (ҳаракатсизлик);

тазйиқ - содир этилганлиги учун маъмурий ёки жиноий жавобгарлик назарда тутилмаган, хотин-қизларнинг шаъни ва кадр-қимматини камситадиган ҳаракат (ҳаракатсизлик), шилқимлик;

тазйиқ ва зўравонликдан жабрланувчи – ўзига нисбатан тазйиқ ва зўравонлик содир этилиши таҳдиди остида бўлган ёки тазйиқ ва зўравонлик натижасида жабрланган аёл жинсидаги шахс;

¹ Ўзбекистон Республикасининг хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида 2019 йил 2 сентябрь, ЎРҚ-561-сонли Қонуни

жисмоний зўравонлик – хотин-қизларга нисбатан оғирлиги турли даражада бўлган тан-жароҳатлари етказиш, хавф остида қолдириш, ҳаёти хавф остида қолган шахсга ёрдам кўрсатмаслик, зўравонлик хусусиятига эга бошқа ҳуқуқбузарликлар содир этиш, жисмоний таъсир ўтказиш ёки бундай таъсир ўтказишнинг ўзга чораларини қўллаш билан таҳдид қилиш орқали хотин-қизларнинг ҳаёти, соғлиғи, эркинлиги ҳамда қонун билан ҳимоя қилинадиган бошқа ҳуқуқлари ва эркинликларига тажовуз қиладиган зўравонлик шакли;

жинсий зўравонлик – хотин-қизларга нисбатан уларнинг розилигисиз шахвоний хусусиятга эга ҳаракатларни содир этиш орқали жинсий дахлсизликка ва жинсий эркинликка тажовуз қиладиган зўравонлик шакли, шунингдек, зўрлик ишлатиш ёки зўрлик ишлатиш билан таҳдид қилиш ёхуд аёл жинсидаги вояга етмаган шахсларга нисбатан ахлоқсиз ҳаракатлар содир этиш орқали учинчи шахс билан жинсий алоқа қилишга мажбурлаш;

иқтисодий зўравонлик – хотин-қизларга нисбатан турмушда, иш жойларида ва бошқа жойларда амалга оширилган зўравонлик шакли, хотин-қизларнинг нормал яшаши ва камол топиши учун озиқ-овқат, уй-жой ҳамда бошқа зарур шарт-шароитлар билан таъминланишга бўлган ҳуқуқини, мулк ҳуқуқини, таълим олиш ҳамда меҳнатга оид ҳуқуқини амалга оширишни чеклашга олиб келадиган ҳаракат (ҳаракатсизлик);

руҳий зўравонлик – хотин-қизларни ҳақоратлаш, уларга тухмат қилиш, таҳдид қилиш, уларнинг шаънини, қадр-қимматини камситиш, шунингдек, уларнинг хоҳиш-иродасини чеклашга қаратилган бошқа ҳаракатларда ифодаланадиган зўравонлик шакли, шу жумладан репродуктив соҳада назорат қилиш, тазйиқ ва зўравонликдан жабрланувчида ўз хавфсизлиги учун хавотир уйғотган, ўзини ҳимоя қила олмасликка олиб келган ёки руҳий соғлиғига зарар етказган ҳаракат (ҳаракатсизлик);

тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш – хотин-қизларнинг ҳаёти, соғлиғи учун пайдо бўлган хавфни бартараф этиш, тезкор чора-тадбирларни талаб қиладиган ҳаётий вазиятлар юз берганда хотин-қизларнинг хавфсизлигини таъминлаш, шунингдек, жабрланувчига нисбатан тазйиқ ўтказган ва зўравонлик содир этган шахснинг такроран ғайриқонуний хатти-ҳаракатларига йўл қўймаслик мақсадидаги иқтисодий, ижтимоий, ҳуқуқий, ташкилий, психологик ва бошқа тусдаги кечиктириб бўлмайдиган тадбирлар тизими;

тазйиқ ва зўравонликнинг олдини олиш – хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонлик содир этишга олиб келадиган сабаблар ҳамда шарт-шароитларни аниқлаш ва бартараф этишга, жамиятда хотин-қизларнинг зўравонликдан холи бўлиш ҳуқуқларидан хабардорлигини оширишга

қаратилган иқтисодий, ижтимоий, ҳуқуқий, тиббий ва бошқа чора-тадбирлар тизими;

химоя ордери – тазйиқ ва зўравонликдан жабрланувчига давлат химоясини тақдим этувчи, хотин-қизларга тазйиқ ўтказётган ёки уларга нисбатан зўравонлик содир этган шахсга ёхуд бир гуруҳ шахсларга нисбатан ушбу Қонунда белгиланган таъсир кўрсатиш чоралари қўлланилишига сабаб бўладиган ҳужжат ҳисобланади.

Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан химоя қилиш соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий йўналишлари.

Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан химоя қилиш соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат:

хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан химоя қилиш соҳасидаги гендер сиёсатини, давлат дастурларини ҳамда стратегияларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

жамиятда хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонликка доир муросасизлик муҳитини яратиш;

хотин-қизларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ҳамда қонуний манфаатлари тазйиқ ва зўравонликдан химоя қилинишини таъминлаш;

хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонликнинг олдини олиш, уларни аниқлаш, уларга чек қўйиш учун самарали ташкилий-ҳуқуқий механизмларни яратиш.

Маиший турмуш шароитида тазйиқ ва зўравонликдан жабрланувчи шахслар қуйидаги ҳуқуқларга эга:

1) ўзига нисбатан тазйиқ ва зўравонлик содир этилганлиги ёки уларни содир этиш таҳдиди тўғрисидаги ариза билан тегишли ваколатли органларга ҳамда ташкилотларга ёхуд судга мурожаат этиш;

2) махсус марказларда, шунингдек, бепул телефон линияси орқали текин ҳуқуқий маслаҳат, иқтисодий, ижтимоий, психологик, тиббий ва бошқа ёрдам олиш;

3) ички ишлар органларига химоя ордери бериш тўғрисидаги талаб билан мурожаат қилиш, химоя ордери шартлари бузилган тақдирда эса, уларни бу ҳақда хабардор қилиш;

4) содир этилган тазйиқ ва зўравонлик натижасида ўзига етказилган моддий зарарнинг ўрни қопланиши ҳамда маънавий зиён компенсация қилиниши тўғрисидаги талаб билан судга мурожаат этиш.

Тазйиқ ва зўравонликдан жабрланувчи етказилган моддий зарарнинг ўрнини қоплаш ҳамда маънавий зиённи компенсация қилиш тўғрисидаги ариза билан судга мурожаат этганда давлат божи тўлашдан озод қилинади.

Ушбу қарор асосида “Тазйиқ ва зўравонликдан жабрланган хотин-қизларга ҳимоя ордерини бериш, ижросини таъминлаш ва мониторинг олиб бориш тўғрисида Низом” қабул қилинди.

Ушбу Низом ички ишлар органлари томонидан тазйиқ ва зўравонликдан жабрланган хотин-қизларга ҳимоя ордерини, шунингдек, тазйиқ ва зўравонлик содир этган ёки содир этишга мойил бўлган шахсларга ҳимоя ордерининг нусхасини бериш тартибини белгилайди.

Қуйидагилар ҳимоя ордерини бериш учун асос ҳисобланади:

- а) тазйиқ ва зўравонлик қурбонининг муружаати;
- б) жисмоний ёки юридик шахсларнинг хабарлари, шу жумладан, оммавий ахборот воситалари ва (ёки) ижтимоий тармоқлар орқали тарқалган хабарлар;
- в) тазйиқ ёки зўравонлик содир этиш ёхуд уларни содир этишга уриниш ҳолатларининг ваколатли органлар ва ташкилотлар ходимлари томонидан бевосита аниқланиши;
- г) давлат органларидан ва бошқа ташкилотлардан олинган материаллар.

Ички ишлар органларининг хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш соҳасидаги ваколатлари

-хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш соҳасидаги давлат дастурларини, ҳудудий дастурларни ҳамда қонун ҳужжатларини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда иштирок этади;

-тазйиқ ва зўравонликнинг олдини олиш, шу жумладан уларнинг сабабларини ҳамда шарт-шароитларини аниқлаш ва бартараф этиш чораларини кўради, хотин-қизларга тазйиқ ўтказётган ва уларга нисбатан зўравонлик содир этган шахслар билан мунтазам асосда профилактика ишларини олиб боради;

Ваколатли органлар ва ташкилотлар хотин-қизларни турли тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш билан боғлиқ профилактик тадбирларни амалга оширишда қуйидаги йўналишларда ҳамкорлик қилади:

- аниқланган тазйиқ ва зўравонлик фактлари тўғрисида ўзаро бир-бирини хабардор қилиш;
- тазйиқ ва зўравонлик ҳолатларига муносабат билдириш чораларини келишиш ҳамда тазйиқ ва зўравонликдан жабрланувчиларга амалий ёрдам кўрсатиш;
- тазйиқ ва зўравонликни бартараф этиш ҳамда уларга қарши курашиш ва тажриба алмашиш соҳасидаги чора-тадбирларни биргаликда амалга ошириш;
- тазйиқ ва зўравонликни бартараф этиш ҳамда уларга қарши курашиш соҳасидаги тадбирларни амалга оширадиган мутахассисларни тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш;
- хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши юзасидан мониторингни амалга ошириш,

қонун ҳужжатларини ва уларнинг қўлланилиш амалиётини такомиллаштириш бўйича тақлифлар ишлаб чиқиш.

Профилактика инспектори мурожаат ва хабарларни ўрганиш якуни бўйича қуйидагиларни амалга оширади:

1) тазйиқ ва зўравонлик ҳолатлари аниқланган тақдирда ҳимоя ордерини расмийлаштиради;

2) зўравонлик содир этган шахсларга ҳимоя ордери берилганлиги тўғрисида жабрланувчининг розилиги билан фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини, шунингдек, бошқа тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилишни амалга оширувчи ваколатли органлар ҳамда ташкилотларни хабардор қилади;

Ҳимоя ордерини бериш муддати:

1) Ҳимоя ордери ўттиз кун муддатгача берилар эди, бугунги кунда ушбу бир йилга расмийлаштириш тартиби кучга киради.

2) Профилактика инспектори ҳимоя ордерини берганидан сўнг, уч кун муддатда бу ҳақда тегишли туман (шаҳар) ички ишлар органлари фаолиятини мувофиқлаштириш бошқармаси, туман (шаҳар) ички ишлар бошқармаси (бўлими)нинг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлими (бўлинмаси, гуруҳи) бошлиғини хабардор қилади.

Ўн саккиз ёшга тўлмаган жабрланувчиларга ҳимоя ордерини бериш ва кўриб чиқиш тартиби қуйидагиларда намоён бўлади.

Ўн саккиз ёшга тўлмаган жабрланувчиларнинг ҳимоя ордерини бериш тўғрисидаги аризаси уларнинг қонуний вакили ёки васийлик ва ҳомийлик органининг вакили иштирокида кўриб чиқилади.

Шахс ҳимоя ордерини олишни ва уни имзолашни рад этган тақдирда, профилактика инспектори ҳолислар иштирокида далолатнома тузади ҳамда ҳуқуқбузарни ушбу хатти-ҳаракатини назорат қилиб боради ва ҳуқуқбузар томонидан келгусида такрорий равишда ҳуқуқбузарликлар содир этган тақдирда, қонун ҳужжатларига мувофиқ, жавобгарликка тортилиши тўғрисида расмий огоҳлантиради ва бу ҳақда жабрланувчини хабардор қилади.

Ҳимоя ордери уч қисмдан иборат бўлиб:

А) биринчи қисми (асли) тўлдирилгандан сўнг, жабрланувчиларга берилади;

Б) иккинчи қисми (нусхаси) зўравонлик содир этган шахсларга берилади;

В) учинчи қисми профилактика инспекторида қолади.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлими бошлиғи ҳимоя ордерини расмийлаштириш учун тўпланган материалларни ўрганиб, тарафлар фикрини эшитган ҳолда профилактика инспекторининг ҳимоя ордерини бериш тўғрисидаги қарорини бекор қилишга ҳақли.

Тазйиқ ўтказилган ва зўравонлик содир этилган тақдирда тазйиқ ва зўравонликдан жабрланувчининг ҳамда тазйиқ ўтказган ва зўравонлик содир этган шахснинг бир хонада бирга бўлиши тақиқланади.

Ҳимоя ордерининг амал қилиш муддатини узайтириш тартиби:

Ҳимоя ордери амал қилиши даврида хавф бартараф этилмаган бўлса, ҳимоя ордерининг амал қилиш муддати жабрланувчининг аризасига асосан узайтирилиши мумкин.

Профилактика инспектори беш иш куни мобайнида:

ҳимоя ордерининг амал қилиш муддатини узайтириш тўғрисида жабрланувчининг аризасини, шу жумладан, хавф бартараф этилган ёки этилмаганлигини ўрганади;

ушбу масала юзасидан норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда кўрсатилган тегишли давлат органлари ва ташкилотларнинг фикри (хулосаси)ни олади;

ҳимоя ордерининг амал қилиш муддатини узайтириш юзасидан тўпланган маълумотларни ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлими бошлиғига киритади.

Ҳимоя ордерининг амал қилиши қуйидаги ҳолатларда тугатилади:

жабрланувчи ҳимоя ордерини тугатишни сўраб мурожаат қилганда;

ҳимоя ордерида белгиланган муддат (узайтирилган муддат) тугаганда;

жабрланувчи ёки зўравонлик содир этган шахсдан бири суд томонидан муомалага лаёқатсиз деб топилганда;

содир этган жинояти учун жабрланувчи ёки зўравонлик содир этган шахсларнинг бирига нисбатан қамоқ эҳтиёт чораси қўлланганда;

жабрланувчилар ёки зўравонлик содир этган шахсларнинг бири содир этган жинояти учун озодликдан маҳрум этилганда;

жабрланувчилар ёки зўравонлик содир этган шахсларнинг бири мажбурий даволанишга юборилганда;

жабрланувчи ва зўравонлик содир этган шахсларнинг бири қонун ҳужжатларига мувофиқ доимий яшаш жойидан узоқ муддатга бошқа мамлакатга чиқиб кетганда;

жабрланувчи ва зўравонлик содир этган шахслардан бири вафот этганда.

Ҳимоя ордерининг амал қилиш муддати тугаганлиги тўғрисида шу куннинг ўзида жабрланувчи ва зўравонлик содир этган шахслар хабардор қилинади.

Профилактика инспекторлари томонидан тақдим этилган жабрланувчи, зўравонлик содир этган шахсларга берилган ҳимоя ордери тўғрисидаги статистик маълумотлар туман ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлимлари томонидан умумлаштирилиб, Қорақалпоғистон Республикаси ИИВ жамоат хавфсизлигини таъминлаш департаменти ва унинг қўйи ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлимларига кейинги ойнинг 2-кунига қадар тақдим этилади.

Тазйик ва зўравонликдан жабрланган хотин-қизлар учун химоя ордери

Серия TSH № 0092134

20 йил « » (берилган сана) (берилган жой)

Тазйик ўтказган ёки зўравонлик содир этган ёхуд содир этишга мойил бўлган шахслар ҳақида маълумотлар:

(Ф.И.О, тутилган санаси ва жойи, ўқиб, иш ва яшаш жойи)

Тазйик ўтказган ёки зўравонлик содир этган ёхуд содир этишга мойил бўлган шахсга белгиланган чекловлар:

тазйик ўтказишни ва зўравонлик содир этишни тақиқлаш (1) □, тазйик ўтказган ёки зўравонлик содир этган шахсининг тазйик ва зўравонликдан жабрланганлар билан алоқасини тақиқлаш (2) □, тазйик ўтказилган ва зўравонлик содир этилган тақдирда тазйик ва зўравонликдан жабрланганнинг ҳамда тазйик ўтказган ва зўравонлик содир этган шахсининг бир хонада бирга бўлишини тақиқлаш (3) □, тазйик ўтказган ёки зўравонлик содир этган шахсининг зиммасига тазйик ва зўравонликдан жабрланганни даволаш, унга маслаҳат бериш, уни тазйик ва зўравонликдан жабрланганларга ёрдам кўрсатувчи махсус марказга жойлаштириш учун харажатлар ва етказилган моддий зарарни қоплаш, шунингдек маънавий зиёни компенсация қилиш мажбуриятини юклаш (4) □, тазйик ўтказган ва зўравонлик содир этган шахсининг қуролини (бундан хизмат қуроли мустасно), сақлаш ва олиб юриш ҳуқуқини химоя ордерининг амал қилиши даврида чеклаш ёхуд тақиқлаш, шунингдек унинг қурол сотиб олиш учун рухсатнома олишга доир ҳуқуқини тақиқлаш (5) □, зўравонлик ҳуқ-атворини ўзгартириш бўйича тузатиш дастуридан ўтиши шартлиги юзасидан белгиланган мажбурият (6) □.

Химоя ордерининг амал қилиш муддати: 20 йил « » дан 20 йил « » гача.

Химоя ордерининг амал қилиш муддати узайтирилганлиги: 20 йил « » дан 20 йил « » гача.

Тазйик ўтказган ёки зўравонлик содир этган ёхуд содир этишга мойил бўлган шахс учун химоя ордери нухаси

Серия TSH № 0092134

20 йил « » (берилган сана) (берилган жой)

Тазйик ўтказилган ёки зўравонликдан жабрланган хотин-қизлар ҳақидаги маълумотлар:

(Ф.И.О, тутилган санаси ва жойи, ўқиб, иш ва яшаш жойи)

Химоя ордерида белгиланган чекловлар ва белгиланган мажбурият:

тазйик ўтказишни ва зўравонлик содир этишни тақиқлаш (1) □, тазйик ўтказган ёки зўравонлик содир этган шахсининг тазйик ва зўравонликдан жабрланганлар билан алоқасини тақиқлаш (2) □, тазйик ўтказилган ва зўравонлик содир этилган тақдирда тазйик ва зўравонликдан жабрланганнинг ҳамда тазйик ўтказган ва зўравонлик содир этган шахсининг бир хонада бирга бўлишини тақиқлаш (3) □, тазйик ўтказган ёки зўравонлик содир этган шахсининг зиммасига тазйик ва зўравонликдан жабрланганни даволаш, унга маслаҳат бериш, уни тазйик ва зўравонликдан жабрланганларга ёрдам кўрсатувчи махсус марказга жойлаштириш учун харажатлар, етказилган моддий зарарни қоплаш, шунингдек маънавий зиёни компенсация қилиш мажбуриятини юклаш (4) □, тазйик ўтказган ва зўравонлик содир этган шахсининг қуролини (бундан хизмат қуроли мустасно), сақлаш ва олиб юриш ҳуқуқини химоя ордерининг амал қилиши даврида чеклаш ёхуд тақиқлаш, шунингдек унинг қурол сотиб олиш учун рухсатнома олишга доир ҳуқуқини тақиқлаш (5) □, зўравонлик ҳуқ-атворини ўзгартириш бўйича тузатиш дастуридан ўтиши шартлиги юзасидан белгиланган мажбурият (6) □.

Химоя ордерининг амал қилиш муддати: 20 йил « » дан 20 йил « » гача.

Химоя ордерининг амал қилиш муддати узайтирилганлиги: 20 йил « » дан 20 йил « » гача.

Химоя ордери берилётган шахс ҳақидаги маълумотлар:

Серия TSH № 0092134

(Ф.И.О, тутилган санаси ва жойи, ўқиб, иш ва яшаш жойи)

Химоя ордерини олдим: (жабрланувчининг Ф.И.О, иккунчи химоя ордерини олган йил, ой ва сана)

Химоя ордери берилган шахсга ушбу ордерда белгиланган талабларини тушунтириш:

Мен химоя ордерида кайд этилган чекловлар тазйик ўтказган ёки зўравонлик содир этган ёхуд содир этишга мойил бўлган шахс томонидан бажарилмаган ҳолларда зудлик билан мансабдор шахсни хабардор этиш тартиби билан танишдим.

(жабрланувчининг иккунси)

Химоя ордери нухаси берилётган шахс ҳақидаги маълумотлар:

(Ф.И.О, тутилган санаси ва жойи, ўқиб, иш ва яшаш жойи)

Химоя ордерини олдим: (Тазйик ўтказган ёки зўравонлик содир этган ёки содир этишга мойил бўлган шахсининг таъини қилиш юзасидан имзо, йил, ой ва сана)

Химоя ордери берилган шахсга ушбу ордерда белгиланган талабларига риоя этмасликнинг оқибатларини тушунтириш

Мен химоя ордеридаги чекловлар ва уни бажармаслик оқибатлари билан танишдим.

(Тазйик ўтказган ёки зўравонлик содир этган ёки содир этишга мойил бўлган шахс иккунси)

Тазйик ва зўравонликдан жабрланган хотин-қизларга химоя ордерини бериш, иккунсини таъин қилиш ва мониторинг олиб бериш ўтказилган Қўриқовима 1-ИЛОБА

ШАКЛ-1

Жабрланган шахсининг қонуний вакили ёки васийлик, ҳомийлик органи вакили

(Ф.И.О, тутилган санаси ва жойи, ўқиб, иш ва яшаш жойи)

ИМЗО

Чекловлар билан танишдим:

- (1) □ имзо
(2) □ имзо
(3) □ имзо
(4) □ имзо
(5) □ имзо
(6) □ имзо

20 йил « » (таъинланган сана)

Жабрланган шахсининг қонуний вакили ёки васийлик, ҳомийлик органи вакили

(Ф.И.О, тутилган санаси ва жойи, ўқиб, иш ва яшаш жойи)

ИМЗО

Чекловлар билан танишдим:

- (1) □ имзо
(2) □ имзо
(3) □ имзо
(4) □ имзо
(5) □ имзо
(6) □ имзо

20 йил « » (таъинланган сана)

Чекловлар билан танишдим:

- (1) □ имзо
(2) □ имзо
(3) □ имзо
(4) □ имзо
(5) □ имзо
(6) □ имзо

20 йил « » (таъинланган сана)

Чекловлар билан танишдим:

- (1) □ имзо
(2) □ имзо
(3) □ имзо
(4) □ имзо
(5) □ имзо
(6) □ имзо

20 йил « » (таъинланган сана)

Хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонлик ҳолатларининг олдини олиш, уларни аниқлаш ҳамда уларга чек қўйишнинг умумий чора-тадбирлари:

✓ хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонликнинг олдини олиш соҳасидаги давлат дастурларини, ҳудудий ва бошқа дастурларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш;

✓ тазйиқ ва зўравонликнинг сабаблари ҳамда шарт-шароитлари бўлган омилларни таҳлил қилиш, ўрганиш ва баҳолаш;

✓ аҳоли ўртасида ҳуқуқий тарғибот олиб бориш;

✓ хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонлик ҳолатларининг статистик ҳисоби ва ҳисоботини юритиш ҳамда уларни давлат статистика органларига тақдим этиш;

✓ фуқароларни, айниқса хотин-қизларни ўз ҳуқуқлари, эркинликлари ва мажбуриятлари тўғрисидаги, шунингдек, ҳимоя қилиш кафолатлари ҳақидаги ахборот билан таъминлаш мақсадида ахборот-маърифий фаолиятни амалга ошириш;

✓ тазйиқ ва зўравонлик содир этиш хавфи бўлган гуруҳларга мансуб шахсларга ёки уларни содир этган шахсларга нисбатан олдини олиш чораларини амалга ошириш;

✓ тазйиқ ва зўравонликдан жабрланувчиларга ёрдам кўрсатишга ва уларни ҳимоя қилишга доир тадбирларни амалга ошириш;

✓ хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонлик содир этган ёки содир этишга мойил бўлган шахсларга нисбатан таъсир кўрсатиш чораларини қўллаш.

Хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонликнинг олдини олишга доир яққа тартибдаги чора-тадбирларни қўллаш учун қуйидагилар асос бўлади:

➤ тазйиқ ва зўравонликдан жабр кўрган шахсни ёки жисмоний-юридик шахсларнинг хабарлари;

➤ тазйиқ ёки зўравонлик содир этиш ёхуд уларни содир этишга уриниш фактларининг ваколатли органлар ва ташкилотлар ходимлари томонидан бевосита аниқланиши;

➤ давлат органларидан ва бошқа ташкилотлардан келиб тушган материаллар.

➤ хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилишни амалга оширувчи ваколатли органлар ҳамда ташкилотлар тазйиқ ва зўравонлик фактлари аниқланган тақдирда тегишли ИИОларига хабар қилиш.

➤ Ички ишлар органлари тазйиқ ва зўравонлик тўғрисида оғзаки ёки ёзма хабар олганда бундай ҳаракатларга чек қўйиш ва уларнинг олдини олиш юзасидан кечиктириб бўлмайдиган якка тартибдаги чора-тадбирлар кўриши шарт.

Хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонликнинг олдини олишга доир якка тартибдаги чора-тадбирлар турлари жумласига қуйидагилар киради:

- 1) профилактика суҳбатини ўтказиш;
- 2) ҳимоя ордерини бериш;
- 3) тазйиқ ва зўравонликдан жабрланувчиларга ёрдам кўрсатиш бўйича махсус марказларга жойлаштириш;
- 4) зўравонлик хулқ-атворини ўзгартириш бўйича тузатиш дастурларидан ўтиш.

Тузатиш дастури - зўравонлик содир этган ёки содир этишга мойил бўлган шахснинг хотин-қизларга нисбатан зўравонлигини олдини олиш ва уларнинг тажовузкор хулқ-атворини ижобий томонга ўзгартириш ҳамда унинг ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларини мустақил назорат қилишга қўмаклашиш орқали хотин-қизларга нисбатан зўравонлик такроран содир этилишининг олдини олиш мақсадида амалга оширилади.

Тузатиш дастурининг вазифалари қуйидагилардан иборат:

- ✓ хотин-қизларга нисбатан зўравонликнинг олдини олиш, аниқлаш ва уларга чек қўйиш учун самарали ташкилий тадбирларни белгилаш;
- ✓ хотин-қизларга нисбатан зўравонлик содир этилишига олиб келган ва унга имкон берган сабаблар ҳамда шарт-шароитларни бартараф этиш;
- ✓ яширин (латент) зўравонликни аниқлаш, тоифалаш ва якка тартибда ёки гуруҳ таркибида тузатиш;
- ✓ зўравонлик содир этган ёки содир этишга мойил бўлган шахснинг бошқа шахсларнинг ҳуқуқларини камситмаган ва бузмаган ҳолда ўз ҳиссиётларини очиқ намоён этишга, хатти-ҳаракатларини назорат қилишга ўргатиш;
- ✓ шахснинг низоли ҳолатга тушишининг олдини олиш, бошқа шахсларга нисбатан бағрикенглик билан муносабатда бўлиш кўникмаларини шакллантириш;
- ✓ зўравонлик содир этган ёки содир этишга мойил бўлган шахснинг атрофидаги шахслар томонидан унга нисбатан салбий психологик таъсир ўтказилиши оқибатида, учинчи шахсга нисбатан зўравонлик ўтказиш ҳолатига тушмаслик кўникмасини шакллантириш.

Ваколатли орган ва ташкилотлар ўз ваколатлари доирасида тузатиш дастури борасидаги тадбирларни бошқа давлат органлари, нодавлат, ноижорат ташкилотлар ҳамда фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари билан

ҳамкорликда амалга оширади.

Сурункали алкоголизм, гиёҳвандлик ёки заҳарвандликка мубтало бўлган ҳамда руҳий ҳолати бузилган шахслар тузатиш дастуридан ўтказилмайди ва қонун ҳужжатларига мувофиқ, мажбурий даволанишга юборилиши мумкин.

Ваколатли орган ва ташкилотлар ўз ваколатлари доирасида тузатиш дастури борасидаги тадбирларни бошқа давлат органлари, нодавлат, нотижорат ташкилотлар ҳамда фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари билан ҳамкорликда амалга оширади.

Сурункали алкоголизм, гиёҳвандлик ёки заҳарвандликка мубтало бўлган ҳамда руҳий ҳолати бузилган шахслар тузатиш дастуридан ўтказилмайди ва қонун ҳужжатларига мувофиқ мажбурий даволанишга юборилиши мумкин.

Шахс қуйидаги ташкилотларда тузатиш дастуридан ўтади:

- ✓ маҳалла идораларидан;
- ✓ оилавий кадриятларни мустаҳкамлаш комиссиясидан;

Маиший турмуш доирасидаги низоли вазиятлар юзасидан

- ✓ таълим муассасасида

Тузатиш дастуридан ўтиши белгиланган таълим муассасасида таҳсил олувчи, ўқитувчи ёки бошқа ходим билан боғлиқ низолар юзасидан;

- ✓ соғлиқни сақлаш муассасасида

Тузатиш дастуридан ўтувчи шахснинг руҳий ҳолати бўйича;

- ✓ меҳнат органларида

Тузатиш дастуридан ўтувчи вақтинча ишсиз шахсларнинг бандлигини таъминлаш ва уларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш бўйича

ёшлар ишлари агентлигининг ҳудудий бўлинмаларида;

тузатиш дастуридан ўтувчи ёшларнинг бандлигини таъминлаш ва ёшлар билан боғлиқ низолар бўйича.

Бунда шахс қайси ташкилот(лар)да тузатиш дастуридан ўтиши лозимлиги профилактика инспектори томонидан профилактика бўлими бошлиғи билан

келишган ҳолда белгилаб берилади.

Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 5 октябрдаги «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги Қонунда:

«Газийқ ўтказган ва (ёки) зўравонлик содир этган ёхуд уларни содир этишга мойил бўлган шахс томонидан химоя ордери талабларини бажармаслик» деган маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига 206¹-модда

киритилиб, тазйиқ ўтказган ва (ёки) зўравонлик содир этган ёхуд уларни содир этишга мойил бўлган шахс томонидан ҳимоя ордери талабларини бажармаслик, базавий ҳисоблаш миқдорининг бир бараваридан уч бараваригача миқдорда жарима солишга ёки ўн беш суткагача муддатга маъмурий қамоққа олишга сабаб бўлади».

Тазйиқ ўтказган ва (ёки) зўравонлик содир этган ёхуд уларни содир этишга мойил бўлган шахслар тўғрисида зудликда қуйидаги телефонга мурожаат этиш мумкин (берилган барча маълумотлар сир сақланади) .

Зўравонлик содир этган ёки уни содир этишга мойил бўлган шахсларнинг тузатиш дастуридан ўтишини қайд этиш

ДАФТАРИДАН намуна

Т/р	Зўравонлик содир этган ёки уни содир этишга мойил бўлган шахснинг Ф.И.О.	Туғилган йили	Яшаш жойи, телефон рақами	Иш жойи	Дастурдан ўтиш санаси	Дастурдан ўўтиш натижалари
1	Жўраев Тоштемур Бозорбоевич	1985йил	Тошкент шаҳар Миробод туман Бог кўчаси 167 уй.3	Устачилик билан шуғулланади	15.10.2021	ижобий
2						
3						

Маиший турмуш шароитида содир этиладиган зўравонлик ёки уни содир этишга мойил бўлган шахсларни аниқлаш ва уларнинг бундай салбий қилмишларига чек қўйиш ҳамда ҳимоя ордерини бериш мақсадида қуйидаги чора-тадбирларни амалга оширишни тавсия этаман:

1. Ҳимоя ордерини бериш муддатини бир ойга эмас, балки қайта кўриб чиқиш ва тоифаларга ажратиш мақсадга мувофиқ бўлади. Бунда асосий эътибор, илгари судланган шахс томонидан содир этилган тақдирда 6 ойга, вояга етмаганларга нисбатан содир этилганда 1 йил муддатга ва оддий ҳолатда деб баҳоланган маиший-турмуш жараёнидаги ҳуқуқбузарлик содир этилганда, улардан ҳимояланиш муддатини 3 ойга ҳимоя ордерини бериш.

2. Маиший турмуш доирасидаги турли ҳуқуқбузарликларни олдини олиш ва унга қарши курашишда миллий менталитетимиздан келиб чиққан ҳолда ҳудудийлик моделларини шакллантириш. Асосий эътибор, фуқаробай ишлаш тизими жараёнида ҳуқуқбузарликлар оқибатида жабрланиш эҳтимоли юқори бўлган шахсларнинг маиший-турмуш жараёнида юзага келадиган инқирозли

вазиятлардан чиқиш усуллари ва уларнинг биринчи навбатда ўз-ўзларини ҳимоя қилиши ҳамда ҳуқуқ ва эркинликларига қаратиш.

3. Телевидения орқали намойиш қилинаётган турли хорижий кино, телесериалларни миллий манфаатларимиз ва кадриятларимиздан келиб чиққан ҳолда цензурадан ўтказиш. Миллий манфаатларимизга мос бўлмаган кинолар, телесериалларни эфирга узатмаслик бўйича чора-тадбирлар кўриш.

4. Маиший турмуш доирасида содир этилаётган турли ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқишига сабаб бўлаётган омилларни бартараф этиш учун маҳалла ҳуқуқ-тартибот маскани ходимлари ва кенг жамоатчилик вакиллари билан бирга, ёшларни ота-она ва фарзанд, эр-хотин, ака-ука ва опа-сингил муносабатларига киришишларида уларни босқичма-босқич тарбиялаб бориш мақсадида маҳаллаларда имом-хатиблар иштирокида тушунтириш тарғибот ишларини такомиллаштириш.

5. Ёшларни оммавий маданиятнинг салбий таъсирларидан ҳимоялаш мақсадида миллий ўзлигимизга хос бўлган кадриятларни акс эттирувчи видеороликлар, кино ва телесериаллар, реклама баннерлари ҳамда турли тарғибот-ташвиқот материалларини кўпайтириш.

6. Ҳар бир маҳаллаларда психологик беқарорлик ҳукм сураётган оилаларни аниқлаш ва ёш эр-хотинларга хизмат кўрсатувчи психологик маслаҳат марказларини жорий этиш.

7. Республикаимизнинг ҳар бир туман ва шаҳарларида оилада хавф остида қолган болаларга тезкорлик билан ёрдам кўрсатиш бўйича махсус марказлар фаолиятини йўлга қўйиш. Бунда марказнинг асосий вазифаси хавф остида қолган болаларни ота-онасидан ёки хомий восийларидан вақтинчалик изоляция қилиш, унга тиббий ва психологик ёрдам кўрсатиш, уларни хавф бартараф этилгунга қадар сақлаб туриш, оиласидаги муаммоларни ҳал этишга кўмаклашиш, ота-оналик ҳуқуқини чеклаш ёки ушбу ҳуқуқдан маҳрум қилиш лозим бўлган вазиятларда бу тўғридаги ҳужжатларни судга тақдим этиш.

8. Маиший-турмуш жараёнида эри ёки бошқа оила аъзолари томонидан тазйиққа учраётган, соғлиги ва ҳаёти хавф остида қолган аёлларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш марказларини ташкил этиш. Бунда марказнинг асосий вазифалари аёлларни тиббий ва психологик реабилитация қилиш, вақтинчалик яшаш шароити билан таъминлаш, оилавий муаммоларини ҳал этишга кўмаклашиш ва уларни иш билан таъминлашга ёрдамлашиш.

9. Ҳудудларда маиший-турмуш муносабатлари доирасида ҳуқуқбузарлик содир этишга мойил бўлган шахсларни биринчи навбатда иш билан таъминлашни ташкил этиш лозим.

ХУЛОСА

Жамиятда тинчлик ва осойишталикни таъминлаш, инсон ҳуқуқ ва эркинликларига сўзсиз риоя этилишини, мамлакатни ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан янада ривожлантириш, аҳоли фаровонлигини юксалтириш, аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини ошириш, халқ фаровонлиги учун хизмат қилиш, Янги Ўзбекистон давлатини куриш бўйича амалга оширилаётган кенг қамровли ислоҳотлардан кўзланган мақсадларга эришиш бугунги кундаги энг муҳим талаблардан бири ҳисобланади.

Хусусан, жамоат хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва жиноятчиликка қарши курашишнинг яхлит тизимини шакллантириш, ички ишлар органларининг энг қуйи бўғинидан республика даражасигача самарали фаолиятини йўлга қўйиш ва замонавий иш услубларини жорий этиш орқали мамлакатимизда ҳуқуқ-тартибот ҳамда қонунийликни мустаҳкамлаш, аҳолининг тинчлиги ва осойишталигини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 мартдаги “Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6196-сон Фармони қабул қилинганлиги жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ҳамда жиноятчиликка қарши курашиш тизимини янада самарали ташкил этиш имконини кенгайтириш имкониятлари ёритилган.

Мазкур меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар талаблари асосида профилактик тадбирларни амалга оширишда аҳоли, фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари билан яқин ҳамкорликда ташкил этиш, жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш, фуқароларга қонунга ҳурмат ҳамда ҳуқуқбузарликларни аниқлаш ва уларнинг содир этилиш сабаблари ҳамда уларга имкон берувчи шарт-шароитларни маҳаллаларда бартараф этиш, хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонликнинг турли кўринишларини барвақт олдини олиш ва чек қўйиш бўйича махсус профилактик чора-тадбирларни амалга ошириш механизми яратилган.

Ушбу ўқув қўлланмада маҳалла ҳуқуқ-тартибот маскани ва таянч пункти ходимлари томонидан нотинч оилалар, илгари судланганлар, спиртли ичимлик ва гиёҳвандликка ружу қўйган, иш билан банд бўлмаган, маиший турмуш тарзини мунтазам бузувчи ва зўравонлик билан боғлиқ ҳуқуқбузарлик содир этувчи шахслар билан маҳалла, кенг жамоатчилик, соғлиқни сақлаш, бандликка кўмаклашиш бўлимлари, Республика оила маркази кабилар билан ҳамкорликда ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқиш сабаблари, уларга имконият бераётган омилларни аниқлашнинг илмий таҳлили ва ҳар бир муаммони маҳалла ҳамда

шахс кесимида ҳал этиш билан боғлиқ профилактик чора-тадбирларни амалга ошириш тартиблари баён этилган.

Шунингдек, маиший турмуш доирасидаги ҳуқуқбузарликларни ҳужжатлаштириш ва суд идораларига юбориш амалиёти билан боғлиқ тартиби, маҳалла тизимида турли оилавий муносабатларни “фуқаробай” ўрганишни янада такомиллаштириш ва миллий урф-одатлар негизидан келиб чиқиб, кенг жамоатчилик, имом-хатиблар, отинойилар ва психологлар ҳамда бошқа соҳа мутахассислари билан ҳамкорликда сектор ва маҳалла кесимида амалга оширилиши лозим бўлган профилактик тадбирлар келтирилган.

Фойдаланилган адабиётлар:

I. Раҳбарий адабиётлар:

1.1. *Мирзиёев Ш.М.* Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз. – Т., 2017. – 488 б.

1.2. *Мирзиёев Ш.М.* Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. – Т., 2017. – 104 б.

1.3. *Мирзиёев Ш.М.* Ватанамиз тақдири ва келажаги йўлида янада ҳамжиҳат бўлиб, қатъият билан ҳаракат қилайлик. // Халқ сўзи. – Т., 2017 йил. 16 июнь.

1.4. *Мирзиёев Ш.М.* Тартиб-интизом ва масъулиятни кучайтириш, жиноятчиликнинг олдини олиш муҳитини мустаҳкамлаш – ҳуқуқбузарлик профилактикаси самарадорлигининг асосий омилidir. // Халқ сўзи. 2017 йил 16 ноябрь.

II. Қонун ва қонуности ҳужжатлар:

2.1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т. Ўзбекистон, 2021.

2.2. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. – Т., 2021.

2.3. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси. – Т., 2021

2.4. Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси. –Т. 2021

2.5. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. –Т., 2021.

2.6. Хотин-қизларга нисбатан зўравонликка барҳам бериш тўғрисидаги Декларация БМТ Бош Ассамблеясининг Резолюцияси билан 1994 йил 23 февралда қабул қилинган.

2.7. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларацияси.

2.8. 1984 йил 10 декабрдаги “Қийноқ ҳамда муомала ва жазолашнинг қаттиқ шафқатсиз, инсонийликка зид ёки кадр-қимматни камситувчи турларига қарши Конвенция” 1-модда, 1-қисм (Ўзбекистон Республикаси ушбу Конвенцияга 1995 йил 31 декабрда қўшилган).

2.9. Ўзбекистон Республикасининг «Наркологик касалликлар профилактикаси ва уларни даволаш тўғрисида»ги 2020 йил 27 октябрь, ЎРҚ-644-сон Қонуни.

2.10. Ўзбекистон Республикасининг «Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида» 2017 йил 11 сентябрдаги қонуни // URL: <http://www.lex.uz>.

2.11. Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги 2014 йил 14 майдаги қонуни // URL: <http://www.lex.uz>.

2.12. Ўзбекистон Республикаси ИИВ ЖХД Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси хизматидан олинган 2019-2020 йилги статистик маълумотлар.

2.13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 мартдаги ПФ-6196-сон “Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони тасдиқланиб, унда Ички ишлар органларининг таянч пунктлари негизида маҳалла ҳуқуқ-тартибот масканлари босқичма-босқич ташкил этилиши белгиланди.

2.14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 2 апрелдаги ПҚ-5050-сон “Ички ишлар органларининг жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасидаги фаолиятини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори тасдиқланди.

2.15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 15 апрелдаги “Ички ишлар органлари учун профессионал кадрларни тайёрлашнинг сифат жиҳатидан янги тизимини жорий этиш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-5076-сон қарори.

2.16. Ўзбекистон Республикасининг хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида 2019 йил 2 сентябрь, ЎРҚ-561-сонли қонуни.

2.17. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида 2020 йил 4 январдаги 3-сон қарори.

2.18. “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси” дарслиги Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси бошлиғи, генерал-лейтенант Б.А. Матлюбов 2020 йилдаги дарслик.

2.19. Ўзбекистон Республикаси ИИВнинг 2017 йил 12 июндаги «Ички ишлар органлари ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлим ва бўлинмалар фаолиятини ташкил этиш тўғрисидаги йўриқномани тасдиқлаш ҳақида»ги 151-сонли буйруғи.

2.20. Ўзбекистон Республикаси ИИВнинг 2017 йил 25 августдаги «Ички ишлар органлари томонидан ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга ошириш тартиби тўғрисидаги йўриқномани тасдиқлаш ҳақида»ги 191-сонли буйруғи.

2.21. Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирининг 2019 йил 11 июлдаги “Ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлинмалари фаолиятини ташкил этиш тартиби тўғрисидаги низомга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида”ги 181-сонли буйруғи.

2.22. Ўзбекистон Республикаси ИИВнинг 2020 йил 3 февралдаги «Ички ишлар органлари томонидан тазйиқ ва (ёки) зўравонликдан жабрланган хотин-қизларга бериладиган ҳимоя ордерларини қайд этиш ҳамда ахборот алмашиш борасида иш юритиш тўғрисидаги йўриқномани тасдиқлаш ҳақида»ги 51-сонли буйруғи.

2.23. Бошқа журналлар ва норматив ҳуқуқий ҳужжатлар ўрганилди.

МУНДАРИЖА

Кириш.....	3
I боб. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг назарий ва ҳуқуқий асослари	
1.1. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар тушунчаси ва таснифи	5
1.2. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг ҳуқуқий асослари	15
II боб. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликларнинг бугунги ҳолати таҳлили	
2.1. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар миқдор ва сифат кўрсаткичлари таҳлили	21
2.2. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар содир этилишини тақозо этувчи омиллар таҳлили.....	25
2.3. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда ҳуқуқбузарликлар содир этувчи шахслар тавсифи	31
2.4. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда ҳуқуқбузарликлардан жабрланувчи шахслар тавсифи	36
III-боб. Ички ишлар органларининг маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини ташкилий-тактик асослари	
3.1. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар ижтимоий профилактикаси чора-тадбирларини амалга ошириш.....	39
3.2. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар умумий ва махсус профилактикаси чора-тадбирларини амалга ошириш.....	43
3.3. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар якка тартибдаги профилактикаси чора-тадбирларини амалга ошириш.....	51
3.4. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар виктимологик профилактикаси чора-тадбирларини амалга ошириш.....	54
IV-боб Ички ишлар органларининг маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасидаги ҳамкорлиги ва иш юритиш фаолияти асослари	
4.1. Ички ишлар органларининг маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасидаги ҳамкорлиги.....	68
4.2. Маиший турмуш соҳасида зўравонлик билан боғлиқ ҳолда содир этиладиган Ўзбекистон Республикасининг маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексида назарда тутилган ҳуқуқбузарликларга оид ишларни юритиш	76
4.3. Маиший турмуш соҳасида хотин-қизларга нисбатдан содир этилаётган тазйиқ ва зўравонликнинг турлари, шакллари ва уларни ҳимоя қилиш мақсадида ҳимоя ордерини бериш фаолияти	100
Хулоса.....	112
Фойдаланилган адабиётлар	114

Тўлқин Ҳабибуллаевич Ғозибеков
катта ўқитувчи

**МАИШИЙ ТУРМУШ ЖАРАЁНИДАГИ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИ
ОЛДИНИ ОЛИШ ВА ҲИМОЯ ОРДЕРИ БЕРИШ ФАОЛИЯТИ**

ЎҚУВ ҚЎЛЛАНМА

Мухаррир Ф.Б.Матякубова

Босишга рухсат этилди ____ 2022 й. Нашриёт-ҳисоб табағи 7,4.

Адади ____ нусха. Буюртма № ____. Баҳоси шартнома асосида

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Малака Ошириш институти,
100077. Тошкент шаҳар Ҳусайн Байқаро кўчаси, 27а-уй.